

MESSIAANSE VOLHARDING

preken van K.H.Kroon over Hebreëën 11 en 12

bewerkt en ingeleid door G.H. ter Schegget

Inleiding

Bijna zestig jaar is het geleden dat ik Ds.K.H.Kroon leerde kennen. Ik was met mijn oom Herman naar de Gereformeerde Kerk (in H.V.) te Leiden gegaan en daar preekte hij. Mijn oom hield erg van zijn prediking, die altijd indruk op hem maakte, en stak dat niet onder stoelen of banken. Hij luisterde uiterst geboeid en placht er nog minstens een week over na te denken in de tuin, waar hij werkte. Ik was een jongetje van elf jaar en mocht de gemeentezang op het harmonium begeleiden. Een hele eer die Ds. Kroon achteraf wilde belonen met een sigaar, maar gelukkig zag hij nog bijtijds in dat ik daar te jong voor was. Wat was er zo eigen en zo boeiend aan deze preken? Niet de voordracht, want die liet veel te wensen over. Het geheel werd in spreektaal min of meer bij elkaar gestameld met veel getrek aan de bril en andere onverwachte gebaren. Soms ook viel de spreker stil, minutenlang voor mijn gevoel: dan dacht hij kennelijk na en keek je aan met ogen vol verwondering. Kortom, de preek werd, hoewel goed voorbereid, op de kansel geboren. Het was vooral de inhoud die zeer verrassend was. Maar daarvan was ik mij als elfjarige nog niet bewust. Dat kwam later, in de oorlog, toen ik er weer zat in die zaal. Het was een woord van grote vrijheid (en ook moed!) dat over ons werd uitgestort. Kroon nam geen blad voor de mond. Hij was en is levenslang gebleven de man van het verzet.

Dat geldt ook nog van de preken, die we in deze uitgave bij elkaar hebben gezet. Zij weerspiegelen in zekeren zin nog altijd die oorlogstijd. Geloven is nog-niet-zien, maar toch volharden en de moed niet opgeven. Verkrijgen zul je het verwachte waarschijnlijk niet tijdens je leven. Misschien een teken of een spoortje, maar niet de grote utopie. Bevrijding is voor Kroon nooit meer geweest dan een begin, een mogelijkheid, een kans. Zijn leven wordt door een veel dieper verlangen beheerst. Daarover spreekt hij tot ons ook in deze preken. Zijn schoonzoon, Eldad Kisch, heeft eens op een verjaardag tegen hem geroepen: 'Maar, Kleijs, als je dat zegt, ben je een humanist'. Daar had hij ongetwijfeld gelijk in. Kroon

is een humanist, maar één die helder beseft hoe weinig vanzelfsprekend humanisme in deze wereld is. Hij wist dat hiertoe een hoge roeping noodzakelijk was. 'Het begint verticaal', zegt hij van Abraham, 'maar het wordt horizontaal voortgezet'. Hij was, ondanks zijn agnostisch en zelfs atheïstische trekken, een humanist om der wille van God.

Hij heeft in zijn leven vijanden gemaakt, want hij had karakter en dus ook karakterfouten. Hij had niets op met mensen die arrivé zijn en die de levensvragen voorbarig beantwoord hebben. Hij was wars van alle burgerlijkheid. Daar had hij een fijne neus voor. Hij proefde het zelfs in het heersende zionisme, dat zich op bijbelse noties beriep om in het beloofde land te wonen. 'Wat, beloofd land?' zei Kroon... 'het heet in de heilige Schrift het land der belofte en het ligt veel verder dan jullie denken. Natuurlijk hebben jullie recht te wonen, eindelijk te wonen en ergens thuis te zijn, na alle ballingschap, culminerend in de onvoorstelbare sjoah. Maar laten we afspreken dat we er nog lang niet zijn in de wereld en dat er nog miljoenen anderen ook zijn, die arm, berooid, hongerig en dorstig zijn. Ook zij verwachten gerechtigheid'. Hij heeft dit zijn vrienden misschien niet altijd even tactisch voor ogen gehouden en sommigen van hen van zich vervreemd. Maar zijn gelijk staat buiten twijfel.

Dat hij niet altijd vrienden maakte staat vast, daar was hij uiterst selectief in. Hij was evenwel een groot en trouw vriend van alle mensen, die als hij, zochten en niet vonden, verlangden en niet verzadigd werden, hoopten en niet zagen. Dat wil ik hier met ontroering gedenken. Die honger naar gerechtigheid en die dorst naar vrijheid hebben zijn leven gekenmerkt. Hij is gestorven zonder de vervulling te hebben beleefd. Hij had dat ook niet gedacht, want hij was fel realistisch, hij kende de wereld en de mensen en maakte zich niets wijs. Het is nog een lange weg, die de Here God met ons moet gaan. Toch denk ik dat hij, heengaande met bloedend verstand, de hoop niet heeft opgegeven en dat hij van ons, voorlopig overlevenden, verwacht dat we hem evenmin zullen opgeven.

Dit boek heeft veel hoofdbrekens gekost, want de oude Kroon (hij was drie-vierenzeventig toen hij deze preken hield) maakt het ons niet gemakkelijk. Het stotteren op de kansel was toegenomen. Als flarden hangen soms de gedachten om hem heen. Het is nooit fatsoenlijke armoede bij hem, altijd gescheurde pracht. Elke preek wordt steeds meer een gevecht om 'het' te zeggen. Hij maakt kleurrijke uitweidingen en komt dan tenslotte weer terug op zijn thema.

Hoe moet je dat trakteren? We hebben er ons zo goed mogelijk doorheen geslagen en bieden dit aanvechtbare resultaat toch met vreugde aan de lezer aan. Er hebben nogal wat mensen aan de voorbereiding van dit boek meegewerkt. Ik noem de namen van Drs. Christien Crouwel en Dr. Wout van der Spek die de eerste typoscripten maakten van de bandrecorder. Een hels karwei! Tenslotte noem ik ook de naam van Ds. Rob Crouwel, die uittreksels maakte van de eerst acht hoofdstukken, waardoor de bewerker zeer geholpen is.

We zijn zo vrij geweest dit laatste werkje van Kroon aan zijn vrouw Henriëtte Kroon-van Dijk op te dragen. Wij denken daarmee in de geest van de overledene te handelen. Hij heeft haar altijd bewonderd om de scherpe en soms fijnzinnige kritiek die zij op hem en zijn preken uitte. Ook in dit boek is daar een keer sprake van. Zij wordt op 28 oktober van dit jaar negentig jaar, de leeftijd van de oersterken. We zijn heel blij dat ze nog onder ons is met haar levendige geest, haar nuchtere relativering en haar hartversterkende humor. Zij leve hoog!

INHOUD

Hoofdstuk 1	Wat is geloof?
Hoofdstuk 2	Het geloof van Abel
Hoofdstuk 3	Het geloof van Henoeh
Hoofdstuk 4	Het geloof van Noach
Hoofdstuk 5	Het geloof van Abraham
Hoofdstuk 6	Het geloof van Sara
Hoofdstuk 7	Het geloof van Abrahams zaad
Hoofdstuk 8	Het geloofsoffer van Abaraham
Hoofdstuk 9	Het geloof van Izaäk
Hoofdstuk 10	Het geloof van Jacob
Hoofdstuk 11	Het geloof van Jozef
Hoofdstuk 12	Het geloof van Mozes I
Hoofdstuk 13	Het geloof van Mozes II
Hoofdstuk 14	Het geloof van de stadshoer van Jericho
Hoofdstuk 15	Het geloof van de vele anderen
Hoofdstuk 16	Hun geloof en ons geloof
Hoofdstuk 17	Geloof op Jezus af
Hoofdstuk 18	Verzet tot bloedens toe
Hoofdstuk 19	De Vader der geesten
Hoofdstuk 20	Rechte paden
Hoofdstuk 21	De Sinai en de berg Sion
Hoofdstuk 22	Een onomstotelijk koninkrijk

Hoofdstuk 1

WAT IS GELOOF? (Hebr.11:1-3)

Hoe komt het dat in het Nieuwe Testament, als wij de veelheid van het woordgebruik tot maatstaf nemen, veel meer over geloof en geloven (werkwoord) wordt gesproken dan in het Oude?

Je kunt natuurlijk zeggen: 'Die mensen van het Oude Testament wisten nog niet wat geloven was; pas door Christus (en het christendom!) staat het geloof in het middelpunt'. Het is niet helemaal onwaar, maar toch zeer riskant het zo te zeggen. Het is daarom de moeite waard één van de belangrijkste stukken uit het Nieuwe Testament, die over het geloof en het geloven gaan, te bespreken.

Men spreekt over Hebreëen 11 wel als over de 'galerij van geloofshelden'. Dat is geen goede uitdrukking, want helden, herossen zijn het bepaald niet. En een galerij ook niet: Daarvoor zijn de verhalen te levendig.

Een hele reeks mensen uit het Oude Testament wordt naar voren gehaald. Ze hebben allemaal 'door het geloof' dit of dat gedaan; ze waren 'door het geloof' zus of zo. Het zijn voor hem 'presbute-roi', dat zijn: mensen van vroeger, die ons zijn voorgegaan en die wij volgen, ouden die vooroplopen (geen bejaarden) en achter wie wij aan komen. Dat ze geloofd hebben, hebben ze niet zelf gezegd.

Abraham zei niet: 'Ik heb geloof, kijk maar!'. Anderen hebben dat gezegd. Met name de schrijver van onze brief zegt het. Hij is onder de indruk van de vele standvastige gelovigen die hij in het Oudtestamentisch verhaal tegenkomt.

In Hebr. 11 wordt eerst een soort definitie geven van wat geloof is. 'Het geloof nu is de zekerheid der dingen die men hoopt en het bewijs der dingen die men niet ziet'. Voor zekerheid wordt het woord hypostasis gebruikt en dat betekent: vastigheid, of liever: een vastmaken, een tot grondslag leggen. Waarvan? Van dingen die je hoopt. En een bewijs, bewijsvoering van dingen die je niet ziet, 'die geen oog heeft gezien en geen oor gehoord en in geen mensenhart is opgekomen', om met Paulus te spreken. Dingen dus die je wel hoopt te zien, maar die nog niet zo zijn. Dan gaat

het verder: 'Want door dit geloof is aan de ouden een getuigenis gegeven'. Getuigen doe je voor de rechtbank en dan vertel je hoe het gebeurd is, hoe het volgens jou zit. De schrijver van de brief legt zo'n getuigenis af. Hij zegt: Zo is het geschied en eigenlijk moet iedereen dat met mij eens zijn.

'Geloof' in de bijbel is wel een zelfstandig naamwoord, maar het ligt veelmeer dan in onze taal tegen het werkwoord aan. Het is wat met een latijnse term heet een 'nomen actionis', d.i. een woord van actie. Geloof is dus 'geloven', d.w.z. fiducia hebben.

Luther sprak soms over fides als over een desperatio fiducialis, d.i. een vertrouwende hopeloosheid. Dat is heel raak. daar heeft de schrijver het ook over. Hoe die ouden het hebben uitgehouden in al die troubles. Hoe ze steeds weer gehoopt en geloofd hebben: Hij komt en het komt! Je wordt dan wel misschien voor gek verklaard, maar de gerechte leeft nu eenmaal uit het geloof. Daar haalt hij zijn leven uit en daar blijft hij mee overeind. Daar staat of valt hij mee. Dat vinden we ook in Habakuk 2. Het is niet precies duidelijk wanneer en onder welke omstandigheden dat geschreven is, maar dat doet er niet zoveel toe. Hij zit op zijn wachtpost, op zijn luisterpost en hoort wat er gezegd wordt. Hij hoort dat hij het visioen moet opschrijven, dat het komt. Maar het duurt nog, het duurt nog. Om hem heen is een tiran en tirannie, het is Godgeklaagd, zijn ziel is niet recht in hem. Maar de gerechte (de tsaddik), zal leven uit emoenah, de rechtgeaarde zal volhouden te geloven en zal het niet opgeven. Dat haalt onze schrijver aan en dan gaat hij zeggen wat geloven is.

Het is zaak goed naar hem te luisteren, want de misverstanden liggen huizehoog klaar. Het christendom en zijn zogenaamde theologen denken het al te weten. Daarvan is ook Martin Buber in zijn boekje *Zwei Glaubensweisen* slachtoffer geworden. Het is een heel eerlijk en ook mooi boekje, waar vele behartigenswaardige dingen in staan. Maar op één punt is het faliekant. Hij denkt dat het Nieuwe Testament een totaal ander geloofsbegrip heeft dan het Oude Testament. Het zou bij de Hebreënbrieffschrijver gaan om een soort dogmatisch geloof, meer grieks dan joods. Het geloof

zou een bewijs zijn van de (principieel) onzichtbare dingen. Geloven zou zijn aannemen dat God bestaat. Juist met die 'hypothese' staat het slecht in onze cultuur.

Het is een misverstand, zoals gezegd. God is helemaal niet een specifiek bijbels woord. Je hebt zoiets als God in (bijna) alle religies. De bijbel is niet een bijzonder uitgave van de algemene religie. Hij verzet zich veeleer daartegen! In de bijbel wordt de strijd gestreden, hoe en wat God is, waar je het woord voor gebruiken mag en waarvoor niet. Dan blijkt er veel on-god te zijn en ook veel on-geloof. Een on-god is een afgod, een god van niks. En ongeloof is ook een geloof van niks..., een geloof waar je niets voor koopt. Om die onderscheiding van het echte geloven van dit soort wangeloof gaat het de schrijver. Hij onderscheidt het met name van wat gezien wordt. Dan duidt hij niet op een onzichtbare bovenwereld, maar juist op het op aarde nog-niet-geziene. In dat opzicht is hij paulinisch: 'Waarom zou je hopen op wat je ziet (dat zie je toch), maar als je hoopt op wat je (nog) niet ziet, dan houdt je het uit'. Geloven is steunen op wat je hoopt, misschien moet je ook zeggen: op wat gehoopt wordt. Er staat in het grieks eigenlijk: het gehoopte. Je hoort en ziet: er wordt gehoopt. Om je heen en in het verleden zijn mensen die hopen, niet op bovennatuurlijke dingen, maar ze hebben wel bovenmenselijke verwachtingen. Ze zeggen misschien : Ik ben natuurlijk gek dat ik nog geloof en hoop, maar als ik het niet doe waar blijf ik dan? Dan wijst de schrijver op die ouden, die dat ook hadden geloof. Je moet mensen hebben die met je geloven want je kan het niet alleen. 'Gij, al God gunstgenoten, ziet naar zijn toekomst uit'.

Het derde vers zegt het mooi. (Pistei) Door te geloven (nooumen) beseffen we, dat (tous aionas) de werelddtijden, de wereldgeschiedenis (katèrtisthai) bereid zijn (rèmati theou) door een spreken van God, zodat (to blepomenon) het zichtbareniet (ek toon phainomoon) uit wat verschenen is en verschijnt ontstaat. Het gaat niet over de schepping als natuur, want de naam van God staat niet op de schepping als Droste op de flik (G.van der Leeuw). Hij wil zeggen: Door te geloven begrijpen dat er nog wat anders

aan de hand is in de wereldgeschiedenis dan wat we voor ogen hebben. Wat voor ogen is, is waanzin: uitbuiting, marteling, onrecht, oorlog. Wat is de zin daarvan? Niets, zinloos. En toch, gelovende zeg je: er is iets aan de hand, want het wordt toch gedragen door de belofte van God. Daar houd je tegen alles in aan vast. Er is een hoop over gelegd... er zit toch iets in dat mensen vrij willen worden. Dat zie je ook allerwegen, maar meer met de ogen van het hart dan met je gewone ogen.

In Romeinen 8 heeft Paulus het ook daarover. Hij was als jood geneigd te zeggen: de wereld is heidendom. Dat is niet onwaar, wie zou het durven ontkennen? Paulus schreef echter de wereld niet af. Hij zei: Hoor je het, zie je het? het ganse schepsel zucht en de hele wereld is in barensood totnogtoe.

Barensood van een moeder die in weeën verkeert: een nieuw menszijn trapt en keert zich om in haar schoot. Paulus zag niet alleen het onzalige heidendom, het geweld en het onrecht van de geschiedenis, maar hij zag ook de hoop op vrede en recht. Hij geloofde dat het dwaze van God, het gekke woord van God, wijzer is dan de mensen.

Geloof in bijbelse zin is alleen maar :geloof! Er zijn geen soorten van geloof, christelijk of joods of islamitisch geloof. Je gelooft of je gelooft niet, je hoopt of laat het zitten. Er is alleen maar geloof en ongeloof (dat is geloof van niks). Tot dat geloof moet je elke week weer opgewekt worden. Het sluit je niet af van de medemensen, integendeel, het bijbelse geloof leidt naar de volle werkelijkheid. Dan heb je geen bomvrije kelder meer om met een paar geestverwanten lekker veilig gelovig te zijn. Dan sta je midden in dit wanhopige en bedreigde leven met de hoop van de Messias aangedaan. Een desperatio fiducialis, een wanhopig vertrouwen en vertrouwende wanhoop, is je deel, heel wonderlijk... Heilige Geest noemden ze dat!

Een mens te zijn op aarde
in deze wereldtijd,
dat is de dood aanvaarden,
de vrede en de strijd,

de dagen en de nachten,
de honger en de dorst,
de vragen en de angsten,
de kommer en de koorts.

Een mens te zijn op aarde
in deze wereldtijd,
dat is de Geest aanvaarden
die naar het leven leidt;
de mensen niet verlaten,
Gods woord zijn toegedaan,
dat is op deze aarde
de duivel wederstaan.

Hoofdstuk 2

HET GELOOF VAN ABEL (Hebr.11:4)

Het land 'ten oosten van Eden' ligt niet op de landkaart. Het doet er ook niet toe waar het ligt. Het ligt in zekeren zin overal. Een boerenjongen, een flinke vent, is tegen zijn broer opgestaan en heeft hem doodgeslagen. Hij schrok zich dood, maar zei: Wat zou dat nou? Hij wou het niet weten en probeerde het te verstoppen. Natuurlijk was hij bang. Maar de Heer had een vreemd teken aan hem gemaakt: Hij zou zevenvoudig gewroken worden als ze hem doodden. Toen was hij niet bang meer voor een ander, want ze zouden wel van hem afblijven. Hoe is dat godsmogelijk dat Kain leven mocht? Ja, dat hij leven moest!

We hebben in het vorige hoofdstuk gezien, wat de schrijver onder geloof verstaat. Hij zegt: Je moet volhouden, want Hij komt. Je ziet er nog wel niets van, maar Hij komt zeker. Geloven is steunen op wat je hoopt, het is een bewijsvoering van wat je nog niet ziet. De grond is wat je hoopt. Wat je nog niet ziet bewijs je al door te geloven. En door te geloven onderken je dat de schepping, de scheppingsperioden, de aeonen door het spreken van God zijn toebereid. Er is wat verborgen in de geschiedenis, dat je nog niet ziet, maar er wel in zit. Dat gaat hij toelichten aan een hele reeks geloofsfiguren. En hij begint bij Abel.

Voor hem is Abel de eerste man die geloofd heeft. Ook de aandacht van de rabbijnen ging steeds meer uit naar Abel. Habel betekent zuchtje, vleugje, ijlte. Het woord wordt ook gebruikt in het boek Prediker: IJler dan ijl, alles is ijl! Zo werd Abel al bij zijn geboorte genoemd door zijn moeder.

Och, och stakkertje, zou hij wel in leven blijven. Nee, dan die eerstgeborene, die moet voor de dingen opkomen, daar is hij trouwens eerstgeborene voor. 'Met Adonai heb ik een man, een kerel, een vent verworven!' Kain werd akkerbouwer en het zwakke Abeltje schaapherder.

Ze gaan op een bepaald moment alletwee een offer brengen. Het woord voor offer is nauwelijks een terminus technicus; het betekent

eigenlijk eenvoudig gave. Kain gaat voor en Abel volgt hem. Kain brengt veldvruchten ten offer. Abel denkt: Dat moet ik ook en hij geeft een dier, kostbaarder en menselijker misschien ook. Adonaj keek wel naar wat Abel gaf, maar niet naar Kain. Ik geloof niet dat dit uitverkiezing is en zeker ook niet verwerping. Nee, een duister raadsbesluit is niet aan de orde. Adonaj keek gewoon meer naar Abel en zijn offer dan naar Kain. En toe dacht Kain: Wel allemensen! hij keek lelijk, werd prikkelig en sikkeneurig. Er staat: zijn aangezicht viel naar beneden. Hij liet dus zijn hoofd hangen. Dan ontstaat er een gesprek tussen Adonai en Kain. Het verhaal heeft zeker in eerste instantie niet zoveel aandacht voor Abel. Het gaat om Kain. Wat gaat Kain met zijn broer doen? Dat is de vraag.

Het interesseert Adonai hoe Kain zus of zo jegens zijn broer Abel handelt. Het verhaal gaat over de mens: over de Man en zijn Broer voor Gods aangezicht. Niet over de eenling (het individu) en zijn eigendom, maar over de mens en zijn naaste, wat hij is er niet alleen, maar met de ander tezamen.

Het verhaal moraliseert absoluut niet. Het vertelt eenvoudig hoe het in de wereld toegaat. Het is voor moderne begrippen nauwelijks moord, eerder doodslag. Kain was geprikkeld, driftig; hij bedoelde het niet zo. Adam en zijn vrouw hebben van de boom der kennis van goed en kwaad gegeten. Daarvan wil de schrijver de consequenties laten zien. Zij wilden goed en kwaad kennen. Zij wilden Goden worden... Nou, de eerste God slaat zijn broer tegen de grond. Maar de eigenlijke God, Adonai zegt: Waar is hij? En Kain zegt: Weet ik veel. Het is de bedoeling van het verhaal te zeggen: Hij had hem verdonkeremaand. Hij heeft met zijn broer voor het aangezicht van God helemaal geen gesprek gehad, maar hij werd ergens op het veld -zonder getuigen- kwaad. Wel hier en ginder!

De rabbijnen hebben dat uitgesponnen en er hele discussie bij bedacht. Ze kenden het leven wel! Kain zei: Wat moeten die schapen van jou over mijn akker lopen? En Abel zei: Wil je er wel eens opletten, dat jij van mijn schapen genomen hebt en er zo nu en dan één opgegeten? Er is nog een ander verhaal en dat is nog

aandoenlijker. Toen Kain hem bedreigde, zei Abel: Zeg, denk je dat niemand het zal merken als je me hier doodslaat? De hele wereld rust op recht en gerechtigheid, op goedertierenheid en niet op gemeenheid. Dit kan niet, jongen! Maar Kain zei: Wat dacht je, dat iemand het zou merken als ik je hier doodsla? Zal ik je eens wat vertellen: De wereld wordt helemaal niet geregeerd door goedheid. Moet je maar eens om je heen kijken! Daarom liet Kain ook zijn gelaat hangen: Hij was verbitterd, hij vond er niets aan, hij was wel flink, maar...

Abel zei: De aarde is vervuld van goedertierenheid, van goddelijk geduld en goddelijk beleid. Maar Kain zei: Ben je nou helemaal gek. Dat had je gedacht. Hij wordt woedend en slaat hem neer. Helemaal niet om een moord te plegen, maar omdat hij geprikkeld was: dat vervelende ventje met zijn gepraat, met zijn gezeur, met zijn geloof.

Zo heeft ook de schrijver van de Hebreeënbrief het verhaal gelezen. Abel steunde op wat hij hoopte, hij achtte bewezen wat hij nog helemaal niet zag en daarom heeft hij een veel rijker offer aan God gebracht dan zijn broer. God heeft van hem getuigd dat hij een tsaddik was, een gerechte, een rechtvaardige. Daar staat eigenlijk niets van in het bijbelse verhaal, maar het staat wel in die latere verhalen. Abel kon niet ge-loven dat de wereld slecht was, dat zij door haat en gemeenheid geregeerd werd. Hij had dat wonderlijke geloof, waar de schrijver van getuigt. Daarom spreekt hij nog altijd, hoewel hij dood is, hoewel hij vermoord is. Zijn bloed roept tot God!

Eigenlijk staat er een meervoud: 'bloeden'. Al dat bloed schreeuwt. Kain zei: Weet ik veel waar hij is. Maar God hoorde hem. Hij wist waar hij was, want zijn bloed riep.

Dat is een motief gebleven. Ergens op een gedenkteken van de moord op zesmiljoen joden staat de tekst uit tenach: O, aarde bedek mijn bloed niet! Dat wil zeggen: Laat het niet toegedekt worden, laat niet gezegd worden: Nu ja, het is weg... jammer, beroerd. Ook de schrijver van de Apokalyps, aan het einde van de eerste eeuw, die ziet en hóórt de zielen van de afgeslachten. Ze roepen

van onder het altaar: Hoe lang nog moet het duren, dat gij ons bloed niet wreekt? Dat heeft de schrijver voorgezweefd: Abel spreekt door zijn bloed, door zijn vermoord-zijn. Hij is de eerste martelaar, de eerste bloedgetuige, zegt Jezus, vanaf de rechtvaardige Abel, als dat bloed dat vergoten is, tot en met... en dan noemt hij een man in zijn tijd, Zacharia Berachja's zoon, die ze doodgeslagen hadden tussen het altaar en de tempel.

De schrijver van de Hebreëen zal later zeggen: Jullie zijn gekomen tot het nieuwe verbod en dat roept nog veel luider, veel sterker, nadrukkelijker. Men zegt vaak, gemakkelijk: Het bloed van Abel riep om wraak en het bloed van Jezus om vergeving. Maar vergelding en vergeving zijn geen tegenstellingen. Vergeving die alleen maar is: zand erover, is verdoezeling, wijwaterkwastenvergeving! Vergeving includeert vergelding. Vergeving doet de vergelding weg, maar dat wil niet zeggen dat de vergelding overbodig is of er niets toe doet. Wie zegt: Ik geloof.. zegt heel wat anders als hij aan de kant van Kain, aan de kant van de heersenden staat, dan als hij achter Abel staat, aan de zijde der onderdrukten. Er is geloof en geloof.

Wat was het geloof van Abel, die een veel gemeender, veel doordringender offer bracht dan Kain?

Misschien kunnen wij dat het beste uitleggen als we naar Kafka luister. Hij zei een keer: Wij kunnen nauwelijks de geloofskracht overschatten van een mens die wil leven. Hij wil leven, maar kan het niet, hij mag het niet. Hij kan niet ge-loven dat hij niet kan en mag leven. Kafka heeft in zijn verhalen de verborgenheid van God uitgeschreven in de doodgewone gebeurtenissen van kleine mensen, die bijvoorbeeld pogen in het slot te komen of een proces te winnen, maar het lukt steeds niet. Je ziet het er niet aan af, dat ze iets geweldig dieps hebben en dat is het onvergetelijke van die vertellingen. Je kunt nauwelijks de geloofskracht overschatten van mensen die onrecht lijden en die niet geloven willen en niet geloven kunnen dat dit zou moeten, dat dit kan en mag. Ze verzetten zich er misschien machteloos tegen, maar ze zeggen leggen zich er niet bij neer en zeker niet 'religieus'.Ze

zeggen nooit dat het zo moest zijn en dat ze erin moeten berusten om 'Godswil'. Ze zitten vol vragen: Waar is het allemaal goed voor? waar is het voor nodig?

Kain was natuurlijk ook religieus, anders had hij geen offer gebracht. Hij begon er zelfs mee, het hoorde om zo te zeggen tot zijn eerstgeboorterecht. Toen deed Abel het ook en het enige was, volgens onze schrijver, dat hij geloofde. Daar zat het verschil. Hij hoopte op het ongeziene! En zo spreekt hij nog nadat hij gestorven is. Hij mocht niet leven, hij werd vermoord. Hij bleek niets aan zijn geloof te hebben dan alleen het nog-niet-geziene waarvoor hij geleefd had. Als doodgeslagene echter spreekt hij. De rabbijnen zeiden: Hij kon zich niet voorstellen dat het normaal was doodgeslagen te worden. Tegen zijn broer Kain zei hij: Nee. nee, niet doen! Maar Kain zei: God, als ik je doodsla merkt niemand het, voor jou een ander!

Dat is het geloof: je hebt gelijk maar je krijgt het niet of zelden. Je steunt op wat je hoopt en dat houd je vol tegen alles in. Je trekt aan het kortste eind en mislukking is je deel, maar je geeft het niet op. Als dat geloof is (en dat is het!) dan wordt er heel veel geloofd, niet door godsdienstigen, maar door gewone mensen aan de zelfkant van het leven.

Dat geloof wordt veracht en bespot, zeker. Het wordt misschien niet eens opgemerkt. Want geloven is toch godsdienstig zijn en God erkennen. Maar in Hebrëen 11 staat niet: Abel, geloofde in God, maar: door het geloof (sec) heeft hij een beter offer gebracht dan Kain. God riep niet: Bravo, hij heeft mij erkent. God heeft gezegd: Ik woon in de hoogte en het heilige en bij die van een gebroken en verbrijzelde geest!

Credo! Het ware credo, 'ik geloof, kom mijn ongeloof te hulp', kan men alleen uitspreken in naam van al die 'Abels', die armen en geringen, verdrukten en verbrijzelden en tezamen met allen wier bloed van de aarde roept en die naar gerechtigheid hongeren en dorsten. Zo alleen mogen we zeggen:

O Heer, wij zijn het volk door U verkoren,
wij zijn de schapen die uw roepstem horen,

Gij, onze herder, zult ons veilig leiden
aan stille waatren en in groene weiden (Psalm 79:5 ber).
Geloven, dat is steunen op wat je hoopt en bewijzen wat je nog
niet ziet. Daartoe moet je veel meer opofferen dan je beseft. Het
is inderdaad op God toe leven. Hij is de garant van de toekomst,
Hij alleen.

De aarde is vervuld
van goedertierenheid,
van goddelijk geduld
en goddelijk beleid.

Gods goedheid is te groot
voor het geluk alleen,
zij gaat in alle nood
door heel het leven heen.

Zij daalt als vruchtbaar zaad
tot in de groeve af
omdat zij niet verlaat
wie toeven in het graf.

Omdat zij niet vergeet
wie godverlaten zijn:
de wereld hemelsbreed
zal goede aarde zijn.

Je ziet het er niet van af en we maken het er ook niet naar. Maar
zelfs Kains mogen leven van het geloof van Abel: zij worden door
God beschermd tegen hun medemoordenaars!

Hoofdstuk 3

HET GELOOF VAN HENOCH H (Hebr.11:5,6).

Benno Jacob, de rabbijnse schriftuitlegger, die door Rosenzweig zo werd bewonderd, vraagt in zijn commentaar: Waarom staat er eigenlijk dat Henoch (Chanoch in het Hebreeuws) vijfenzestig jaar leefde en toen verwekte hij Metusjalach en daarna stierf hij niet, maar wandelde nog driehonderd jaar met God? Waarom wandelde hij niet v an het begin af aan met God?

Jacob veronderstelt dat de eindredactoren van de Tora de naam Chanoch een beetje wilden uitleggen. Hij betekent 'begin' of 'inwijding'. Er wordt dus een begin gemaakt. Jared kreeg een zoon en toen had hij het gevoel: Nu begint het eigenlijk pas en Chanoch wandelde driehonderd jaar met God.

Veel meer staat er in de tora niet over deze Henoch. Maar de schrijver van de brief aan de Hebreëen heeft nog een heel andere Henoch gekend, een Henoch die men allerlei wetenschappelijke, maar vooral ook artistieke inzichten had meegegeven op de manier waarop dat in de oudheid ging. Die geïnspireerde zieners die zagen wat je niet ziet. Er zit nog wat achter of onder. Henoch was zo een man van gezag geworden. En die man gaat helemaal terug tot de begintijd van Israël. Dat is voor de Israëliet niet een tijd die ver achter hem ligt, maar een tijd van voorgangers, van pioniers. Het nageslacht ligt achter je, maar het voorgeslacht voor je. Wij zeggen: We gaan voorwaarts en zijn trots op de evolutie (maar onze kinderen leven helemaal niet beter en zeker niet veiliger!). De mens in Israël 'gedenkt', d.w.z. hij neemt het pioniersleven van vroeger voor zich en bedenkt: Er is geschiedenis gemaakt, werkelijke geschiedenis. Ons voorgeslacht heeft iets vooruitgebracht! Zo moeten we ook denken aan onze voorloper Jezus, die het geloof voltooide. Op Hem kijken we eigenlijk niet terug, maar vooruit.

Wim Kan heeft gezegd: er zijn veel kijkers (vooral t.v.-kijkers), maar weinig zieners. Met je gewone ogen, je kijkogen zie je een glasharde wereld, die niet door het spreken van God is

toebereid. Daar heerst de overste dezer wereld, de duivel, die alles door elkaar gooit. En daar heb je maar mee te rekenen! De schrijver kijkt terug naar de begintijd en ziet Henoeh, die met God wandelde en toen nam God hem tenslotte weg. Waarom? De rabbijnen zeggen: Omdat hij te goed was voor deze wereld. Hij zag wat anders voor ogen dan wat de kijkogen zien. Hij zag de wereld in God. Die man is zo kwetsbaar en open (en dus ook verleidbaar), dat God dacht: Die moet maar niet te lang leven, ik neem hem maar weg, anders raakt hij het nog kwijt en gaat ook in de hardheid geloven. Dat moet hem bespaard blijven. Hij wandelde met God, Hij ging op (de) God af, op ha-elohim. Dat wil zeggen: Op het echt goddelijke, dat die naam verdient.

De schrijver van de Hebreeënbrief is een toralezzer geweest (geen schrijver maar lezer). Hij lijkt op die rebbe, die zegt: God, de wereld, alles wacht eigenlijk op werkelijke openbaring, maar ik zie niets, ik denk: Waar is het voor? en ik kan niets zeggen. Dan doet hij de boekrol open en leest... en dan zegt hij met tranen in de ogen: Goddank, het is gezegd, het is al een keer gezegd! Daar heeft hij het over. Hij probeert een zijn lezers, helemaal geen gepokte en gemazelde christenen, uit te leggen wie Jezus is en dat Hij de Masjiach is. Niet omdat dat in de dogmatiek stond, maar om duidelijk te maken wat het zeggen wil gezalfde des Heren te zijn. Dat vind je terug bij de ouden, bij de beginners en pioniers, bijvoorbeeld bij Henoeh. Die Henoeh heeft ook geloofd! Waar staat dat dan, dat hij geloofd heeft? Er staat dat hij met God wandelde, dat hij met Hem omging, dat hij God behaagde. Als je dat doet heb je geloofd, want je kunt God niet zien en zeggen: He, daar heb je God. Het kan niets anders dan dat je daarvoor moet geloven. Hij was een 'lieveling van God'!

Wat zijn dat, lievelingen van God? Je hebt van die mensen, die zijn eigenlijk een beetje abnormaal. Van sommigen zeiden ze: die zijn van de duivel bezeten, want die waren wild, gevaarlijk en wanhopig. Maar er waren anderen, die wandelden een beetje raar door de wereld, van die gekwetste en kwetsbare mensen, van wie de productie-leider zegt: nutteloos, onproductief. Waar halen ze

eigenlijk de durf vandaan om te willen leven, want ze dienen nergens toe? Zulke rare mensen noemde men 'verlichten': ze waren verbazingwekkend, niet gevaarlijk, misschien wel irritant, maar in ieder geval opvallend. Wij noemen ze 'gek', schizofreen, psychotisch of zoiets. Toch hebben ze iets. Meer gevoel en diepgang. Er raken tegenwoordig nogal wat mensen een beetje de kluts kwijt over wat we de 'normale' wereld noemen. Dat is niet te verwonderen, want de door-elkaar-gooier, de duivel, probeert 'normaal' te maken wat eigenlijk godslasterlijk is. Het mag gewoon zijn, maar het is even godslasterlijk. Misschien zijn die wonderlijke mensen wel door de godheid aangeraakt, anders deden ze niet zo vreemd, praatten ze niet zo anders. Zij worden overvleugeld door wat binnen in hen spreekt. Zij zien wat wij niet zien. Hallucinaties, zeggen we dan. Dat is wel waar, maar toch. Liggen we allemaal niet wat met elkaar en met de wereld overhoop, willen we allemaal niet wat anders op de keper beschouwd, zijn we ook niet anders dan we ons uiten, en vooral hebben we niet hogere verlangens? In de oudheid zie men: Dat is een lieveling van de goden!

De schrijver van de tora zegt: Die Chanoch was iemand die ging met God om, en de Septuaginta vertaalde, dat hij behagen bij God had. Wederzijds hadden ze plezier in elkaar: Henoch was Gods reuzejongen en God was Henochs vriend. Hij was voor hem 'de' God! En toe? Toen was hij oneens weg, verdwenen. Waar is Henoch? O, die hoort niet in dit hele bedrijf... En daarover is men aan het fantaseren geslagen later. Henoch zou hele boeken hebben geschreven. Hij wordt sprekende ingevoerd in het eerste Henochboek van zo'n honderd zoveel paragrafen. Hij vertelt dat hij in de hemel kwam of liever: hij moest naar de hemel (van een engel, zegt een ander Henochboek). Een engel zegt tegen hem: 'Kom mee!' 'Maar dan weet mijn familie niet waar ik ben'. 'Hindert niet, zullen we wel zien'. Dan wordt hij door alle ruimten van de kosmos geleid en dan ziet hij hoe de zon, de maan en de sterren eigenlijk schijnen en hoe de wereld in elkaar zit. Alles heel anders dan je zou denken. Dan ziet hij allerlei mensen, die op aarde een grote waffel hebben en hier ineens krimpen van angst. Maar alle verdrukten en armen

dansen en zingen. Dat zag die Henoch allemaal.

Over die Chanoch, die gezaghebbende lieveling van God, heeft de schrijver het. Ook hij is weer een bevestiging van wat hij geloof noemt: Steunen op wat je hoopt en een bewijs van zaken die je (nog) niet ziet. Dat is het! Die Chanoch moet geloofd hebben, want zonder geloof kun je niet 'op God af gaan'.

Dan moet er hoop zijn op wat je niet ziet. God kun je alleen maar zoeken. Maar niet vinden? Ja, vinden ook. Jezus zegt: Wie zoekt zal vinden en wie klopt wordt opengedaan. Dat is het geloof! Je klopt op het gesloten heelal en op het ondoorzichtig leven. Je zoekt naar Hem die zegeviert, die alles overwint en duidelijk maakt. Je gelooft en hoopt op wat je niet ziet... En in zoverre vind je en wordt je geopend! Als het niet zo zou zijn, schei ik ermee uit. Dat is natuurlijk een beetje gek. En toch, en toch! Gelukkig zijn er nog mensen die zoiets in hun binnenste voelen. De lommerd geeft er geen rooi duit voor. Maar onze lieve Heer Christus Jezus zal eenmaal zeggen: Wel, jij goede en trouwe dienstknecht, dienstmaagd... ik noem je niet meer zo, ik noem je een vriend en vriendin, want je hebt begrepen wat ik geloofd en gehoopt heb.

Eens komt de grote zomer
waarin zich 't hart verblijdt.

God zal op aarde komen
met groene eeuwigheid.

De hemel en de aarde
wordt stralende en puur.

God zal zich openbaren
in heel zijn creatuur.

Geen woord kan het bereiken,
het is aan niets gelijk,
met niets te vergelijken
dat schone koninkrijk.

Als God zich openbaren
zal op de jongste dag
dan zullen wij ervaren

wat Hij met ons vermag (Gez. 288:1,2).

Daarom gaan we naar huis en kijken met verwondering, dat er nog vogels zingen, kinderen met grote ogen de wereld inkijken. Ze maken ons onrustig die grote en kleine mensen die eigenlijk een beetje vreemd zijn. Ik denk aan de kunstenaars. Maar ze doen toch niets nuttigs en ze moeten onderhouden worden! Ja, gelukkig dat er ook onnutte dingen gebeuren, dat de menselijke spraak verheerlijkt wordt in de poëzie en dat de geluiden van deze wereld nog glans krijgen in de muziek, dat er nog gezongen, gebeeldhouwd en geschilderd wordt. Waar dient dat voor? Opdat we zouden hopen, geloven en beminnen! Gezegend wie in deze wereld tasten naar Hem, naar het goede, waarachtige en volkomene.

Hij meet ons tijd en ruimte toe
genoeg om Hem te vinden.

Hij kent ons toch, Hij weet toch hoe
wij tasten in den blinde
naar Hem uit wie ons leven is.

Eens treedt Hij uit de duisternis
en noemt ons zijn beminden (Gez.86:4).

Hoofdstuk 4

HET GELOOF VAN NOACH (Hebr.11:7)

'Een Godsspraak ontvangen hebbende', staat er in de NBG-vertaling. Dat is niet fout, zeker niet, maar het behoeft toch enige toelichting. Het griekse woord betekent 'handel drijven', en ook 'geld in orde brengen'. Het is dus van oorsprong helemaal geen religieus woord. Bij de Grieken echter wordt het ook gebruikt in verband met een orakel: Het orakel was dan met je bezig, gaf je antwoord op je vragen. Dat betekent niet dat Noach naar een orakeltempel ging en daar naar de toekomst vroeg. Zo wordt helaas tegenwoordig de bijbel gelezen! Dan wordt hij tot een bron van een soort religieuze futurologie van uiterst dubieus gehalte. Dat de bijbel 'Gods woord' heet en je er een Godsspraak uit ontvangen kunt wil niet zeggen, dat hij toekomstvoorspellingen bevat. Zo moet je ook niet met de zonvloedlegende omgaan. De schrijver doet dat ook niet. Hij heeft het over Noach en zijn geloof. Noach was een tsaddik, d.w.z. een man zoals hij wezen moet. Een stoel kan je in het moderne hebreuws ook tsaddik noemen, dat is dan een stoel waar je goed op zit omdat hij goed gemaakt is. Een tsaddik is dus geen deugdenheld. Sommige rabbijnen zeiden zelfs: Er staat dat hij een tsaddik was onder zijn tijdgenoten; kunst onder zulke tijdgenoten! Er zijn situaties waarin gewoon een beetje eerlijk zijn al een Godswonder is, misschien zelfs voor je eigen gevoel. Chrènatistheïs (het griekse woord dat met Godsspraak is vertaald) kan ook betekenen: bij je naam geroepen worden. Je kunt dus misschien het beste vertalen met: Door het geloof heeft Noach toen hij aangesproken werd (door wie staat er dan niet bij) eerbiedig de ark toebereid. Eerbiedig, ja maar het kan ook betekenen: Bang, Dat was hij ook. Iedereen zei: Je bent gek, ach kom! Maar hij zei: nee, ik weet het niet, maar het loopt mis. Hij dacht volgens oude midrasjim: Pas op, de oude toestanden van toehoe wa bohoe, toen aarde en hemel nog door elkaar liepen, komen terug. In ieder geval moeten we niet vertalen 'godvrezend', dat is veel te religi-eus.

Noach was volgens de rabbijnen een gerechte, een tsaddik. En dan staat er dat hij de wereld veroordeeld heeft. Stond hij dan te preken? Nee! Maar hij maakte een kist gereed, waarin hij met zijn misjpoche kon overleven. Door die daad heeft hij de wereld geoordeeld. De ark moeten wij ons niet voorstellen als een mooi schip, maar als het biezen kistje van Mozes in het groot (want hetzelfde woord wordt gebruikt). En in die kist lag niet één mannetje, maar Noach en zijn hele familie plus alle dieren. De ark moet geleken hebben op een soort rompachtig drijvende kist, zoals men die gebruikt om Nijl en Eufraat over te steken, een nauwelijks bestuurbaar gevaarte. En daarin de hele misjpoche Noach en alle dierenfamilies. Dat hij zo deed is een veroordeling van de wereld.

Men brengt het woord zondvloed vaak in verband met 'zonde' en zegt: ja, de zonde was zeer groot! Dat is etymologisch onjuist, want het voorvoegsel 'zond' of eigenlijk beter 'sont' betekent groot; een sontvloed is een grote watervloed. Zulke verhalen zijn niet bijzonder voor de bijbel. Je vindt ze overal en ze zijn ouder dan het bijbelse verhaal. Alleen: de bijbel geeft een hervertelling. Hij verteld het verhaal over op een andere manier. Het zijn geen notulen, waaraan enige historische betrouwbaarheid kan worden toegekend. Je kunt de ark dan ook niet 'terugvinden', zoals sommigen menen en ze vinden een paar planken op de Ararat en roepen: De bijbel heeft toch gelijk! Dat is een onzinnige benadering. Het heeft veel meer zin dit bijbelse verhaal te vergelijken met die andere oude verhalen en dan te letten op de veranderingen.

Hoe hebben die oude joodse christenen, die aangevochten mensen, die hun toekomstfiducie dreigden te verliezen, die oude verhalen gelezen? De schrijver heeft zijn mensen niet getroost met preken over 'Eén die alles ziet' en ook niet met 'Je moet zorgen dat de wereld niet verloren gaat' en zeker niet met 'Komt tot Jezus!'. Hij heeft een oud verhaal herverteld. Er was een gewone man, Noach en op hem is er een beroep gedaan: Hij heeft met respect een kist klaargemaakt om zich en zijn gezin te redden.

Daarmee heeft hij de wereld geoordeeld. Hoezo? Niet omdat hij zo wijd keek. Hij gaf blijk met zijn wereld mee te leven. Hij wilde alle mensen redden, maar die wilden niet. Toen begon hij met zijn gezin en zichzelf. Verder heeft hij misschien niet gekeken. Ook wij zijn beperkt ondanks al onze communicatiemiddelen. En soms is het goed. Intellectuelen ontdekken wel honderd facetten aan een zaak en durven aan het eind niet meer te kiezen. Maar in je beperktheid kun je wel zeggen dat een wereldhuishouding waarin de kleinsten en de minsten eraan gaan van honger en kommer geen echt 'huishouden' is! Noach redde zijn huishouden uit zo'n toestand. Als begin !

Het verhaal; van de tora is een ander verhaal dan dat van Babylon. De tora is geschreven in de geest en de stijl van Mozes. Toen de mensen zich hoe langer hoe meer vermenigvuldigden, kreeg je reuzen op aarde, godenzonen die zich vermengden met mensendochters. God kreeg er spijt van dat Hij aan de schepping begonnen was. De midrasj vertelt dat de engelen God al hadden gewaarschuwd: Waar begint U aan, mensen! Wilt U uw tora aan dat tuig geven? De Here God wordt kwaad en zegt: Engelen, houdt je mond, ik ga het toch doen. Maar nu krijgt Hij echt spijt en wordt kwaad en denkt: Ik ga die hele aarde schoonwassen in een geweldig 'mikwe' (reinigingsbad). Dat is het besluit tot de zondvloed.

Er zijn nog altijd mensen, die denken dat de aarde en het stof, de materie de mensen bederven. De bijbel zegt het omgekeerd: De mensen bederven de aarde. De aarde is zo goed als ze maar zijn kan. Er mankeert niets aan de materie behalve onze eerbied en onze zorg. God kan daar ontzaggelijk woedend over worden, Hij kan daar over toornen. Daarom kunnen de psalmen ook zo verontwaardigd te keer gaan: De goddelozen, de schoften zullen van de aarde verdaan worden, loof de Heer, mijn ziel. Dan zeggen wij in onze waanwijsheid: Is dat niet wat wraakzuchtig? Nee, dat is woede en verontwaardiging en dat zijn geen giftige affecten zoals haat, nijdigheid en afgunst. Toorn is een rood affect, zei Bloch, en haat een geel (een bleek). Dat is het beeld van God in de bijbel. Hij trekt zich de dingen nog aan, die kan ergens spijt van hebben,

maar hij kan ook -en dat is het mooiste- erop terugkomen. Het verhaal van Genesis zegt: Ik zal het niet meer oden. Ik zal toch maar de wereld in stand houden. Ik zal maar geduld hebben. Weer zingt de psalmist: Lankmoedig is de Heer, Hij zal niet altoos twisten.

Dit is niet allemaal van Noach gezegd. Van Noach staat er alleen maar, dat hij geloofde. Er staat niet bij waarin of in wie. Wij zouden dat misschien wel willen, maar er staat geen woord over God. Er wordt alleen gezegd dat Noach in geloof, dat hij vanwege zijn fiducia in de toekomst, zich hoorde roepen en het gevoel kreeg een aanwijzing te hebben en toen is hij met alle respect wakker geworden en die kist gaan maken, zegt de schrijver in de stijl van het oude verhaal. Zijn vader zei al: We moeten hem Noach noemen, want hij is een trooster, die ons zal troosten over al ons gesappel. Dat heeft hij ook gedaan, toen iedereen hem voor gek verklaarde, maar hij dacht: Het gaat mis en daarom ga ik met mijn misjpoche en de dieren in die kist. Zo was hij een trooster en een redder, zo kreeg hij kracht en moed, heel kleintjes, om te overleven. Toen ontwaakte diep in zijn geweten opnieuw het licht en werd in hem herschapen de levendmakende geest, toen zijn aarde, zijn lieve aarde schoongewassen en gereinigd werd. Deze Noach stond op zijn manier voor de wereld in. Hij zei niet: Het is veel ingewikkelder dan je denkt. Hij was een eenvoudig man. Hij zei alleen: Ik wil me het een beetje aantrekken het lot van de wereld en zo is hij geworden een eersteling van een nieuwe schepping.

De schrijver komt een eindje verder in zijn brief dan op Jezus en heeft het gevoel: Die Noach was eigenlijk al een type van Jezus. Net zoals Noach had Hij het ook steeds over de ondergang, niet omdat hij een ondergangsmens of een pessimist was, maar omdat Hij hem voor zich zeg. Hij was in ieder geval geen dweper met de bestaande toestand. Noach deed eenvoudig, nuchter en kritisch zoals hij deed, zegt de schrijver, en zo heeft hij de wereld veroordeeld. Dat is een heel andere veroordeling dan vaak in preken geschied en ook een andere dan met de botte bijl er hier en gunder op in te hakken. Het is de veroordeling die we ook bij Jezus zien, de veroordeling van een man, die een aangevochten mens is geworden,

een Noachman, die niet zei: Ik geef het op, het wordt toch één grote rotzooi, maar één die tegen zijn jongens m en meisjes, tegen de olifant en de muis zei: We moeten overleven, we moeten overleven.

Zo werd die kist een huis met veel woningen, veel verblijfplaatsen. Al vroeg heeft men de messiaanse gemeente vergeleken met zo'n kist. En dat is het beste wat je zeggen kan van een waarachtig messiaans leven van mensen, die de aarde trouw blijven, omdat zij door God is gegeven aan de mensenkinderen, die trouw blijven aan de God, wiens beeld zij dragen, een God die toornen kan en zeggen: 'Nee, zo wordt het niets', maar ook een God die erop terugkomt en zegt: Ik zal geduld hebben. En daarom houden die mensen vol, ze zetten hun schouders eronder en houden het uit.

Vroom is in de zestiende eeuw nog: dapper. Als ze zeggen 'Bergen op Zoom, houd u vroom', bedoelen ze dat het moet standhouden. Zo is de messiaanse gemeente vroom. Zij houdt vol dat alle toestanden waarin de mens, de dieren en de planten veracht, verdaan en verbruikt worden, zodat ze bange en hulpeloze schepsels blijven, van Godswege vervloekt zijn. In de messiaanse gemeente is plaats voor het grote getal van 'stillen en den lande'.

Mijn schild en de betrouwen
zijt Gij o God, mijn Heer!
Op U zo wil ik bouwen,
verlaat mij nimmermeer!
Dat ik toch vroom mag blijven,
uw dienaar ter aller stond,
de tirannie verdrijven
die mij mijn hart doorwondt (Gez.411:6).

Hoofdstuk 5

HET GELOOF VAN ABRAHAM (Hebr.11:8-10)

Abraham trok eruit, hij ging weg, hij verliet zijns vaders huis. Hij voltrok een breuk met zijn omgeving. Hij gaat weg uit zijn land, hij trekt weg bij zijn familie vandaan, hij raakt op drift. Het vaderhuis is een heel oud motief in de Schrift. Het betekent een plaats waar je thuis bent en thuis hoort. Zo sprak Jezus ook van het huis van zijn vader en Hij bedoelde niet iets hemels, maar het huis van de toekomst. Wat Hem betreft zelfs van de nabije toekomst. Wegtrekkende uit zijn vaderhuis is Abraham op zoek naar dat huis van de toekomst, waar hij echt wonen kan.

Vader Terach en zijn clan waren al vertrokken langs de Eufraat naar het Noorden en ze bleven steken in Haran. Dat wordt met veel nadruk in Genesis verteld (11:31). Zij waren in het tweede centrum van hun geloof gekomen: de nomadengods- dienst. Zij stelden hun vertrouwen op de God van de koele nachten, waarin veel beter getrokken kon worden dan op de snikhete dagen: de maangod, die met zachtheid en vriendelijkheid regeerde. Hij schijnt niet fel en heet als de zon, maar leidt met stilnachtelijk licht. Wat kan een mens zich mooier denken dan dit primitieve maar sympathieke geloof van de nomaden. Maar ook daar moest Abraham uittrekken. Hij moest anders.

Wat met Abraham begint is toch weer anders dan wat Noach inhoudt. Noach was de eerste overlevende. Daarmee was hij in zekeren zin meer mens dan Adam, die uit de klei was getrokken. Je bent overlevende en je weet niet waarom zovelen niet meer leven. Maar Abraham werd op de waterpas van de geschiedenis gebracht. Hij werd weggestuurd uit het (verticale) geloof in het firmament, het geloof in het goede en slechte lot. Hij moest dat achter zich laten die hele ernstige godsdienst van het lot en van de sterren. De midrasj heeft zich daar ook mee bezig gehouden: hij zou een vader gehad hebben die beelden verkocht en zijn brood verdiende aan het bijgeloof. Toen zei Abraham tegen zijn vader: Dat is toch flauwe kul, daar kun je helemaal niet in geloven. Vader echter was

doodsbenauwd dat het geloof in de goden ondermijnd zou worden. Dan was hij zijn hele zaakje kwijt. Op een gegeven moment moet Abraham wel weg, want hij kreeg een gloeiende ruzie met zijn vader. Zo zijn de midrasjim een soort uitleg van de Schrift vanuit later ervaringen.

De schrijver van de Hebreeënbrief heeft ook het verhaal gelezen en er is hem één ding opgevallen, nl. dat Abraham wegging en niet wist waar hij komen zou. Daar ziet hij een bevestiging in van zijn definitie van geloven als een bewijs van zaken die je niet ziet en een zekerheid van wat je hoopt.

Anderen verklaren je voor gek en zelf vind je het misschien ook, maar je moet verder.

'In gehoorzaamheid', vertaalt het NBG. Beter is: hij heeft gehoor gegeven, want het is geen kadavergehoorzaamheid, geen Befehl ist Befehl dat hem drijft. Er wordt niet tegen hem gezegd: Vooruit, eruit! Hij leeft op het gehoor zoals een gelovige doet, volgens Paulus. Luther zegt: Abraham ging in de duisternis van het geloof. Dat was in de zestiende eeuw in zekeren zin een schandelijke uitdrukking, want geloof is 'licht'! Nee, zegt Luther, het is duisternis, want hij wist niet waarheen hij ging en ook niet hoe hij er (waar?) komen moest. Als je hoopt heb je dat, want hoop is ongezien. Je weet niet waar je uitkomt. Voor Luther was het geloof dan ook een desperatio fiducialis, een soort gelovige wanhopigheid.

De geschiedenis wordt in de bijbel 'horizontalistisch' verteld. Zeker, zij is van verticale oorsprong, maar de gevolgen zijn horizontaal. Hij is geboren uit de hoge maar getogen in de nacht! Hij trok weg uit de zekerheden en gaat de geschiedenis van mensen in met al zijn onzekerheid. In zon, maan en sterren, in zomer en winter is nog een orde en ritmiek te ontdekken, maar in de mensengeschiedenis is niet zo makkelijk zin te ontdekken. Natuurlijk zijn er altijd weer vrienden van Job, die hogelijk verbaasd, ongerust en verontwaardigd worden over mensen, die blijven geloven, in de duisternis zijnde, zonder te zien en te begrijpen. Zij hebben er theorieën over die alle vragen

wegnemen, maar voor de gelovende mens blijven de vragen. En in Gods naam trekken ze er weer op uit.

Het leven van Abraham heeft meer weg van die moderne beelden van Zadkine, vol gaten en holten, dan van die prachtige gave griekse beelden. Je kunt er met een kogel doorheen schieten.

En dan lijkt het of je niets raakt. Zo leeg en hol voelen de mensen zich ook bij tijden. Ze weten niet hoe het allemaal zo gekomen is en begrijpen ook niet hoe ze toch weer leven en het zelfs goed hebben en waar ze het aan verdiend hebben. Maar dat ze het leven hebben en het ook willen dat is zeker. Zo leefde ook Abraham van de hand in de tand, van de dag in de nacht en... toch de dag tegemoet.

Toen hij er eenmaal was. was hij er nog niet, nog lang niet. Aan het einde van zij leven heeft hij zegge en schrijve als erfdeel een grafakker gekregen. Dat is wat we dan allemaal krijgen! Of niet, want er zijn duizenden en duizenden die zo'n plekje niet hebben gekregen. Niemand weet waar ze gebleven zijn. Maar die grafakker was aan Abraham beloofd, zeggen de mensen. Je kunt er rechten aan ontlennen, zoals de zionisten doen. Aanvechtbaar! Al mogen de overlevenden van de bruine moord eindelijk rust vinden. God echter is nog met ons op weg: Hij is er nog niet.

Het vaderschap van God is voor Jezus niet een uitgangspunt, maar een toekomstdroom, Niemand van ons kan ooit zeggen: Nu heb ik het bereikt. Als er iets nodig is in onze tijd is het een grondig wantrouwen tegen alles wat we bereikt hebben. We leven in een onrustige tijd. Dat kan te maken hebben met de vuuradem van God die zei: Ik zal de blinden leiden door een weg die ze niet geweten hebben. Als iemand zegt: Ja maar, blind... inderdaad, ze zijn gewoon blind en weten niet hoe of wat, dan zeg ik: Zeker! Is er ooit iemand zo blind geweest en heeft iemand ooit zo blindelings de toekomst tegemoet geleefd als mijn knecht, mijn volk, mijn zoon? Als iemand de weg ging in de duisternis van het geloof, dan was het toch Hij die wij onze Heer en Meester noemen, Jesjoeah van Nazaret, ha-masjiach (de gezalfde des Heren).

De schrijver ziet in het volgende vers Abraham, Izaäk en Jacob alle drie tezamen voor zich. Hij rekende er niet mee dat Abraham

al gestorven was voordat Jacob geboren werd. Hij vat hen als een drieëenheid samen. Als men Jezus naar de verrijzenis vraagt, zegt Hij: Er staat toch, Ik ben de God van Abraham, Izaäk en Jacob, Hij is niet een God van doden maar van levenden; voor Hem leven zij allen. Zo was het ook voor de Schrijver. Abraham, Izaäk en Jacob gingen hem voor, ze zijn zijn voorgangers. Niet: wie de jeugd heeft, heeft de toekomst (Baldur von Schirach), want dat is nog maar de vraag. Het is beter je voorgeslacht voor je te houden en te zeggen: zij hebben bressen geslagen.

Het werd er niet beter op in de wereld van de schrijver, er was een urbanisatie op gang gekomen. Met alle ellende van dien. Je kunt er ook over lezen in de Apokalyps. Hoe, vraagt hij zich af, heeft die Abraham dat uitgehouden zich niet te vestigen. Hij trok van plaats naar plaats, als een nomade in tenten. Geen moderne tent met alle comfort, maar een primitieve nomadentent. Ze leefde er niet voor hun plezier. Elke nomade zou zich graag ergens vestigen, als hij niet wist het dan nog beroerder te krijgen. De schrijver las hoe tegen Abraham gezegd werd: Ik zal je brengen naar een land dat wijd is en dat zal Ik aan jou geven. Abraham kwam er, maar het was al bewoond door mensen. Het was niet van hem. En aldoor maar die stem: Kijk links, kijk rechts, kijk noord en zuid. Zijn neef Lot koos het land van Sodom, maar het bekwam hem slecht. Hij moest door Abraham uit de penarie gehaald worden. Het zijn kostelijke verhalen die door de bewerkers van de achtste of tiende eeuw verteld worden om uitleg te geven aan het leven van de voorvader. Wat is de bedoeling daarvan?

De verhalen dienen er soms toe om te zeggen: Doe niet als de vaders! Ze hebben fouten gemaakt. Maar zij dienen vooral om te zeggen: Zij zijn een weg gegaan, ze hebben gezocht en gevonden en gezocht, zij hebben bressen geslagen. 'De knechtschap is gedaan, Hij heeft de schemering verdreven, Zijn wandel zal ons niet misleiden'. Over bepaalde dingen hoef je niet meer in te zitten: het kinderoffer heeft afgedaan (Gen. 22). Zo heeft, volgens de schrijver, Abraham het ook uitgehouden vreemdeling te zijn in een land dat voor hem bestemd was. Hoe? Hij verwachtte de stad

met de fundamenten! Dat zegt de schrijver, niet Genesis. Hij leest het in in het verhaal en het zegt evenveel over hemzelf als over Abraham. Hij heeft iets geleerd van die andere Zoon van Abraham, die met zijn medejoden moest twisten hoe dat eigenlijk met Abraham was. In Joh. 8 vers 14 zegt Jezus: ik weet vanwaar Ik gekomen ben en waar Ik heenga. Weet Hij dat? Is Hij niet een onvermoeibaar zwerver als Abraham. Hebben de vossen geen holen en de vogelen des hemels nesten, maar Hij geen nest of hol om zijn kop neer te leggen? Ja dat is zo, maar tegelijkertijd geldt, dat hij weet waarheen Hij gaat... Waarheen? Naar het vaderhuis, naar de stad met de fundamenten, waarvan God zelf de ontwerper en de bouwer is. Dat heeft de schrijver begrepen. Dat heeft hij ingelezen in het Genesisverhaal.

Sartre heeft aan het eind van zijn leven gezegd: 'Als de stoffelijke armoede is opgeheven, die het fundament is van alle vroegere en tegenwoordige tegenstellingen tussen de mensen, dan zullen ook de culturele en emotionele relaties tussen mensen veranderen. De ene mens zal ervoor de ander zijn. Er zal een samenleving zijn, waarin zich een ieder aan de ander kan geven. Die samenleving zal wereldwijd zijn'.

Je kunt beter ongelijk krijgen met zo iemand dan gelijk met mensen die zeggen: Het wordt nooit anders, feiten zijn feiten.

Als je leest dat 'God' de ontwerper en bouwer is van de stad der toekomst, dan krijgt het woord wel een nieuwe, een andere inhoud. Je kunt het niet meer zo gemakkelijk omschrijven. Is God de Schepper dan mislukt? Nee, maar in Hem moet ook geloofd worden, je kunt het niet zien. Je mag geloven dat de aarde goed gemaakt is. Het was ook nodig dat God verzoenend tot ons kwam in onze vijandschap... Tenslotte echter zal hij zegevieren en Zijn Rijk geven van vrede en gerechtigheid. Je moet driemaal over God spreken of liever: stotteren. Anders wordt het monomaan. Er zijn mensen die vragen, net als de mensen op de eerste Pinksterdag: Wat moeten wij doen? Het antwoord is Petrus' antwoord: Die Jezus die jullie aan het hout hebben gebracht, heeft God doen herrijzen en tot Heer en Messias van allen gemaakt... in Hem moet je geloven. Niet

'dogmatisch', omdat je een leer aanhangt, maar echt. Een gedicht van Huub Oosterhuis zegt het precies:

De wijze woorden en het groot vertoon
de goede sier van goede werken
de ijdelheden op hun pauwentroon
de luchtkastelen van de sterken
al dat hoog staat aangeschreven
zal Gods woord niet overleven
Hij wiens kracht in onze zwakheid woont
beschaamt de ogen van de sterken
zijn woord wil deze wereld omgekeerd
dat lachen zullen zij die wenen
dat wonen die hier geen woonplaats heeft
dat dorst en honger zijn geleden
dat die onvruchtbaar bleef zal vruchtbaar zijn
dat die geen vader was zal vader zijn
dat mensen andere mensen zullen zijn
de bierkaai wordt een stad van vrede
wie denken durft dat deze droom het houdt
een vlam die kwijnt en niet zal doven
wie zich aan deze dwaasheid toevertrouwt
al komt de onderste steen boven
die zal kreunen onder zorgen
die zal vechten in het verborgen
die zal waken tot de morgen dauwt
hij zal zijn ogen niet geloven.

Hoofdstuk 6

HET GELOOF VAN SARA (Hebr.11:11,12)

De tekst is niet helemaal duidelijk. Staat er dat Abraham kracht heeft ontvangen om zaad te storten, terwijl Sara erbij was, volgens sommige handschriften zelfs: onvruchtbaar. Of is Sara het onderwerp en moeten we vertalen: Sara heeft kracht ontvangen om nageslacht voort te brengen, om moeder te worden dus. Daarover is geen uitsluitsel in de tekst zelf te vinden.

In ieder geval heeft de schrijver het verhaal uit Genesis zo uitgelegd, dat ze beiden geloofd hebben, Abraham en Sara. Zij hebben samen een kind gekregen, Izaäk, toen ze ver boven de leeftijd waren, die zoiets waarschijnlijk maakte. Dat kind hebben ze in het geloof, in hoop die niet gezien wordt, gekregen.

Er staat in Genesis (17:1) Ik ben God de almachtige (...) en Ik zal u talrijk maken. Dat moet je goed horen, zo'n woord. Het betekent niet dat God een Almachtige X is, die onnipotent handelt en regeert. Dat is veel te bulkerig gedacht. God is juist met het verbroken hart en met de geslagen geest, met de kleine en geringe in het stof. Hij is dus veeleer te identificeren als de onmachtige bij uitstek. Als er dan gezegd wordt dat Hij almachtig is, betekent het dat er voor de kleine en verbrijzelde toch nog hoop is. Hij is hun hoop. Niemand kan zo gemakkelijk gelochend worden als de ware God. Het komt er echt op aan goed te leren zien wanneer het woord goddelijk en almachtig gebruikt mag worden. Het is bij verrassingen, negatieve en positieve, dat het woord past. Het kan iets heel ergs of iets ongelofelijks, iets onvoorstelbaars zijn, dat ons doet zeggen: God allemachtig! En zo heeft ook Sara geloofd; onvruchtbaar als zij was, heeft zij het onvoorstelbare verwelkomt.

Zij hadden er al van afgezien. Kinderen zouden ze niet krijgen. Kafka was iemand die niet in staat was te trouwen. Hij werd slapeloos van angst als hij eraan dacht. Hij was bang zich te binden en zich aan de ander te verliezen. Een vrouw hebben die je houvast is naar alle kanten is zoiets als 'God hebben'. Hij is helemaal

bang om kinderen te krijgen, want hij is bang een duffe, uitgedroogde, onderworpen zoon te krijgen. Hij zou een vrije zoon willen hebben. Maar zal hij die ooit krijgen? Wie probleemloos over het huwelijk en het gezin spreekt, moet zulke dingen eens tot zich laten doordringen! Abraham en Sara hadden geen gezin: zij waren kinderloos. Zij hadden geleerd van gezinsvorming af te zien.

Maar het liep toch anders. In geloof heet Sara toch kracht ontvangen om een nageslacht te bouwen. Zeker, dat is een wonderbaarlijke geboorte. Maar dat moeten we niet banaliseren tot iets dat 'echt gebeurd' is. Stel je voor dat u bij ieder boek vraagt of het echt gebeurd is. Een boek wordt door de schrijver van zich af geschreven en hij hoopt dat u er iets van leert, iets in herkent van uzelf en anderen en dat u er levenswijzer van wordt. In de latere bewerkingen van de Abrahamsverhalen projecteren de schrijvers hun eigen dromen en verwachtingen en angsten in het verhaal. Het voornaamste is dat het loog van de profetische kritiek is heengegaan. Onze vader Abraham en onze moeder Sara zijn niet zozeer ideaalgestalten geworden als wel 'typen': ze staan niet alleen als ideaalgestalten voor wat we moeten en willen zijn, maar ook waarschuwen zij: Doe zo niet! Hier getuigen ze ervan wat geloven is.

Hoe moeten we nu zulke verhalen lezen? Laten we daarvoor in de leer gaan van de schrijver. Hij zegt: Omdat hij die het beloofd had, trouw geacht werd daarom zij er uit één, en wel uit een verstorvene, voorgekomen als sterren van de hemel in menigte. En dan komt de volgende zin: In overeenstemming met het geloof zijn die allemaal gestorven zonder de belofte in handen gekregen te hebben, hebben ze alleen maar uit de verte gezien en begroet, zo zijn ze gestorven. Er staat eigenlijk: ze waren het ermee eens dat ze vreemdelingen en bijwoners op aarde waren. En dat ziet die man, die schrijver, als geloof. De durf en de kracht om vreemdeling te zijn, daar gaat het om. Dat wil niet zeggen: Fijn, ik ben een vreemdeling, ik hoor hier eigenlijk niet, ik moet zo gauw mogelijk weg. Nee, het is juist zoeken naar de weg, zoeken naar een plaats.

'Ik ben een vreemdeling, verberg uw geboden niet voor mij', dat betekent niet 'de geboden, maar eigenlijk 'het gebieden': Wat moet ik doen? Wat gebiedt Gij me? Wat is het gebodene, hier en nu?

Wat is het beste? Dat moet je als vreemdeling met schade en schande te weten komen. En dat heet in de bijbel: geloven. Dat doe je 'op hoop tegen hoop'.

Misschien zeg je aan het eind van je leven even verwonderd als Paulus: Ik heb het geloof behouden. Je bent het ondanks alles niet kwijt geraakt. Al de verleidingen heb je doorstaan, maar je bent niet cynisch geworden. God heeft geen behagen in het gemis: Hij vindt het niet mooi en prachtig dat wij in ontbering leven. Wel heeft hij welgevallen aan het gemis. Hij woont juist bij de mensen die niet hebben wat ze moeten hebben, mensen die het noodzakelijke missen. Hij heeft welgevallen aan mensen wier leven ledig is. De volheid van de tijd doet Hij u wedervaren, als aan onze moeder Sara, Jeruzalem, de bruid. En wie een van deze mensen die honger hebben of dorst, die vreemdeling zijn of gevangen, naakt of ziek, helpt die heeft het de Mensenzoon gedaan, want het zijn zijn broers en zusters. Daarvoor is het niet nodig kinderen te krijgen. Dat had moeder Stineke ook niet, maar ze had er desondanks vele: niet uit haar lijf geboren, maar uit haar geest, uit haar mededogen. En dat is de wonderbaarlijkste geboorte die er is.

Weest blijde nu, gij allen

wier leven ledig is!

God heeft een welgevallen
aan menselijk gemis.

De volheid van de tijd
doet Hij u wedervaren
als onze moeder Sara,
Jeruzalem, de bruid.

(W.Barnard)

Hoofdstuk 7

HET GELOOF VAN ABRAHAMS ZAAD (Hebr.11-13-16)

Een geweldige menigte mensen is uit een 'verstorvene' voortgekomen. Ze zijn allemaal gestorven zonder het beloofde gezien te hebben. Maar ze hebben het van verre gezien en begroet. De Statenvertaling zegt: omhelsd. Een beetje een vrije vertaling van de statenvertalers, die ander nogal letterlijk vertaalden, maar wel erg liefelijk. Ze hebben gedacht aan een bepaalde manier van begroeten. Je kan afstandelijk iemand begroeten, hem nauwelijks een hand geven, maar je kunt ook iemand omhelzen. Dat gebeurt alleen onder goede vrienden en bekenden. Dat bedoelt de schrijver dan ook: Ze hebben de belofte van verre als een verwant omhelsd. Toch blijft het steeds maar ver weg. Zo hebben die eerste christenen hun voorouders (en voorgangers) in het geloof gezien.

Er kan op verschillende wijzen een beroep op de vaders gedaan worden. Men kan over de traditie spreken alsof het een omvangrijk en kostbaar geestelijk bezit is. Zo heeft men in later eeuwen gedaan. Men sprak niet meer over het 'geloof', maar over het 'christendom'. Men stelde dat het christelijk geloof het eigenlijke en echte geloof was. Daarmee werd het weliswaar als het 'beste' naast andere geloven gezet. Dat deden de eerste christenen niet. Onze schrijver spreekt eenvoudig over 'pistis', geloof. Ze deden alles 'en pistei', gelovend, in vertrouwen, fiducia tonend. Er staat dan meestal niet eens bij in wie of wat ze geloofden. Dat kun je wel op-maken uit wat ze deden en hoe ze leefden. Ze stierven ook zo: in fiducia, of zoals het hier staat: in overeenstemming met de fiducia. Men zegt altijd zo mooi: Hij of zij is 'in het geloof gestorven', maar wat is dat? Laten wij hopen dat wij sterven in dezelfde fiducia die wij hadden toen wij leefden.

De schrijver wil zijn gemeente met zijn brief in aanvechtingen sterken. Dat wordt meteen al duidelijk in het begin van de brief, waar hij het over engelen heeft. Toen waren er ook al mensen die zeiden: We zijn maar mensen. Maar! Nee, niet máár mensen;

integendeel, we mogen er trots op zijn, want over engelen erbarmt God zich niet, Hij trekt zich hun lot niet aan. Niet aan engelen heeft Hij de oikumenenè melousa, de olam haba, de bewoonde wereld ter beschikking gesteld, maar aan de mens. Dan haalt hij psalm 8 aan:

Wat is de mens dat Gij zijner gedenkt,
de zoon des mensen, dat Ge hem bezoekt?

...

Gij hebt hem weinig minder gemaakt dan de engelen,
met heerlijkheid en eer hebt Ge hem gekroond
en Gij hebt hem gesteld over de werken uwer handen,
alle dingen hebt Ge onder zijn voeten gelegd.

We merken er niet zo heel veel van van die hoge positie van de mens. De lofprijzing lijkt een beetje misplaatst of tenminste voorbarig. Is het niet veelmeer zo als in het gedicht van Huub Oosterhuis:

Een mens te zijn op aarde,
is eens voor goed geboren zijn,
is levenslang geboortepijn.
Een mens te zijn op aarde
is leven van de wind.

Een mens te zijn op aarde
is pijnlijk begenadigd zijn
en zoeken, nooit verzadigd zijn,
is rusten in de aarde
als alles is volbracht.

Er staat van Jezus: geboren, geleden, gestorven, neergedaald in het dodenrijk. Dan is het menselijk leven pas volbracht, dan is het helemaal ten einde toe geleefd. Zo gold dat ook van die eerste christenen in hun aanvechtingen. Zij reikhalsden maar verkrijgen deden ze niet. Zij zochten en raakten niet verzadigd. Zij waren pijnlijk begenadigd. Maar zoals ze Jezus met eer en heerlijkheid gekroond zagen nadat hij door lijden was volmaakt geworden, zo

hoopten ze dat ook van zichzelf. God schaamt zich niet de God van zoekende en zwervende, van hunkerende, van hongerende en dorstende mensen te zijn.

Dit betekent niet dat ze naar de 'hemel' verlangden. Dat komt pas in de tweede eeuw op. Een apologeet probeert de keizer duidelijk te maken wat de christenen eigenlijk bezielt. Hij zegt: Mensen zijn rijk en hebben het goed, net als de keizer. En dan zeggen ze: Het leven is toch maar vergankelijk, het is niet alles. Ze gaan naar de hemel en de onvergankelijkheid verlangen! Ja maar, wacht even: Iemand die arm is en berooid heeft niets dan dit leven op aarde en hij verlangt ernaar er toch iets van te hebben. De hoger georiënteerde mensen vinden dat niet goed; het is eigenlijk dierlijk, in ieder geval materialistisch. Wie heeft er gelijk? Houdt de rijke die gedachte eigenlijk niet aan de arme voor? Hij neemt het er toch zelf wel van op deze aarde!

Die eerste christenen waren armer van lichaam, ziel en geest dan wij plegen te denken. Ze waren ook arm van geest, want ze konden niet uitzweven boven hun lichaam. Ze waren zichzelf bewust dat ze altijd opweg waren en het noch steg wisten in het leven. Ze waren vreemdelingen. Zo heeft de schrijver dat ook beleefd. Daarmee is hij dicht in de buurt van het joodse Sukkotfeest, dat in de synagoge juist in deze tijd wordt gevierd. Clara Ascher Pinkhof heeft er een kinderversje op gemaakt:

Vier muurtjes en een dak van riet
meer is het niet, meer is het niet.

Volgens voorschrift moeten er in het dak openingen zijn, waardoor je de nachthemel kunt zien, de sterren en een glimp van de maan. En dromende versta je de stem die van een vaderland spreekt, niet het geliefde vaderland waaraan je je beste krachten wijdt (volgens het wat al te stoere lied), maar een ander, een beter vaderland, of liever nog: dit vaderland anders, deze aarde beter... Zoals Petrus schrijft: een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont. Hij bedoelt: een nieuwe verhouding tot God en de medemensen, één die gerecht is. Het zal een huis zijn met veel 'woningen', zegt Jezus. Hij bedoelt met veel ruimte: iedereen

is welkom die ernaar verlangd heeft! Dus niet een woning voor iedereen apart, geen appartementen, maar: voor ons allemaal, samen uit, samen thuis. Het lijkt op de vroegere tram van Amsterdam, zelfs op de treeplank kon je nog mee. Je werd er niet afgesmeten.

Overeenkomstig het geloof zijn ze allemaal gestorven. Wie? Al die mensen die uit Abraham, een verstorvene, zijn voortgekomen. Niet uit een jonge stier, viriel en vruchtbaar, maar uit een oude man, die op een stok liep (zo wordt Abraham op het laatst een beetje voorgesteld). Uit hem werd een volk geboren, je weet niet waar ze vandaan kwamen allemaal. Ze zijn gestorven zonder de belofte verkregen te hebben, maar ze hebben hem van verre gezien en omhelsd. Ze zijn niet bezweken, ze hebben volgehouden. Ze hebben tenslotte de voeten bij elkaar gelegd en gezegd: Nu hebben we het gehad. Dank U wel, Heer! En ze zeggen ook: Maar het meeste daarvan, wat onze trots was, betekende veel sappelen, moeite en verdriet.

De eerste christenen (ze noemden zichzelf zo niet: het werd van ze gezegd) zeiden: Weet je van wie we afstammen? Nou, niet van engelen! Maar van Abraham, we zijn zaad van Abraham. Ze bedoelden dat niet biologisch. Iemand als Paulus heeft erop gestaan dat je 'zaad' anders, veel wijder moest opvatten. Door het geloof was je een zoon en dochter van Abraham en Sara. het woord 'zaad' is een kwalitatieve term geworden (zonder lidwoord).

De God van Israël is niet een God die op een troon aan het pralen is, maar Hij is een mensengod. Hij is een God die mens wordt! Dat is Hij liever dan God. En: zo is Hij God! Hij is een zaad-van-Abraham-God. Daarom schaamt Hij zich niet om de God te heten van dat soort mensen dat een vaderland zoekt. In de hemel is de nieuwe aarde en de daarop wonende gerechtigheid reeds verborgen aanwezig. Daarom zeggen ze ook: we zoeken een hemels vaderland. Maar dat is niet een vaderland dat boven blijft. Het wordt op aarde openbaar! Nu is uw leven, uw echte leven, de essentie van uw leven nog met de Messias verborgen in God, maar dan zal het eruit te voorschijn treden. Dat hebben ze van verre gezien en omhelsd.

Deze mensen hebben de aarde niet gezien vanuit het standpunt

van 'God', niet sub specie aeternitatis... alsof je de wereld van boven en van buiten kunt zien, maar ze hebben in de loofhut gezeten, de sukka, vier muurtjes en een dak van riet, meer niet, en ze hebben de nachthemel gezien, de sterren en de maan en ze hebben in de woestijn van het leven naar aan ander vaderland verlangd. En zoals de ene zwerver, op Gods genade, tegen de andere zegt, zeggen zij ook:

Mazzel tov, mensen veel geluk
wonen overal nergens thuis
aarde mijn aarde, mijn moeders huis
vallende sterren, de schim van de maan
mensen die opstaan en verder gaan
mensen veel geluk.

wonen overal even thuis
handel en wandel en huis na huis
loven en bieden, op waarheid en waan
wagen en winnen en verder gaan
mensen veel geluk.

wonen overal bijna thuis
aarde mijn hemel, mijn vaderhuis
stijgende sterren, de lach van de maan
mensen die dromend een stem verstaan
mensen veel geluk.

Ben je echt gelukkig? Geluk hangt als een druiventros. Het valt je toe. Dat is geluk in de wonderlijke loterij van de Here God. Abraham is uitgegaan, hij wist niet waar hij komen zou... aan het einde heeft hij zijn vrouw begraven in een eigen graf. Hij kon het cadeau krijgen. Hij wist dat het niet zo bedoeld was en telde de som uit. Dat was alles wat hij had aan het einde. Het is voor de Joden iets heel kostbaars. Het is vreselijk, als mensen niet meer te vinden zijn. Abraham heeft nog gemazzeld, want hoevelen zijn niet onvindbaar, de as verstrooid. Hij heeft van verre het

huis met de fundamenten, waarvan God de ontwerper en bouwer is,
gezien... en omhelsd.
Hij en zijn zaad.

Hoofdstuk 8

HET GELOOFSOFFER VAN ABRAHAM (Hebr.11:17-19)

In Sören Kierkegaards boek 'Vrees en Beven' gaat het over het geloofsoffer van Abraham. Hij legt daar de geschiedenis op velerlei manieren uit. In de eerste versie zegt Abraham tegen Izaäk: 'Denk je dat ik je vader ben? Ik ben een afgodsdienaar. Denk je dat dit Gods bevel is? Nee, het is mijn plezier'. Iza-ak roept dan in angst tot God: 'Ik heb geen vader, wees Gij mijn vader!'. In de tweede versie gaat Abraham met neergeslagen ogen en ziet op de berg de ram, die hij in Izaäks plaats offert, maar zijn oog wordt donker en de vreugde is voorgoed weg. In de derde versie belijdt Abraham zijn zonde, dat hij Izaäk had willen offeren. Hij vraagt zich af, of God het hem kan vergeven dat hij Izaäk niet genoeg heeft liefgehad. In de vierde versie verliest Izaäk het geloof omdat hij ziet hoe zijns vaders linkerhand zich tot een vuist balt als hij het mes trekt. Het zijn allemaal pogingen iets van het verschrikkelijke verhaal te begrijpen. Niemand was zo groot als Abraham, wie is in staat hem te begrijpen? Dat is de verzuchting van de man die geen exegeet was, volgens Kierkegaard, maar is het ook niet zijn eigen verzuchting?

Kolakowski, toen nog filosoof in Warschau onder communistisch bewind, heeft in de Hemelsleutel ook met dit verhaal geworsteld. Hij verwerpt de opvatting van Kierkegaard, die de angst tekent die Abraham had toen hij moet beslissen of het bevel wel of niet van God kwam. Hij zegt, dat Abraham een korporaal is die eenvoudig zijn Meerdere te gehoorzamen heeft, anders wordt hij geen groot volk. Het is dus het normale conflict van de soldaat. De autocraat beveelt en geeft geen redenen: je hebt maar te doen wat hij zegt. God is achteraf ook zeer tevreden over Abraham: Hij heeft zich flink gedragen.

Hij zal een groot volk worden, want hij luistert naar Gods stem.

Hoe kan God zoiets vragen? Luther heeft hier ook mee geworsteld. Abraham was toch geen harde man, hij had toch gevoelens voor zijn zoon en een heilige heeft toch een geweten. Luther denkt dan dat

hij wel tegen Izaäk heeft gesproken over de opstanding der doden. Luther denkt dan aan Hebr. 11! Hij schrijft het niet aan Satan toe. Nee, die is voor hem de aap van God, die alles nadoet. Voor Luther is God evenzeer één als voor de joden. Adonai èchad! En: adonai elohene, Hij is onze god. God is van oorsprong een meervoudig heidens woord. Ze wilden zeggen: deze adonai, die stem van bevrijding, zal 'god' blijken te zijn, ja Hij is het! En die God heeft het toch van Abraham gevraagd. Of niet?

Ja en nee! Abraham leeft in een wereld van kinderoffer, overal om hem heen gebeurt het dat kinderen worden opgeofferd aan de 'godheid'. Daar heeft Kolakowski gelijk in: Kinderen worden geofferd op het altaar van het vaderland, van de carrière, van de wensen... Abraham hoorde ook die stem: Neem je zoon, de enige, die je liefhebt, Izaäk en offer hem. Volgens de verteller was het de stem van Elohim, van 'god', van de godheid. Dat zegt hij expres zo. En dan gaat Abraham, net als eerder uit Ur, en hij weet niet waarheen: Hij gaat een onbekend land tegemoet. Maar Hij gelooft dat God hem wijzen zal waar hij uitkomt. Hij gaat overleggende in zijn hart: Wat, hoe en wie is God? Hij gaat naar Moria, waar de Here zal voorzien. Daar zal Hij hem zeggen wie Hij is. Daar zal het licht worden ontstoken. Dat gebeurt ook: Geen mensoffer, maar een dieroffer! Een hele verandering: God wil niet de dood maar het leven. God? nee, deze God, Adonai. Hij is anders. Abraham gaat een weg, wil de verteller ons duidelijk maken. Hij vertelt geen feit, maar een weg van elohim naar adonai.

Adonai vraagt niet het kostbaarste, het uiterste, het beste, maar geeft het. De engel van adonai zegt: Nee, nee, niet doen! Ik heb het al gezien, je bedoelt het goed. Adonai openbaart zich en geeft het beste, het uiterste, het laatste en wezenlijkste. Hij is de God van het leven en niet van de dood. Hij wil ook dat de mens leeft en niet dat hij sterft. Als deze God voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Paulus heeft er ook mee geworsteld, als hij zegt: Zal hij, die zijn eigen zoon niet gespaard heeft, maar voor ons allen overgegeven, ons met hem niet alle dingen doen beërven? Wie zal er dan nog beschuldiging inbrengen? Izaäk is

beschermd en gered. Daarom zeiden de joden in de Middeleeuwen:
Gedenk Izaäk, o Heer, die uw martelaar wilde zijn... red ook ons!

De knop is bitter, is begin, maar de bloem is wordt licht en
puur. Dat heeft Abraham leren beseffen. God is geen God die op
een troon zit te pralen en te beslissen, die bevelen geeft die
wij maar eenvoudig hebben te doen, die zegt: Ga heen! Zo begint
het misschien. Dat is de knop, maar de bloem is anders:

Adonai elohenoë, de Here is God, de God van de armen en geringen,
de God van het leven, de God die mensen bevrijdt uit de godsdienst..
en hen brengt tot gewone mensendienst. Jan Wit maakte eens het
volgende versje:

Grote God, gij hebt het zwijgen
met uw eigen,
met uw lieve stem verstoord.
Maak de weg tot U begaanbaar,
wees verstaanbaar;
spreek Heer, uw gemeente hoort.

Roep ons uit de doodse dalen
waar wij dwalen,
door een vreemde stem bekoord.
Breng ons naar de heilige stede
van uw vrede.
Spreek Heer, uw gemeente hoort.

Hoofdstuk 9

HET GELOOF VAN IZAÄK (Hebr.11:20)

Als wij zingen: 'Het verbond van Abraham zijn vrind/bevestigt Hij van kind tot kind' (psalm 105:5 oude berijming) dan klinkt dat erg ordelijk en geregeld. Vandaag moeten wij het hebben over een man die daar net tussen in zat, eerder de zoon van zijn vader en ook de vader van zijn zoon. Misschien was Abraham, een ridder van de droevige figuur, een beetje een Don Quijote, Izaäk echter is een figuur die het lachen losmaakt. Zijn naam betekent ook: men lacht! Toen zijn geboorte werd aangekondigd had zijn vader gelachen: ik, zo'n oude vent zal nog... en zijn moeder: ik, zal ik oude vrouw nog wellust hebben, zal Sara nog een zoontje zogen? De naam Jitzchak betekent eigenlijk iets tussen lachen en huilen in. Adonai heeft ze een kool gestoofd. En ze daarmee aan het lachen gemaakt. Ze zijn rijk en gelukkig tegelijk. Ze weten niet of ze lachen of huilen moeten. Trouwens huilen doe je ook van geluk. In ieder geval: het gekke van God is wijzer dan de mensen (zou Paulus zeggen). Het hele leven is onverwacht, in het goede en het kwade. Hoe hou je het er soms in uit! Je hebt het niet gekozen het leven. Het is je aangedaan. En niet alleen het leven is je aangedaan, nog veel meer. Je probeert te overleven, ja vol te houden, je probeert iets te doen met wat je is (aan)gedaan. Je probeert zinvol te leven. Wat is dat?

Wat was bijvoorbeeld de zin van Izaäks leven? Dat hij gelooft heeft met het oog op de toekomstige dingen, is het antwoord van de Hebreënbrief. De toekomstige dingen dat is niet een toekomst elders. Daarom is de NBG-vertaling ook te burgerlijk, als zij zegt dat Izaäk geloofde voor de toekomst. Het gaat erom dat hij niet in de vingers had wat hij hoopte te zien. De gerechtigheid van God en de zin van het leven die liggen niet ergens anders in, maar liggen diep verborgen in het menselijk bestaan. Soms openbaren zij zich, flitsend. Dat zocht ook Izaäk. Maar in feite moest hij een put graven en kreeg weer herrie. Of hij dacht: mijn jongen Ezau, en dan werd hij weer beduvelde door Jakob. Soms klagen de

mensen daarover in de schrift en zeggen: ijler dan ijl is het leven (Prediker). Het is zo voorbij, zomaar weg. Waar je recht zou verwachten is onrecht. En zo maar door. Kunt u er soms kop en staart aan ontdekken? Toch bleef Izaäk geloven! Voor hem was God geen zoethouder of een oplossing, zeker geen beloning na dit leven...

Hij geloofde, dat hij vol moest houden, omdat er mensen na hem kwamen. Hij mocht het niet opgeven, omdat die na hem kwamen het dan misschien ook bij zouden laten zitten.

Dat geldt voor je eigen kinderen, maar ook voor allen die daar verre zijn. Alle kinderen zijn van iedereen, zei eens iemand niet ten onrechte.

Het komt erop aan goed voor je kinderen te wezen. Of zoals de Hebreënbrief het zegt: ze te zegenen. Izaäk heeft dat ook gedaan, maar hij zat er naast. Hij dacht Ezau het goede toe: het vette der aarde, most, koren en een succesvol leven. Maar het is Jakob die de zegen krijgt door zijn bedrog. En dan komt Ezau en zegt: Is er voor mij nog wat over? En dan heeft hij dit nog over: je zult dienstbaar zijn, in de woestijn leven, sjouwen en sappelen, van je zwaard leven, maar op een geven moment zul je het juk van je nek gooien! Een wonderlijke zegen. Niet een vloek, zoals een commentaar zegt. Neen,

een zegen, maar echt menselijk, want zo is het! Succes is geen zegen, dat is een fascistische leuze, die ons werd ingeprent in de oorlog. De mensen moeten vaak sappelen, hard werken in de woestijn, van de hand in de tand leven, gebukt gaan en dienstbaar zijn. En toch kan daar een zegen in liggen, soms meer dan in overvloed.

Izaäk is een tussenfiguur. De hele zin van zijn leven was, dat hij op een haartje na dood was geweest, als Abraham niet nog net op tijd overwogen had, dat God bij machte was hem uit de dood terug te geven, en waarachtig: hij heeft hem als het ware daaruit teruggekregen. Hij is ontsnapt aan het voor-aziatische geloof, dat je het allerdierbaarste, je eerstgeborene aan de godheid moet offeren. En sinds dien leeft hij als een overlevende. Er zijn nog heel veel mensen, joden en anderen, die alleen maar leven omdat

zij toevallig niet vermoord zijn. Er zijn er ook velen die het leven gekregen hebben en ze weten bij God niet waarom en soms ook bij God niet hoe verder. Ze leven met een zegen à la Ezau. En wat moet je dan? Izaäk ging verder, hij hield vol en zaaide en oogstte, maar toen kregen ze de mier aan hem. Die man heeft te veel succes! Daar had je het weer, zo gaat het in het leven. Mensen zijn niet zo erg aardig voor elkaar. De mens, zegt Ernst Bloch, is een homo absconditus, een verborgen mens, hij is nog niet wat hij is, nog lang niet. Het menszijn moet centimeter voor centimeter verworven en veroverd worden. Izaäk is een man die daaraan getild heeft. Dat is zijn 'geloof'!

Izaäk was kind van zijn vader en vader van zijn kinderen. Meer valt er eigenlijk niet van hem te zeggen. Als hij oud geworden is, zijn zijn laatste woorden: ik wil nog één keer lekker eten! Dat kun je niet zeggen: Je moet toch aan hogere dingen denken op je sterfbed. Waarom niet? Er is zoveel dat je de lust in het leven beneemt, dat je blij mag zijn met dit (soms) enig tegenwicht: je eetlust. De genietingen van het lichaam zijn soms het enige geneesmiddel tegen de pijn van de ziel. Het lichaam kan soms troosten. Dat geldt ook voor de 'wellust'. Een wildbraad kan het sterven lichter maken. De bijbel is een zeer aards boek, geen geschrift over hogere zaken. Met die zegens is het ook anders dan je denkt. Ezau dacht: Wat kan het mij schelen dat eerstgeboorterecht, als je toch doodgaat. En Jakob is het helemaal niet meegevallen: de grote zegen was niet gemakkelijk. Izaäk had zijn beide zonen 'in het geloof' gezegend, op de bonnefooi, met het oog op de toekomstige dingen, God zegen de greep. Zo moet je het leven aannemen en teruggeven. Pablo Neruda, de man die er als atheïst weet van had, dat God 'mensen was geworden', heeft ervan gezongen in zijn Canto General:

(Er) mag niemand langskomen
zonder dat ik weet waarheen hij gaat
en wat hem overkomen is.
Ik kan toch niet leven zonder het leven,
toch geen mens zijn zonder de mensen.

Geef mij voor mijn leven alle levens,
geef mij alle leed van de wereld:
ik zal het omzetten in hoop.
Geef mij alle vreugden,
ook de meest verborgene,
want als het zo niet gaat
hoe zal men dan de vreugde kennen?
Ik moet erover vertellen.
Geef mij daarom de strijd van elke dag
want die strijd is mijn lied...
En zo zullen we gaan
verenigd hand in hand in mijn lied,
het lied van de Onzichtbare,
die zingt met alle mensen.

En nu blijft geloof, hoop en liefde, maar de meeste daarvan is
de liefde. Nu ken ik ten dele, maar dan zal ik kennen zoals ik
gekend ben.

Hoofdstuk 10

HET GELOOF VAN JAKOB (Hebr.11:21)22

Hij boog zich nee op het uiteinde van zijn stok. Dat staat niet in het hebreuws, maar in de griekse vertaling van tenach. Het zal niet de bedoeling van het hebreuws zijn, maar het is niet onbegrijpelijk. Men las die taal zonder vocalen en als je het woord mitta (bed) anders uitspreekt, namelijk als matte, betekent het stok. Men heeft zich daarbij de oude Jakob goed voorgesteld: hij was stokoud, hij kon geen steek meer zien en hij beefde over al zijn leden. Die oude Israël, zoals hij daar genoemd wordt, boog zich voorover op zijn staf in diepe eerbied voor wat Jozef hem gezworen had. Hij had beloofd dat Jakob niet in Egypte zou begraven worden. En de oude Jakob wil dat met een eed bezegeld zien: je moet het zweren. Dat had hij vroeger ook al eens gezegd tegen Ezau, die hem voor de linzensoep het eerstgeboorterecht had verpatst: zweer het! Zo heeft Jozef hem nu beloofd hem bij zijn vaderen te begraven.

Je kunt vragen: Is dat nu zo belangrijk? Wat hindert het waar je komt te liggen? Joden hebben daar een grote koppigheid in. Je mag hun graven niet ruimen, dat hoor je niet te doen. Ze hebben een grote eerbied voor het gebeente. Als de graven per se moeten worden geruimd, moet het met grote eerbied en nauwkeurigheid geschieden: alles moet bij elkaar worden gezocht en opnieuw ter ruste gelegd. Wij spreken grover over die dingen. Voor ons is een gestorven lichaam maar een 'stoffelijk overschot'. Het is maar een overblijfsel, rommel dus die moet worden opgeruimd. Daar zit natuurlijk achter dat wij de ziel bevrijd achten en die gaat naar de hemel! Zo denken de joden niet. Toen mijn vader gestorven was aan luchtpijpcarcinoom (gestikt kun je wel zeggen), kwamen er kraaien die mijn vader begonnen af te leggen, aan hem te rukken en te trekken, hem recht te leggen. Mijn moeder huilde: Wat hebben ze aan die man te zitten, ik heb hem tot het einde toe verzorgd. Ik herinner mij dat nog steeds en ik begrijp mijn moeder. Dat lijf en die beenderen van mijn vader waren haar lief. Dat was geen stoffe-

lijk overschot voor haar.

Aan het einde van zijn lange leven wil die kleine, gebogen Jakob bij zijn vaderen, Abraham en Izaäk liggen. Ze brengen hem er helemaal heen, bijna op bevel van de Farao, in ieder geval met zijn goedvinden. De Egyptenaren verbazen zich zeer over de diepe rouw om die man. Wat voor een man was die Jakob? Ja, wie is eigenlijk Jakob?

Er is een oude joodse legende over die stok, die in het begin door God zelf zou gemaakt zijn en gegeven aan Adam en zo kwam hij bij Henoeh, later bij Noach... Jakob zou hem weer aan Jozef geschonken hebben. Hoe kan een bedouïnenstok, een no-madenstaf zo'n betekenis krijgen? Toch was het maar een gewone stok, geen mijter met krul, geen bisschopsstaf. Die stok was heel wat voor Jakob.

Jakob komt rijk gezegend terug uit de ballingschap waarin hij gevlucht was voor Ezau. Hij had hem immers het eerstgeboorterecht en de -plicht 'afgesmoesd'. Hij had het gekocht, ja dat wel, maar er is zo vaak zo weinig verschil tussen handel en stelen (denk maar aan de god Hermes). Deed God dat of hijzelf hem rijk maken? Waarschijnlijk beiden. Hij doet, nu hij Ezau gaat ontmoeten, wat die Jood deed, die zijn spullen aan 'bewariërs'gaf, linker schoenen aan de één, rechter aan de ander. Zo heeft ook Jakob zijn kudden gedeeld. Kon hij in ieder geval de helft redden als Ezau kwaad wilde. Hij wordt helemaal zenuwachtig en zegt: O Heer, ik ben veel te gering voor uw weldadigheden! Als je hierbij laat, klinkt het tamelijk stichtelijk, maar het is juist erg geestig, want hij vervolgt: ik kwam met een stok en nu ben ik tot twee legers geworden. Zo belangrijk is die stok voor Jakob: hij symboliseert zijn ganse rijkdom. Toch staat hij daar heel alleen met zijn stok aan de Jabbok. Een soort Charley Chaplin. Daar staat hij wat stuntelig en stoethaspelig. Hij heeft succes gehad, zeker, maar staat daar nu weer op zijn uppie met zijn stokkie...

Die stok, daarop leunde volgens de Hebreeënbrief Jakob voor zijn sterven. Hij gaat de zonen van Jozef zegenen. Hij doet dat met gekruiste handen: de jongere rechts en de oudere links. Hij was

zelf ook de jongere geweest en had het eigenlijk nooit ingehaald: voor een dubbeltje geboren word je nooit een kwartje. Hij neigde zich voorover naar het hoofdeinde van zijn bed, nee zegt de septuagint: op zijn stok. Zo zit er toch meer beweging in. Hij brengt zo prachtig in beeld dat de mens vlees en bloed, stof en as, gras en bloem is.... Hij is indrukwekkend, niet in de zin van imponerend, maar in de zin van aandoenlijk. Wij zeggen: we zijn maar mensen. Dat zegt de bijbel niet. Voor de bijbel is de mens heel belangrijk. Maar wel is hij vlees en bloed. Als er één is die zo het leven uitbeeldt is het Jakob. Hij heeft zijn hele leven moeten tob- ben met zijn kinderen, van de geboorte af aan, hij heeft van hen evenveel nervositeit als vreugde beleefd. Twaalf zoons heeft hij en een dochter. Met die dochter beleeft hij ook al verschrikkelijke dingen: ze ging eens kijken (Gen. 34:1) , zei een tijdredenaar. Met welke gevolgen! Jakob is later bang dat hij met zijn hele hebben en houden verdelgd zal worden. Als hij later Benjamin dreigt te verspelen, zegt hij: Als ik dan kinderloos moet worden, dan moet het maar... Maar hij had nog elf andere zonen! Ja, hij was een beetje een zenuwachtige vader, helemaal niet zo moedig en flink, hij is die zwakke jongen gebleven... Behalve tegenover God, Hem gaf hij geen krimp! Zegt u liever: het lot, ook goed. Hij stond op tegen het lot. Met zijn God!

O het ruischen van het ranke riet, mijn ziel misacht uw tale niet, zei Guido Gezelle met diepe eerbied. Gezelle had het gezien, hoe de wind door het riet gaat en het is teer, maar het buigt en richt zich op. Zo is ook Jakob. Jakob trekt almaar weer aan het kortste eind. Ezau is hem voor bij de geboorte en hij houdt nog het hieltje vast. Hij is verliefd op Rachel en krijgt van die vermaledijde Laban Lea, het meisje met de zwakke ogen. Hij had Rachel zo lief dat hij nog zeven jaar werkt. Het was maar een week voor hem! Laban verandert steeds zijn loon. Maar hij bedenkt steeds weer een list want wie niet sterk is moet slim zijn. Zo heeft Jakob geleefd en hij had een geweldige behoefte aan goddelijke nabijheid en troost, want hij zat in de grootste angsten. Het leven werd steeds dubbelzinniger voor hem. Had hij schuldgevoel. Nee, dat

eigenlijk niet. Maar wel moest hij de gevolgen dragen van wat hij wilde, gezegend zijn. Keep smiling? want succes is zegen.

Nee, hij moet zwaar torsen aan zijn zegen, aan zijn successen. Hoe meer slagen hoe meer vragen. Hij kan eigenlijk zijn zegen niet op de goede manier dragen. Wat onze trots is, zegt de psalmist, was moeite en verdriet en we vliegen daarheen. Maar Jakob heeft het niet opgegeven, heeft niet gecapituleerd. Hij is verder gegaan, ook waar geen wegen gingen, want hij moest verder, op zijn kleine voeten, op zijn stok en op het laatst van zijn leven op zijn bed. Dan komt Jozef eraan met zijn beide zoons. Hij raapt al zijn kracht bijeen en ging rechtop in bed zitten en zoals Izaäk nog een lekker wilde eten, wil hij die jongens nog eens lekker naar zich toehalen. Dat doet hij. Maar Jozef wordt nerveus: Zijn Vader gaat zich, blind als hij is, vergissen; hij weet niet meer wie de oudste is. Hij probeert de handen van zijn vader goed te sturen. Maar zijn vader zegt: Ik weet het wel, ik weet het wel, ook de andere, maar de jongere zal groter worden! Hij was zelf ook aldoor de jongere geweest.

Door geloof, zegt de brief. Ja, door het geloof... helemaal niet religieus of hoog of diepzinnig. Van de God die hem geleid had, zei hij: Zolang ik besta heeft hij mij geherderd en nu ben ik aan het einde, jullie moet mij begraven bij mijn vaders die Hij ook geleid heeft. Verder had hij niet veel meer in te brengen. Door het geloof heeft hij die beide zonen van Jozef gezegend, Efraim voor Menasse, de jongste voor de oud-ste. Hij deed dat diep buigend over het uiteinde van zijn staf. Je blijft een eeuwige twijfelaar en modderaar, gevangen in je onvermogen, beschaamd en verlegen, als Jakob, maar je vraagt (en het is het enige wat we te leren hebben):

Dood is mijn lot, hebt ge een andere zegen,
zijt Gij de God bij wie mijn toekomst is,
mag ik nog levend wonen in uw land,
mag ik nog eenmaal zien met nieuwe ogen?

Hoofdstuk 11

HET GELOOF VAN JOZEF (Hebr.11:22)

Het lijkt erop dat de Hebreënbrief belangstelling heeft voor sterfbedden. Bij Izaäk en Jakob, maar ook bij Jozef gaat het over het einde van hun leven. Maar het is niet die vraag, die onder ons steeds weer gesteld wordt: Zei de stervende nog wat?

Dat laatste woord zou beslissend zijn voor het eeuwig lot. Gaat de stervende naar de hemel of niet. Dat hangt samen met een onbijbelse gedachte: De mens heeft een ziel of geest, het hogere deel, dat onsterfelijk is, en dat als hij sterft ten hemel (de plaats waar het vandaan komt) vaart. Zo is in het algemeen onze denktrant, eigenlijk altijd nog grieks. De geest is het hogere en daarbij horen de ideeën, de idealen, de waarden en de (eeuwige) beginselen. De geest is dan ook van goddelijke oorsprong, veel meer dan het lichaam. Want hoe lager je komt hoe materiëler het wordt, hoe banaler, hoe dierlijker. Je moet dus ook met je hoofd, met je geest denken, en vooral niet met je hart en je ingewanden.

Zo is het in de Schrift niet. Daar is het leven een weg, die je gaat, die je opgaat. Dat opgaan doe je niet in een ideaal, maar naar het land der verwachting, een land waar je naar toe wil, waar je naar verlangt. En dat land ligt niet elders of in het hiernamaals. Nee, het ligt misschien wel hoger, maar hier op aarde. Naar dat land ga je op. Dat heet in het hebreuws alijah. Egypte is een vlak land, de Negev is al wat geaccidenteerder, verdergaand kom je in het land Israël, in de bergen van Judea. Jeruzalem ligt ongeveer achthonderd meter boven de zeespiegel. Naar Jeruzalem gaan is dus 'opgaan', is 'alijah'.

Egypte heet in de bijbel Mitsraim. Het is het land van het koren van de oudheid. Dat vereiste enorme bevoeiingswerken gevoed door de overstromende Nijl. Mitsraim was daarom goed georganiseerd, centraal, totaal en autocratisch, want iedereen moest zich inspannen om de bevoeiing gaande te houden. Dat vonden de mensen niet leuk, want ze werden gedwongen van bovenaf. Mitsraim was inderdaad een piramide met een hoge top in het licht en een brede

basis waar alle gewicht op rustte.

De kinderen van Israël waren niet de enigen die moesten slaven en sloven het gros van de Egyptenaren waren er niet veel beter aan toe.

Het lijkt wel of de Hebreënbrieffschrijver het verhaal van Jozef niet gelezen heeft. Hij slaat het allemaal over. Dat komt omdat het de schrijver treft: Die Jozef is eigenlijk, als het erop aankomt geen Mitsraeër geworden! Natuurlijk heeft het Jozef wel geïnteresseerd Egypte, maar toen hij op zijn einde lag kwam de diepste trek van zijn leven uit. Jozef is als een goede jood een weg gegaan, een wonderbaarlijke weg van veel vallen en opstaan. Hij was van het verleden uit steeds weer de toekomst tegengegaan. Het is een verhaal dat eigenlijk niet zo goed past bij de aartsvaderverhalen, een beetje een novellistische invoeging. Een vrij ingewikkeld verhaal van broers, die 'ten kwade denken', zeg maar Jozef kapot willen trappen. Maar dat lukt niet. Hij komt steeds weer overeind. Niet omdat Jozef zo een brave Hendrik was, want dat was hij eigenlijk ook weer niet, al leek het soms zo. Maar omdat hij, hoewel niet sterk, steeds weer slim was. Je kunt hem een tamelijk vervelend ven-tje vinden en dat is hij ook wel met zijn dromerijen. Hij zou nog eens over zijn vader en zijn broers heersen, had hij gedroomd. Zijn broers noemden hem Meester Dromer: want hij was een beetje een eigenwijs strebertje die zei: Ik klein? je zult nog eens zien. Het gevaar was dat dit verhaal als een voorbeeldverhaal van Jozefs braafheid werd opgevat, maar dat is het niet. Dan nog eerder van de wonderlijke wendingen en ten goede denkingen van Adonais 'voorzienigheid'.

Dat alles heeft de Hebreënbrieffschrijver gelezen en gekend. Maar hij slaat het over en verwondert zich dat Jozef geen Egyptische assimilant is geworden. Hij had wel meegedaan. Of liever: meegedaan? hij was er eigenlijk veelmeer tegenin ge-gaan ten goede. Het interessante van het verhaal is dat hij zich niet aanpast! Als je niet uitkijkt denk je in de kortste keren: O die Jozef, vervelend ventje niet alleen, maar ook een opportunist, een brave landsdienaar (ja meneer de koning, nee meneer de koning, zeker

meneer de koning!). Er staat immers letterlijk: Hij heeft heel Egypte aan de voeten van Farao gelegd. Maar het is niet juist! Zeker, hij was geïmponeerd door Mitsraïm, door dat geweldige, dat grootse land met zijn hoge cultuur, maar hij kon zich toch niet assimileren. Daarin wordt hij verhinderd ondanks zichzelf. Het lukt hem niet. En tenslotte, als hij op sterven ligt, zegt hij: nee, ik geloof er toch niet in, het is toch mijn geloof niet, ik geloof... anders.

'Door het geloof' betekent voor de Hebrëënbriëfſchrijver, dat je gelooft in wat bestaat, maar in wat komt, wat komen moet; het geloof is immers een vaste grond van dingen die je hoopt en een bewijs van zaken die je - nog - niet ziet. 'Door dat geloof heeft Jozef, zijn leven ten einde gebracht hebbende, 'gememoreerd'... Wat heeft gememoreerd, wat heeft hij in herinnering geroepen? Iets dat nog niet gebeurd was, maar dat gebeuren moest. Hij heeft opmerkzaam gemaakt op de exodus van de kinderen van Israëel. Die moest wat hem betreft gebeuren! Dat valt natuurlijk slecht. Want ze hebben het goed, hun natje en hun droogje. En de tweede man van het koninkrijk is Jozef, een jood. Waar vind je dat? Hij heeft het bovendien prachtig gedaan. Jij heeft alles aan Farao toegespeeld, maar niet om hem en zijn kliek rijker te maken, maar om het volk te voeden. Hij heeft kans gezien een groot volk in leven te houden. Wat exodus? Onnodig!

Maar Jozef maakt daarvan juist gewag. Hij wil uiteindelijk zich niet aanpassen aan Mitsraïm en ook niet aan het geloof in het bestaande dat daar heerst. Hij ziet, ook stervende, nog een weg voor zich, of misschien niet voor zich, maar voor zijn volk. Hij wil geen onderkoning zijn, niet een beetje een godenzoon. Hij kon niet veel meer zeggen, want hij was aan het eind. Maar zijn botten moeten mee naar erets! Hij wil hier niet blijven. Hij moet weg, hij (althans zijn gebeente) moet mee als ze uittijgen. Je kunt het wat macaber gezegd vinden: mijn botten.... Maar het zijn de botten, die, zoals Ezechiël droomde, bekleed zullen worden met vlees, ratelend ineen zullen schieten en herleven. Een echt

proletarisch volksgeloof, want ze kunnen er geen vrede mee hebben, dat er zovele verslagenen zijn. Dat is heel iets anders dan het geloof der griekse 'vrijen' (lees: rijken) die hun geest onsterfelijk achtten. Nee, zijn botten moeten mee! Want ooit zullen wij eruit trekken, ik weet het zeker. Hij herinnerde aan iets wat nog niet was gebeurd. Het zal zo erg met de slavernij worden dat we weggaan. En die dure, rijke mensen die worden begraven in piramides en die denken het eeuwige leven te hebben met hun gebalsemde lijken. maar zo is het niet. Je raapt mijn botten maar bij elkaar en neemt ze mee.

Jozef was niet gecorrumpeerd, niet geassimileerd, maar een vreemdeling gebleven. Op zijn sterfbed komt zijn eigenlijkste geloof eruit: dit en niets anders was de fiducia waar hij op teerde. Mensen, we horen hier niet! En neem mijn beenderen mee, want ik hoor daarginds.

Dit wil niet zeggen dat hij niets van Egypte moest hebben. Het verhaal, dat laat ontstaan is (men spreekt van een diaspora-novelle), laat zien dat dit niet waar is. Maar iets anders is, dat de Egyptenaren van alles met die joden wilden, waar God anders over dacht. Ze kregen het niet voor elkaar zoals ze het graag wilden. Ook mevrouw Potifar niet die hem in bed wilde trekken. Hij gaat op de vlucht, niet omdat hij een fatsoensraker is (o, nee!), maar omdat hij de sores niet wil: hij wil niet dat het mens hem krijgt waar zij hem hebben wil.

Natuurlijk gelooft geen mens hem, want hij heeft nota bene zijn gewaad achtergelaten. Zo zijn die verhalen vol toevalligheden, maar die zijn (naar een woord van Miskotte) de lieflijkste vorm van Gods voorzienigheid.

De broers zijn bang dat hij hen zal terugpakken, nu vader dood is. Zo werkt dat nu eenmaal. Maar het toeval wil, het 'hogere', God dat Jozef niet ten offer valt aan zijn woede over het leed hem aangedaan. Dan is hij ineens ontroerd. Hij is immers niet in de plaats van God, hij is geen God, hij is ook maar een scharrelaar. God heeft het allemaal anders gedacht Hij heeft het ten goede gedacht: om een groot volk in het leven te behouden. 'Niet bang

zijn' zei hij en sprak tot hun hart (lev).

Misschien is dit wel het geloof dat van ons gevraagd en verwacht wordt. In deze dagen waarin we bepaald geen uittocht beogen, maar stabilisering en harmonie (dat noemen we verzoening, maar is het niet, want het kost geen moeite, geen bloed). Misschien zeggen we wel: Maar wat wil je anders, Jozef kon toch ook niet anders? Zeker, maar Jozef was niet aangepast! Hij was anders. En dat moet ons bij ons een keer blijken, ooit. Dat we niet alleen maar zeggen: politiek is de kunst van het mogelijke, maar ook: hopen doe je op het onmogelijke. Jezus zegt dat ook: Wat niet mogelijk is bij de mensen is mogelijk bij God. Je kunt nooit weten wat er nog ten goede gedacht wordt door God. Als wij ons maar niet als egoïstische mensen thuis gaan voelen in deze gewelddadige Kainswereld. Als wij dit maar weten: De Here God van Israël zegt in dit duister waarin we zitten tegen ons, hier moet je wonen en huizen in de tijd, maar ik zal je eruit leiden! Sjaloom zal ik geven in plaats van vrede die zo heet maar het niet is. Je moet leven als Jozef: Neem mijn botten mee, want ik hoor daarginds.

Hoofdstuk 12

HET GELOOF VAN MOZES (Hebr.11:23-26)

De Messias was daarin opperpriester dat hij solidair was met de minsten der mensen. Dat is de mening van de Hebreeënbriefschrijver. Daarom ook heet hij bij hem de overste en voleinder, d.i. de koploper en voltooiër van het geloven. Zijn kruisiging was een gerechtelijk-politieke moord, een afschrikingsstraf die met religie niets te maken heeft. Het was een schande, maar een schande die door Jezus zelf is veracht. Hij heeft de verachting veracht! De Geuzen later deden dat ook: Zijn wij geuzen (bedelaars), goed dan zijn we dat, het is ons ereteken.

Van Mozes wordt dit ook gezegd. Niet dat hij Jezus heeft gekend, maar Jezus wel hem. Hij heeft de verachting van de Messias een groter rijkdom geacht dan de glorie en eer van Egypte. Daar moeten we niet diepzinnig over doen: Hoe paradoxaal! nee, deze man wilde der mensen in zijn tijd een hart onder de riem steken, hij wilde hun hart sterken. De Hebreeënbrief zegt op een andere plaats van de Messias: Laten ook wij buiten de legerplaats gaan, want hij heeft om zijn volk te bevrijden, buiten de legerplaats geleden. Buiten de legerplaats, dat is buiten de deur, buiten de beschaafde wereld. Laten wij tot hem uitgaan en zijn versmaadheid dragen. Dat op je nemen van de versmaadheid is niet als Atlas op de Dam, die doorbuigt onder het gewicht van de wereld, maar het is echt op je nemen zoals Mozes.

Versmaadheid hebben joden en christenen in de oude tijd zeker geleden. De grens tussen die beide was toen nog vaag. Een polemist als Celsus schreef: 'Wat hebben die lui eigenlijk voor een heer en meester. Zo'n man die uit dat verwaande volk-je is voortgekomen, dat zich verbeeldt een bondgenootschap met God te hebben, alsof God zich zou bemoeien met zulke kikkers in de modder'. Vreemde lieden die christenen, even vreemd of nog vreemder dan de joden. Ze deden vaak nog meer dan waar de joden zich toe verplicht hadden: Kinderen die te vondeling gelegd waren oprapen en verzorgen. Dat kwam veel voor, want er waren massa's kinderen ongewenst. Zij werden

te vondeling gelegd op zijn gunstigst, vaak ook in de Tiber geworpen of in de kloaka (het riool) geschoven. Dat men zich over hen bekommerde vond men maar raar. Zo stonden joden en christenen toen in een kwade reuk. De joden weigerden te werken op de sabbat, ook de slaven! Tacitus zegt: Dat niets doen is de joden zo goed bevallen dat ze af en toe een heel jaar niet werken. Het lijkt op het bij ons gangbare verwijt: Misbruik van sociale voorzieningen. In elk geval: verachting en versmading!

Mozes is verborgen door zijn moeder, zegt Tenach, door zijn ouders, zegt de Hebreeënbrief. De schrijver heeft gedacht: Zijn vader moet ervan geweten hebben, anders kon die vrouw dat niet doen. Zij zullen hem wel niet hebben besneden, al was dat in Egypte niet zo'n kwalijke zaak als in de grieks-romeinse wereld. Mozes, dat moeten wij bedenken, heeft dus zijn leven te danken aan het feit dat hij verborgen werd gehouden en aan het risico dat zijn ouders later dorsten te nemen. Zij hebben hem in een rieten arkje op het water gezet en daar dreef hij. Hij had ook kunnen verdrinken, maar werd door zijn zusje in de handen van Farao's dochter gespeeld. Door het geloof van zijn ouders, door hun geloof zijn plaats, is hij gered en mocht hij verder leven als een overlevende. Hij leeft niet door zijn geboorte, maar door de daden van dit geloof.

Het is onbegrijpelijk dat die ouders dat geloof hebben opgebracht. Velen kunnen dat niet. Het is zo moeilijk, zo ellendig in hun leven, dat zij abortus laten plegen. Daar mogen we niet lelijk over doen en zeggen: Dat is moord. Niemand zegt: abortus is het mooiste wat er is. Natuurlijk niet! Maar er moet begrip zijn voor de nood van de vrouwen, van de mensen. Mozes had ook kunnen verdrinken. Dat risico hebben ze genomen. En wel in het geloof!

Er was voor Mozes een leven voor de dood (niet na de dood). Hij leefde als een overlevende. Hij had een leven als een prins kunnen hebben. Maar, hij wist of voelde, dat hij niet uit een koningsnest afkomstig was. Hij wilde liever kwalijk bejegend worden. Hij wilde liever met zijn volk aan het kortste eind trekken. Hij wilde niet voor een tijd de genieting van de zonde hebben.

Dat wil niet zeggen dat in de bijbel zonde genieting en genieting zonde is. Die twee worden bepaald niet gelijkgesteld. Armoede, smaad en verdrukking zijn mensonwaardig. Zij behoren er niet te zijn. Je mag dus genieten, waarom niet? Mozes wilde echter liever solidair zijn en in de rottigheid delen. Dat is wat anders. Je hoeft helemaal niet te speculeren over genietingen, alsof de prins allerlei schuine streken kon uithalen. Dat kon hij misschien wel, maar daarover gaat het niet. Hij wil niet genieten en vindt dat een misser (zonde) zolang zijn volk lijdt. In hun leed deelt hij liever.

Je vindt dat ook bij een figuur als Abraham. Hij is een tamelijk pacifistische nomade, maar rust plotseling een leger uit om zijn neef Lot te redden. Lot genoot de tijdelijke genieting der zonde, zou je kunnen zeggen. Hij had voor Sodom gekozen onder het motto: een mooie plaats, lekker leventje, heerlijk. En och wat liep het slecht af. Abraham had kunnen zeggen: Eigen schuld plaagt het meest. Dat deed hij niet. Hij schoot te hulp. Hij was solidair.

Het feit der zonde is de genieting die een keer vastloopt, omdat ze op de ruggen van anderen wordt genoten. Zo was dat ook in Egypte. Zo zal het ook met onze welvaart gaan. Ook daar komt een einde aan, laten we ons geen illusies maken. Niet zomaar een einde, maar ooit zullen de armen wraak nemen. Je kunt toch niet verwachten dat de mensen geduldig blijven? Ooit komt het moment van 'de vergelding des loons'! Dat had Mozes in de gaten. Hij dacht: Er is something rotten in the State of Egypt. Dat piramidale systeem van een gelukkige top en een brede basis van ongeluk kan geen stand houden. Mozes hoorde, als God, het gekerm der Israëlieten. Hij hoorde het om zo te zeggen met God mee. Hij had een oor voor het oor van God. Hij heeft er toen in woede op losgeslagen. Dat had hij niet moeten doen. Dat vertraagde het bevrijdingswerk met veertig jaren. Maar zo moest, om met Augustinus te spreken, 'de pees van de boog teruggetrokken en gespannen worden'. En dan eindelijk kan de pijl losgelaten worden en vliegen.

Alle wijsheid van Egypte, waarin hij onderwezen was, alle genieting van rijkdom, die hij genoten had, alle technologie, die

hem ten dienste stond, heeft hij versmaad en hij heeft gekozen voor de versmaadheid van zijn volk. De versmaadheid van de messias, noemt de Hebreeënbrief dat. Maar hij heeft Jezus toch niet gekend?

Nee, maar Jezus hem wel. Jezus heeft gedacht - en dat wil de brief zeggen -: Hij is mijn voorloper.

Hij lijkt ook daarin op Jezus, dat hij wordt overvallen door God. Het is een griezelig, een heel oud magisch, mythisch verhaal. Dezelfde God die hem geroepen had valt hem aan en wilde hem doden. Zippora besneed haar zoon en noemde hem bloedbruidegom. Daarmee is de aanval afgeweerd. Waarom vertelt exodus dit griezelige verhaal, dit misschien wel heidense verhaal? Omdat Mozes niet alleen als een uit het water geredde, maar ook uit de dood geredde naar Egypte moet. Hoe kan iemand de smaad van de Messias dragen, als hij niet door God is overvallen? Het is geen hallelujah-geloof! Er zijn mensen die aan God lijden en onder God zuchten, mensen die zich door Hem overvallen voelen... en zo een is ook Mozes. Die mensen overkomt, wat Paulus noemt: het zuchten der creatuur. Ze zijn geschrokken van hun eigen leven en dat van anderen en ze zuchten. ik weet niet of iedereen dat zo maar mag zeggen. Als hij te goed heeft en geen dorentje kent, dan kan hij misschien niet zingen. Maar er zijn aangevochten mensen, misschien ook hier in de gemeente, die hebben er enige weet van. Het zijn de slechtste vruchten niet waaraan de wespen (van de aanvechting) knagen. En die mensen mogen in het verborgene, met alle mensen van wie ze niet weten maar vermoeden dat ze het ook moeilijk hebben met God, zeggen: Zie ons lijden, Heer, met alle creatuur. Die mensen hebben iets van Mozes en de moeder van Mozes en Mirjam, zijn zuster, en ook van die andere Mirjam (die bij de Grieken Maria werd genoemd) en die heeft gezongen:

Mijn ziel maakt groot de Heer,
en mijn Geest verheugt zich in God, mijn bevrijder,
want de trotsen van hart slaat hij uit elkaar
en de machthebbers haalt hij neer van de troon,
maar de achtergestelden trekt hij naar voren,
de mensen die uitgehongerd zijn overlaadt hij

[met gaven,
de rijkaards, de opgeblazenen zendt hij weg als een
[flop in de leegte
en zo heeft hij zich altijd ontfermd over Israël,
als het maar zijn knecht en zijn leerjongen wordt
om Gods aard en wezen niet te vergeten: barmhartig-
[heid.
en daarom maakt groot mijn ziel onze Heer
en danst mijn geest omwille van God die mijn bevrij-
[der is.

Hoofdstuk 13

HET GELOOF VAN MOZES II (Hebr. 11:27-29)

[Deze preek van Ds. K.H.Kroon is, helaas, niet op de band opgenomen of verloren gegaan. Hieronder volgt een korte samenvatting van de inhoud van de aangegeven verzen.]

1. In het zevenentwintigste vers wordt verteld dat Mozes door het geloof Egypte heeft verlaten en dat hij daarbij de toorn van de koning niet geducht heeft.

Mozes is een overlevende, hij heeft de dood in zekeren zin achter zich. Daarom is hij ook een moedig man, die zeker wel vrees kent (maar al te zeer), maar niet laat blijken. Hij geeft er geen ruimte aan in zijn leven, want hij leeft uit het geloof. Dat wil zeggen: hij is gericht op wat hij nog niet ziet, maar wat hij met volharding verwacht. Daarom vreest

hij de woedeaanvallen van de Farao niet.

Er wordt verteld van de Farao dat hij steeds weer woedend werd. Ook toen hij eenmaal toestemming had gegeven te vertrekken, beviel hem de woede weer. Die toorn is door Mozes niet gevreesd, want hij hield zich vast aan 'het zien van de Onzienlijke'. De Onzienlijke, daarmee is natuurlijk God zelf bedoeld. Hij is onzichtbaar, verborgen, wonend in een ontoegankelijk licht. God zie je ook niet in de wereld als je om je heen kijkt. Maar met 'de ogen van het hart' zie je hem 'soms, even'. Zo was het ook met Mozes: Zo zag hij de Onzienlijke.

Want het geloof is voor Mozes een 'bewijs van zaken die je nog niet ziet'. Hij heeft Gods hand bespeurd in het bevrijdingswerk dat hij met Aäron voltrokken heeft. Hij heeft het als bewijs van Gods tegenwoordigheid verstaan.

2. Het achtentwintigste vers spreekt van het geloof waarin hij het Pascha heeft gehouden en het bloed heeft doen aanbrengen, opdat de verderver hun eerstgeborenen niet zou aanraken.

Het Paschafeest (pèsach) wordt door de joden tot de huidige

dag gevierd. Het exodusverhaal van de bevrijding, waarin Mozes zo een grote rol speelt is het vertelling die dan gelezen wordt. Daar zijn de vierders als het goed is zeer bij betrokken. Ze moeten doen alsof zij het zelf waren die uit Egypte bevrijd zijn. Dat is 'gedenken' in joodse zin. Het is niet alleen herdenken van toen en toen, maar indachtig zijn en het oude verhaal nieuw beleven en toepassen. Het eerste Pèsachfeest is reeds in Egypte gevierd volgens de overlevering.

Mozes heeft het 'in het geloof' aangericht. Voor hem opende het het perspectief van de geschiedenis: God wil dat zijn mensenvolk trekt, de vrijheid tegemoet.

Overigens vertonen de mensen vaak weinig moed als het om hun vrijheid gaat. Ze weten wat ze hebben: de vleespotten. Want ook slaven moet je voeden anders gaan ze er te gauw aan. Ze weten niet wat ze krijgen en daarom aarzelen ze. Maar als de 'verderver', de 'doodsengelen' zijn rondgegaan en de egyptische zonen hebben vermoord, dan kun je eigenlijk niet meer blijven. Dan moet je wel. Mozes heeft bloed aan de deurposten van de hebreeuwse huizen laten aanbrengen, opdat de doodsengelen daaraan voorbij zouden gaan. Dat is ook zo gebeurd. Thomas Mann ziet in de doodsengelen een door Jozua bijeengebrachte kleine schare van wurgers, die hun nachtelijk werk doen. Dat zou zo kunnen zijn. Het is in ieder geval het startsein geworden van het vertrek, ook Farao geeft toestemming, al heeft hij er spoedig spijt van.

3. Het negenentwintigste vers verteld, dat zij in het geloof door de Rode Zee zijn getrokken alsof het droog land was, terwijl de Egyptenaren, toen zij het ook beproefden, verzwolgen werden.

De Israëlieten zijn aan de grenswachten ontkomen, toen de Rietzee juist was drooggewaaid. Kroon heeft er dit van gezegd in een ander geschrift: (Het was) een grensincident, dat nauwelijks het oppervlak van een zo ontzaggelijk rijk deed rimpelen. (...) Anonymi als 'de man Mozes' met zijn 'zigeuners' telde in Egypte's historiebeschrijving niet mee. Honderd of duizend meer of minder van zulke lieden deed er niet toe; er waren er genoeg. (...) De

geschiedenis werd gemaakt door Faraonen en hun aanzienlijken (...). Maar juist zulk een groep van ongeziene en onbekende heeft zich eenmaal inzet gevoeld van een beslissend godengevecht om het menszijn! (...)

Een nietig stukje gevecht van een nog-niet of nauwelijks zichtbare Werkelijkheid met hun eigen maar al te zichtbare werkelijkheid hebben ze beleefd en bezongen in zulke afmetingen, dat hun verhaal tot veel meer dan een nationaal epos is geworden. Het zingt tot de huidige dag voort van een gerechtigheid, die onder alle volken wil worden gehoord en gehoorzaamd: Laat mijn volk, laat mijn mensen-volk trekken!

Er is een oud joods verhaal, dat zegt: God heeft het de engelen in de hemel verboden om hun blijdschap te uiten over de ondergang van de Farao, waarover Mirjam en het volk op aarde zo dankbaar gezongen en gedanst hebben. De Hebreeënbrief noemt dit feit ook met ingehouden verbazing: het volk erdoor, de Egyptenaren verzwolgen. Die gingen in blinde woede achter de vluchtelingen aan en kwamen om, maar Mozes en de zijnen gingen in het geloof, als ziende de Onzienlijke. Hij ziet het als teken van God tegenwoordigheid. Het is maar een begin, maar een voorgoed begonnen begin. Het geloof in het nog-niet-geziene droeg hen erdoor.

Hoofdstuk 14

HET GELOOF VAN DE STADSHOER VAN JERICHO (Hebr.11:30,31)

Het boek Jozua heeft op zijn vroegst in de vroege koningstijd vorm gekregen. Het is dus geen historisch verslag, maar veeleer een terugwaartse profetie. Het verhaal is helemaal gecomponeerd in de stijl van het jubeljaar. De val van Jericho wordt beschreven als de eerste viering van het jubeljaar, of (misschien beter) het jubeljaar is een herinnering aan deze val van de stad. Er komen rondtochten en bazuinen aan te pas en vervolgens valt de hele stad in elkaar. Heel merkwaardig hoe ze zich dat achteraf hebben voorgesteld!

Daar hoort dan ook bij het verhaal van de stadshoer van Jericho, genaamd Rachab. Stadshoer, omdat ze niet zomaar een hoer is, maar in het leven van de stad, ook in het politieke, een belangrijke rol speelde. Zij is niet een stedemaagd, maar wel zoiets, door mij stadshoer genoemd. Dat is licht ironisch bedoeld en zeker niet denigrerend. Als de koning hoort dat er twee mannen de stad zijn ingeslopen, om stad en land te bespieden, is hij er als de kippen bij om Rachab te raadplegen. Hij denkt: Daar moeten ze wel zijn en daar kan ik dus alles te weten komen. Hij vangt bot, want ze zegt van niets te weten. Er komen hier zoveel mannen, van wie ik niet weet vanwaar en waarheen ze komen en gaan. Ze zijn er alleen even geweest! Je kunt het woord voor hier ook met herbergierster vertalen. Dat hebben exegeten gretig aangegrepen om, te zeggen: Het was een infatsoenlijke vrouw. Maar in de bijbelse traditie, vooral in het Nieuwe Testament, staat het er voortdurend bij. Jakobus zegt: Is Rachab de hoer niet door de werken gerechtvaardigd, toen ze verspieders opnam in haar huis en langs een andere weg heeft laten ontsnappen?

We hebben daar in de bezettingstijd wel over gepreekt. Rachab heeft eigenlijk de verspieders laten onderduiken. We waren toen erg bezig met de vraag van de leugen, want die was nodig als je mensen verborg. Maar wat is leugen? Als je de waarheid niet spreekt. Maar wat is waarheid? Het vigerende antwoord was toen nog:

overeenstemming van je woorden met de feiten. Maar als dat zo is mag je niet liegen! Wat deed Rachab, waarom was ze gerechtvaardigd, terwijl ze 'loog'? Omdat ze haar onderduikers beschermde met haar woord. Ze 'loog' omdat ze geen 'vals getuigenis tegen haar naasten' wilde spreken. Waarheid is deze trouw en waarachtigheid jegens haar medemensen.

Hetzelfde misverstand over waarheid vinden we als men de stad Jericho zogenaamd terugvindt en ontdekt dat de muren zijn ingestort en dat de stad gebrand heeft. Bovendien bedacht men dat er in die streek wel aardbevingen voorkwamen. Dan zijn er altijd mensen, die roepen: Zie je wel, de bijbel heeft toch gelijk, hij spreekt de 'waarheid'. Onzin natuurlijk. Je moet het verhaal nemen voor wat het is. Wie heeft ooit gehoord dat muren in elkaar storten als je er zeven dagen omheenloopt en de laatste keer op zeven ramshoorns blaast en daarna allemaal gaat juichen (hoera, hoezee of houzee!)?

Het verhaal is een verklaring achteraf waarom die vreemde familie van Rachab in Israël woonde. Wat is dat voor een wonderlijke familie, hoe komt die hier, waar komt die vandaan?

Daarop heeft men een antwoord gezocht en dit verhaal is zo'n antwoord. 'De bijbel heeft toch gelijk' suggereert dat het een objectieve 'waarheid' is die buiten je staat en die je kunt constateren. Maar dat is geen waarheid in bijbelse zin. Het gaat niet of overeenstemming met de feiten. De waarheid van de Schrift heeft met trouw en waarachtigheid, met gerechtigheid en vrede, met bevrijding te doen. Zij spreekt ons aan, zij roept ons op. Bijbellezen is een verantwoordelijke zaak. Je moet de bijbel verstaan in de joodse en christelijke traditie, wat zet die traditie voort, wat is naar de oorspronkelijke bedoeling? Dan merk je, als je de bijbel goed leest, dat er vele stemmen in weerklinken, dat het in geen enkel opzicht een koekoek-één-zang is. De bijbelschrijvers vormen een wonderlijke oekumene!

De schrijver van de Hebreënbriev heeft in die Rachab 'geloof' ontdekt. Rachab heeft geloofd! Wat bedoelt hij daarmee? Wel, dat zij dingen heeft gehoopt die men niet ziet. Zij zegt,

dat zij weet dat de Here het land aan de Israëlieten heeft gegeven. Maar wat is 'weten'? Zij doet niet wat zij doet uit een soort realisme. Zij doet het niet omdat ze voor de toekomstige overwinnaar kiest. Zij citeert Psalm 114, zij kent dus het verhaal van de uittocht en de doortocht. Dat verhaal is maar niet een verhaaltje, maar vraagt erom meegemaakt te worden. Een goed verhaal spreekt van dingen die men gelooft en hoopt, van dingen die je dus nog niet ziet, maar wel vurig wenst te zullen zien. En zo'n verhaal is er in haar volgens de tekst. Rachab was een nog erger slachtoffer dan de heroïne- hoertjes , die worden gebruikt en geëxploiteerd. Hoeren in die tijd hadden namelijk ook nog een religieuze functie. In de ogen van Israël waren het hoeren, maar in de taal van het antieke oosten: priesteressen, door wie je in contact kwam met het goddelijke. Als je dan niet in de ergste vorm van uitbuiting bent terecht gekomen, weet ik het niet meer. Och, misschien heet Rachab wel gedacht: Het is nu eenmaal niet anders, maar het verhaal vertelt dat ze op een bepaald moment toch ging geloven in een soort bevrijding. Dat is de duidelijke bedoeling van de verteller.

Daarmee heb ik niet alle vragen gladgestreken. De vraag blijft waarom die mensen zo onbekommerd over geweld hebben gesproken. Als je goed leest, is het ook weer niet zo onbekommerd als we denken. Het is met stukken aan te tonen, dat niet alle oorlogen even rechtvaardig zijn. De heilige oorlog wordt in tenach vaak kritischer gebruikt dan in het algemeen godsdiensthistorische motief. Natuurlijk is hier sprake van een primitieve fase van Israëls geschiedenis. Ze zijn in de loop der eeuwen heel wat rijper geworden. Er zijn vragen opgekomen, die een rem zijn op de oorlogszucht. Denk maar aan Jesaja 30: In stilheid en vertrouwen zal uw sterkte zijn, maar Gij hebt niet gewild en gezegd: Op paarden zullen wij voortvliegen. In het Nieuwe Testament zijn er ook, zeloten, die Romeinen met geweld willen verdrijven. Maar anderen zeiden: Geweld roept geweld op! En ze hadden gelijk, want Jeruzalem is door de Romeinen verwoest vanwege een opstand. En met de ministerpresident, Den Uyl, ervaren we het 'geweld' dat gebruikt

is om de Molukkers te beteugelen, als een nederlaag. Erg goed dat hij dat gezegd heeft. Maar wat moest hij?

Bevrijding is geen eenvoudig gevalletje. Echte bevrijding, niet in een andere wereld, maar in deze wereld die anders is geworden, gaat niet van een leien dakje. Maar wie niet eens aan het bestaande rammelt en kleine stapjes in die richting doet, gelooft niet. Wie zeggen 'Na ons de zondvloed!' en 'Mij niet gezien'... Het oude Israël heeft op een vrij onbeholpen manier de religieuze prostitutie niet opgelost maar beantwoord: ze hebben priesteressen verboden. Eigenaardig!

Gemeente, ik ben blij dat de Hebreënbrief zegt, Rachab heeft geloofd en is niet omgekomen met die ongehoorzamen. Jericho is in de bijbel een symbool geworden en geen historisch verslag. Hert is langzamerhand wel zeker dat Jericho al verwoest was toen de Israëlieten binnentrokken. In die zin heeft de bijbel dus geen gelijk. Het verhaal is evenwel gekomen uit de harten van mensen, die net zo kinderlijk en agressief waren als de hen omringende volken, maar die in een lange, moeilijke les van God hebben geleerd dat een natie en een staat niet het hoogste zijn. Wat belangrijker is is de uitleiding uit het diensthuis en de intocht in het land van melk en honing. Zeker, een nomadenideaal. Maar toch!

Toen ze er eenmaal waren werden ze gevaarlijk bedreigd door vergeetachtigheid (ze dachten dat ze het allemaal zelf hadden gedaan) en door welvaart. Toen begon er in Israël klassenstrijd te woeden, vooral door het koningschap. Bevrijding en vrijheid zijn gevaarlijke zaken in handen van mensen. Messiaans geloof echter is geen particulier ideaal (verbeter de wereld, begin bij jezelf), maar een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Het is een wonderlijk, fantastisch, visionair verhaal van een geweldsstad, die zomaar in puin valt. Van een koning die alles te zeggen had: Lever die vrouw uit!. Van Rachab die zegt: Ik weet dat de Here uitleidt! Door dat verhaal worden we gekritiseerd en uitgedaagd. Hoeveel mensen zien wij in onze omgeving 'geloven' in alle zwakheid? Ook in stomiteit: de jongens die de trein bij Wijster kaapten.

Toch hebben ze misschien ook op het land vloeiende van melk en honing gehoopt. Ze hebben misschien naar een vrijheid en een recht verlangt dat ze in Nederland niet krijgen kunnen, ondanks al onze goede bedoelingen. We moeten die vraag horen, anders komen we te gemakkelijk van de schrik over deze dagen en weken af. Wij kunnen het in deze geweldswereld alleen maar uithouden door te zingen:

Dit is de dag, de grote dag des Heren
als alle onrecht brandende vergaat,
het daglicht zal in duisternis verkeren
maar uit de nacht verrijst de dageraad.

Allen die de gerechtigheid verachtten
worden als as, vertreden door de voet,
dit is de dag, waarvoor wij overnachten,
de dag die Hij, de Heer, verrijzen doet.

Hoofdstuk 15

HET GELOOF DER VELE ANDEREN (Hebr.11:32-38)

Er zijn mensen voor wie het geloof per se christelijke geloof moet zijn. Het wordt naast andere vormen van geloof gesteld. Het blijkt dan voornamelijk te bestaan in een verzoeningsleer, die overal in de bijbel wordt teruggevonden, ook in de Hebreeënbrief. Ook die brief zou de 'klassieke' kerkleer over de verzoening bevatten, alsof de schrijver die avant la date al aanhing. Wij hebben vroeger al eens de hele Hebreeënbrief in de prediking doorgenomen en nu nog weer eens het elfde hoofdstuk. Wij willen graag weten waarom de man al die gestalten oproept. Hij zou het toch alleen over Jezus kunnen hebben. Maar dat is niet het geval. Hij haalt al die mensen erbij. Is Jezus dan niet 'enig' voor hem? Ja zeker, maar dat bedoelt hij niet numeriek, hij bedoelt het niet exclusief. Het is als met God, die ook enig is. Wat betekent dat? Niet dat er maar één exemplaar van God is, maar dat Hij uniek is, enig in de zin van: zoals deze God is is er maar één. Zo is Jezus ook enig. Hij is de pionier, de koploper en de voleindiger van het geloven. Maar er zijn er velen die op hem lijken. Hij is de voltooiër van hun geloven.

De schrijver wil het ook niet over de tempel en de offerdienst en ook niet over de kerkleer hebben. Over de tempel al helemaal niet. Hij heeft het over de tabernakel. Hij heeft het over de oorspronkelijke eredienst. De priesters mogen de tempel een betere en hogere voortzetting vinden. Hij niet. Daar zegt hij dan van dat er veel bloed aan te pas kwam, maar dat er van een bevrijdend offer eigenlijk geen sprake was. En dan merk je dat hij al dat gewelddadig vergoten bloed bedoelt, dat die mensen als prijs voor hun geloven betaald hebben. En dan zegt hij tegen zijn lezers: Jullie hebt nog niet tot op het bloed verzet geboden. We hebben te maken met het bloed dat krachtiger, doordringender nog (niet: beter) spreekt dan het bloed van Abel. Bij hem gaat het erom dat de mensen wakker geschud worden, 'levend getrokken' zou je bijna zeggen.

In de klassieke verzoeningsleer lijkt het of God zelf in de knoop zit, niet wij in de knoop, in het duister, maar God. We hadden vroeger (in de bundel van 1938 nog) een lied dat zo luidde: Gerechtigheid drong aan op straf/ barmhartigheid vroeg vrijgeleide/toen kwam Gods wijsheid tussenbeide/die z'allebei voldoening gaf. Er is dus een grote dubbelzinnigheid in het gemoed van onze lieve Heer. Er zit in dit mensvormige beeld van God natuurlijk iets naïefs, iets kinderlijks, maar het is levensgevaarlijk. In de Schrift wordt nergens verondersteld dat God in de knoop zit, dat er dubbelzinnigheid in God is. De toorn en het gericht van God is niet iets waar je af moet willen, je moet er veeleer aan willen. De synode van de gereformeerde wil eraf: Ja, zonder Jezus gaat het fout, maar met Hem...! God moet tot zijn recht komen en de mens ook een beetje, maar dat is niet het voornaamste. Als het nu eens anders is. Als God nu eens zijn eer erin stelde dat de mens, zijn liefste schepsel, tot zijn recht komt? Waar blijven we dan met al ons gepraat over God die niet aan zijn recht zal, komen?

God komt zeker tot zijn recht: de bevrijding van de mens. Maar soms door toorn heen. Hoe schrikwekkend het is als Gods woede losbrandt, kunnen we horen in een gedicht van Huub Oos-terhuis dat hij schreef in november 1973 over wat er toen in Athene gebeurde:

vergeet niet dat woord van oudsher
dat leeggeschud zullen worden de plunderaars,
uitgedreven de stichters van tirannie
maar de doodgetrapte zal leven
de arme zal opstaan
en nemen het land dat hem toebehoort.
die vochten met blote handen tegen tanks om vrijheid
met open wonden riepen om hulp,
maar nog meer kogels kregen ze.
in onze dagen is het gebeurd
hoeveel doden, hoelang nog ?
vergeet niet dat woord van oudsher

dat uitgeroeid zullen worden de moordenaars
uitgedreven de stichters van tirannie
maar de doodgetrapte zal leven,
kinderen zullen opstaan
en grijpen het recht dat hun toekomt.

In de Schrift staat dat het oordeel bij het huis van God begint. De woedende tederheid van onze lieve Heer moet allereerst gerespecteerd worden in zijn eigen huis, in de gemeente. Maar de gemeente is maar een voorhoede, zij is niet de zaak zelf. Er zijn er velen die geloofd hebben en geloven! Als ik erover begin, zegt de schrijver van de Hebreënbrief, dan kwam ik tijd te kort: al die mensen die ieder op zijn eigen manier geloofd hebben en er doorgekomen zijn, niet zonder wonden, niet zonder eraan dood te gaan, maar toch erdoor! Sommigen van het zelfs verrezen pas na hun dood... voor de ogen des harten van de mensen. Zo spraken ze nog doordringender, nog luider dan in hun leven. Dat kàn. Een leven dat eeuwig is, niet boventijdelijk en eindeloos, maar onvergetelijk, onverwoestbaar, niet kapot te krijgen. Bewijs daarvan is het leven van onze lieve Heer zelf.

Gideon, Barak, Samson (griekse naam voor Simson, zonnetje), Jefta, David, Samuel en de profeten. De schrijver zet ze bij elkaar en gaat door met van alles over ze te zeggen. Al deze mensen hebben blijkbaar een stimulerende, vertroostende en verontrustende werking gehad. Daarom heeft hij het over hen.

Hij rolt over zijn eigen woorden, want hij heeft niet eens de goede volgorde. In het boek Richteren komt Barak voor Gideon. En misschien was het niet zozeer Barak als wel Deborah, een vrouw die hem opjutte. Maar, zei hij, dan moet jezelf meegaan. Dat deed ze en waarachtig hij gaat er op af en verslaat Sisera en zijn leger. Gideon, dat is ook een interessante man. Hij is aan het dorsen, niet in de open lucht zodat het kaf kan wegwaaien, maar in de wijnpers. Hij was doodsbang dat de Midjanieten hem dat koren afhandig zouden maken. Hij stikt natuurlijk van het stof en dan in de duisternis van het stof verschijnt hem een engel (dat is een bode), die tegen hem zegt: De Heer is met u, strijdbare held! Nou, zegt Gideon,

als de Heer met me was, zou ik hier niet zijn. Ga heen in deze uw kracht!, zegt de bode dan. Hij protesteert: Mooie Heer, moet ik zo op uit trekken? Maar tenslotte wint hij toch met zijn driehonderd man, die met veel lawaai aanvallen, kruiken brekend, fakkels zwaaiend, bazuinen blazend. U moet dat allemaal maar eens lezen.

De bijbel is misschien wel het meest illusieloze boek ter wereld, maar ook het boek dat vertelt van mensen die volhouden, die het er niet bij laten zitten, die zich eronder zetten. Ze hoopten op het nog-niet-geziene en daarom gingen ze niet door de knieën. Ze zeiden: Hij maakt de gevangenen los, Hij stort de rijken van de troon, Hij helpt de machtelozen. Ze zagen dat niet altijd, maar hielden het erop. Ze gaven niet op. Zulke mensen gedenkt de schrijver hier. Waar hij aan denkt als hij opsomt wat ze allemaal gedaan hebben is niet na te gaan. 'Koninkrijken hebben ze omvergeworpen, muilen van leeuwen dichtgesnoerd, de kracht van het vuur gedoofd, vijanden op de vlucht gejaagd'. Waar het op slaat? Hij noemt geen namen. Denkt hij aan Daniël in de leeuwekuil, of aan David en Goliath, of aan Davids overwinningen? Dan gaat hij op iets anders over: Er zijn vrouwen die hebben hun doden teruggekregen, maar andere die wilden het niet eens. In ieder geval heeft hij het over volhouders!

Ik zou van allen die de schrijver noemt de verhalen kunnen vertellen. Dat voert te ver. Dat wil ik nu maar niet doen. Ik wil het hebben over die vele anderen die ook geloofd hebben. Het zijn er nog veel meer dan hij opgesomd heeft. Niet alleen de bijbelheiligen, om zo te zeggen, maar ook al die andere geloofshelden. Het zijn mensen als Allende, om een voorbeeld uit onze dagen te noemen. Natuurlijk heeft Allende zich vergist. Hij heeft teveel in de democratische mogelijkheden geloofd en heeft zijn basis onvoldoende verbreed. Hij zei steeds: ik wil door overtuiging winnen, de gewone mensen moeten de middenstanders en de rijken overtuigen dat ook zij rechten hebben. Amerika (althans de leiders daar) maakt zich er zorgen over. Als het daar lukt gaat het ook elders gebeuren.

Ze hebben er een stokje voor gestoken: voor inflatie gezorgd, verwarring gesticht, staking van middenstanders betaald... Allendes generaals die hem eerst leugenachtig leken te steunen draaiden om en hebben hem vermoord. De christen-democraten keken toe, maar hebben nu spijt. Ja, zo gaat het in de ge-schiedenis. De mensen zeggen misschien: Maar dat is geen geloven! Maar waarom is dat minder geloven dan wat Gideon, Simson en Barak deden? Waren dat 'christenen'? Toen Abraham uittrok was hij nog goi, want onbesneden, zegt Paulus. Allende was socialist, maar hij heeft... geloofd.

De schrijver vertelt dat alles om het op Jezus toe te spit-sen. Daar zullen we het in een volgend hoofdstuk over hebben. Jezus is inderdaad het wezen en de kern van wat geloven is. Maar nu moet reeds gezegd dat ieder die gelooft en hoopt en liefheeft een voorloper of beeld van de messias is. Wie dat niet durft te zeggen, die denkt in de theologie niet echt messiaans, maar 'gristelijk' (=christendommelijk). Je hebt dat geloven niet op zak. Het kan jezelf verbazen: ik, geloven? Er zijn meer gelovigen in deze wereld dan wij weten. Er zijn misschien ook gelovigen, die een God boven zich niet kunnen aannemen of zeggen: Stuur hem maar met pensioen. En er zijn er die als Gideon zeggen: Als de Heer met ons is? mooie Heer! Dan moet je niet zeggen: foei toch! maar dan moet je zeggen: in deze verzetskracht, in deze ironische moed, ga heen en doe wat er gebeuren moet! Simson is ook zo'n wonderlijke held. Hij is ijzersterk, wel geen Goliath, maar hij lijkt erop, maar een vrouw wond hem om haar vingers, met alle risico's van dien. Het kost hem zelfs zijn leven. Simson was een zoon, maar be-paald niet der gerechtigheid, meer eentje van vallen en opstaan, een razend Roeltje. Jeftha was een hoerzoon en al zijn nette broers en zusters zeiden: ons niet gezien, hij is een natuurlijk kind (alsof er ook onnatuurlijke zijn). Hij werd dus uitgestoten uit zijn keurige familie en toch (of juist daarom) geroepen tot bevrijder. Hij was toen zo enthousiast, dat hij zei: Het eerst wat ik tegenkom zal ik de Heer wijden! Dat werd dus zijn eigen dochter. Niemand weet waaruit dat offer toen bestaan heeft.

Sommigen denken aan een soort 'nonneschap' (ik weet niet of dat al bestond in die tijd), anderen: een mensenoffer. Het was een rauwe tijd, vreemd, bijgelovig... maar al die mensen hebben geloofd op een manier dat Gods Geest, zoals de oude Gunning placht te zeggen, met menselijke zwakheden onder één dak huisde.

Het geloof van de vele anderen. Daar moeten wij bij tijden maar meer aan denken dan aan ons eigen geloof. We moeten ons afvragen, of door ons ongeloof, onze nurksigheid, ons wantrouwen, onze lafheid misschien niet de ander zijn moed verliest, inzakt in plaats van getroost, bemoedigd en opgejut wordt. Ik bedoel niet dat we roepen: Kop op! Nee dat niet. Die 'helden' van de Hebreeënbrief hebben niet gepreekt (zoals ik doe), maar ze hebben zich geuit, met woord en daad, middenin het geleefde leven, in een zekerheid van dingen die ze hoopten en met een bewijsvoering van zaken die ze nog niet zagen. Zo zijn ze ons ten voorbeeld, hoewel ze dat helemaal niet beoogden. Daarom is van hen gezegd: zij geloofden! Wij gedenken vandaag, onder die vele anderen, in eerbied en dankbaarheid onze broeder Salvador Allende en met hem allen die door hem moed kregen en zijn gaan hopen op wat ze niet zagen. Geloofd zij de Messias Jezus, de overste en voleinder van het geloven!

Groot is de wereld
en lang duurt de tijd,
maar klein zijn de voeten
die gaan waar geen wegen zijn,
overal heen.

Hoofdstuk 16

HUN GELOOF EN ONS GELOOF (Hebr.11:39,40)

Er is een voor mijn besef heel mooi lied van J.Schulte Nordholt in ons liedboek:

Niemand van ons leeft voor zichzelf alleen,
of sterft zichzelf, wij zijn met Christus één.
Wanneer wij leven, leven wij voor Hem,
wanneer wij sterven horen wij zijn stem.
In leven en in sterven weten wij:
wij zijn geborgen in zijn heerschappij.

Immers daarom is Hij ons voorgedaan,
is Hij gestorven, is Hij opgestaan.
Daarom werd Hij weer levend, zie hij leeft
opdat Hij ons met Hem het leven geeft.
En levenden en doden allebei
zijn onderworpen aan zijn heerschappij.

Waarom veroordeelt gij uw broeder dan?
Waarom veracht gij hem? Van man tot man,
van mens tot mens is hij uw lotgenoot.
Wij worden alleen eens voorbij de dood
gesteld voor Christus' rechterstoel en Hij
stelt ons in 't oordeel van zijn heerschappij.

De catechismus vraagt: Waarom wordt gij een christen genaamd?
Dat is een goede vraag. Beter dan: Waarom noemt gij uzelf met enige
anderen samen christenen? En waarom noemt gij uw geloof:
christelijk geloof, alsof het naast andere geloven gesteld kan
worden als een soort specialité de la maison. Het antwoord van
de catechismus luidt: Omdat ik deel heb aan zijn zalving. Dat wil
zeggen: Er ligt een messiaanse glans over het menszijn. Aan die
glans mag ik deel hebben. En daarom en daarom alleen ben ik een

'christen'.

Het geloof in Christus is niet het geloof in de God-mens, als dat wordt opgevat als een soort heidense halfgod. Mönnich zei eens: Als je niet begint te zeggen, dat Jezus een jood was en is, dan verwordt Hij altijd tot zo'n halfgod met een vreemde naam en een onbegrepen titel. Het wordt dan niet meer begrepen dat Christus Messias is en betekent: Toekomstmens, uiteindelijke Mens (eschatos adam). Het lied dat we aanhaalden is een visioen, waarvan Paulus heeft geleefd. Hij is diep doordrongen geweest van de vreemdheid van Jezus, die nergens was thuis te brengen. Hij was een jood, maar werd als goi geacht. Hij was arm onder de rijken en rijk onder de armen. Hij was geen vrouw, maar ook eigenlijk geen man. Hij was, kortom, anders, eigenlijk niet te vatten in de schema's die we tot onze beschikking hebben.

In de aanloop tot het lied dat wij boven aanhaalden (dat een berijming is van Rom.14:7-10) is Paulus bezig een beetje te bemiddelen tussen de zogenaamde sterken en de zwakken. In die ongescheiden, joden en niet-joden omvattende (eigenlijk nog synagogale) gemeente waren er die zeiden: Je mag dit niet eten want het is afkomstig van afgodenoffers, en anderen zeiden: Maak niet uit, want je kunt alles eten in het geloof. Dan zegt Paulus: Je moet dat helemaal niet vragen, want als je het weet zit je ermee, dan moet je zeggen: Daar wil ik niet aan meedoen. We kunnen ons nauwelijks voorstellen hoe die mensen toen een religieuze huiver hadden voor bloed en wijn, want dat was ook een soort bloed, dat uitgegoten werd voor de godheid. In die twisten zegt hij dan, met een grandioos omvattend woord: Niemand van ons leeft voor zichzelf! Dat hij leeft is een messiaans verschijnsel, er ligt een messiaanse glans over het menszijn. Of we nu leven of sterven, de Messias werpt een licht over ons leven en ons sterven. En waarom zit je dan te donderjagen tegen je broeder. Immers de Messias is daarom gestorven en weer opgestaan. Hij is niet zo herleefd dat hij weer moet sterven, maar herleefd voorgoed in glorie om te heersen over levenden en doden. En als de vermoorde verdrukte die is opgestaan schenkt hij leven, maakt hij mensen levend.

Waarom veroordeelt gij uw broeder dan? Waarom veracht gij hem? Van man tot man, van mens tot mens is hij uw lotgenoot. Zoals ook in het gebod staat: Heb je naaste lief want hij is net als jij! Dat 'als jij' geeft dus een karakteristiek van de naaste en niet van het liefhebben. Je hebt in hem dus je eigen vlees lief, want hij is vlees van jouw vlees.

Tot u zal alle vlees komen (Psalm 65:3). De mensheid bloedt uit duizend wonden en zucht en roept en bidt in allerlei vormen en godsdiensten. De psalmist gelooft, dat alle mensen (niet met een hoofdletter) zo vergankelijk, aards, verwondbaar, stoffelijk wij zijn, tot God zullen komen. Ze bidden tot Hem onder vele namen. En deze God, die Vader is van de Messias, hoort hen. Als een griek tot Zeus bad, moeten we dan van hem zeggen: Daar doe je verkeerd aan, dat is niet de ware God; nu is het helaas geen goed gebed! De grote joodse denker, Franz Rosenzweig, dacht daar anders over: De God van Israël is één en zal ooit alles in allen zijn en dat betekent volgens hem, dat het gebed van die Griek door deze God gehoord en verhoord wordt. Rosenzweig dacht dus inclusief en hij had het nooit over de anderen, die er niet, of nog niet bij hoorden bij de club van ware gelovigen. Dit is niet universalistisch bedoeld, want dan wordt alles een halfduister, alles even goed of slecht en het hindert niet wat of hoe je gelooft. In de Schrift is er geen panorama van religie's, zelfs niet van christenen en joden. Rosenzweig heeft zich er ook steeds weer aan geërgerd dat hij een godsdienstfilosoof werd genoemd. Een schouw van godsdiensten wordt er niet gegeven. Het gaat om de Messias en zijn Rijk, het Rijk van zijn Vader. Het gebed dat Jezus zijn discipelen leerde kan iedereen bidden, zonder bekering tot één of ander geloof: Onze Vader die in de hemelen zijt, laat komen uw Rijk! Wij worden van dat panorama, die chaos van religie's, teruggedreven tot de oorsprong. Het is een heel nederig mens, die zegt: Het was nog niet voltooid, want wij moesten er ook nog bij komen. Er is een lange tocht geweest van mensen die geloofd, die liefgehad en gehoopt hebben, mensen die naar het Rijk gehaakt hebben en die het nog niet gekregen hebben, want ook wij moeten nog

toegevoegd worden.

Ze konden zonder ons niet tot voltooiing komen, zegt de schrijver. Dat moeten we niet opvatten als in het christendom menigmaal wordt gedaan: Die oude gelovigen hebben het goed gemeend, maar het was toch niet veel, want God had met ons iets beters voor. De schrijver zegt, dat zij niet zonder ons tot voltooiing kunnen komen. Hij zegt het niet andersom! Zij zijn onze voorgangers en komen tot voltooiing, maar niet zonder ons. Zij horen erbij en wij ook. Hij haalt juist die oude mensen naar voren en zegt: Een grote wolk van getuigen hebben we rondom ons, ze hebben allemaal de renbaan gelopen. Ze kijken of wij het ook doen. Laten wij dan ook met volharding de renbaan lopen! Dat is precies omgekeerd: Niet, doen zij het ook zoals wij, maar: doen wij het ook zoals zij! Daarom moeten we oppassen met het geloof te maken tot een specialiteit van een groep, christenen genaamd.

Je hoeft om te geloven geen religieus mens te zijn, je mag agnost zijn of scepticus, misschien zelfs atheïst. Je vraagt alleen maar: Wat heeft die Jezus toch gewild, wat bezielde Hem, waar leefde Hij voor, waar stierf Hij voor. Geloven is religieus gesproken het meest armelijke dat er bestaat. Geloven is ook niet optimist zijn. Dat bepaald niet. Nee, het is: Dat je bij al die levenden en doden hoort en dat er maar één instantie is, die over alles en iedereen oordelen zal, de uiteindelijke mens, het mensenkind in zijn lichtglans, de Messias des Heren. En Hij zal zeggen: Hongerig was ik en dorstig en naakt en in de gevangenis en je bet bij me gekomen... Dan zullen ze zeggen: Uw Messias arm? in de gevangenis? wanhopig? Ja, zal Hij zeggen, verlaten van God en de mensen... in Auschwitz, in Chili, in Rwanda, in Bosnië. God heeft ons verlaten, Hij is er niet meer. Wat zullen we nog geloven? We zullen in alle aanvechting, misschien zelfs vertwijfeling, toch... geloven!

We horen allen bij elkaar en we worden allemaal voor de rechterstoel van de Messias beoordeeld. Karl Barth zei terecht: Dan zullen een heleboel zogenaamde werkheiligen arme zondaars en hunkeraars en een heleboel 'alleenlijk uit het geloof levenden'

zelfgerechtigen blijken te zijn. Er zijn rijken die, hoewel in een keurslijf zittend van ondernemerschap, toch met de arme te doen hebben. Er zijn ook armen die alleen maar geremde kapitalisten zijn. Het is anders dan wij denken, heel anders. Laten ook wij dan, waar wij zon wolk van getuigen rondom ons hebben, de loopbaan lopen en de wedloop volhouden die ons voor de voeten is gelegd.

Zoals geschreven is zo zal het zijn:

Ik leef, zo zegt de Heer, en gij zijt mijn.

En alle knie op aarde buigt zich neer,

en alle mond belijdt mij als de Heer.

Wij loven U, o God, Gij zijt nabij

met de genade van uw heerschappij.

Hoofdstuk 17

GELOOF OP JEZUS AF (Hebr.12:1,2)

Wat is een waar geloof?, vraagt de Heidelbergse Catechismus (vr.21). Het antwoord heeft iets heel moois: (...) dat niet alleen anderen maar ik mij (...) heil door God geschonken is.

Maar de vraag heeft een bedenkelijke kant: Is er dan ook vals geloof? De bijbel kent zoiets niet. Hij kent alleen geloof; niet joods, niet christelijk, maar eenvoudig geloof. Juist in het zgn. Nieuwe Testament wordt het woord 'geloven' onophoudelijk gebruikt. Het woord is in Israël betrekkelijk laat opge-komen. Hèamin (vastigheid hebben en vastberaden zijn) en emoenah (geloof) zijn de termen in het zgn. Oude Testament. Ze worden eerst in het N.T. veelvuldig gebruikt. Dat hangt samen met de gestalte van Jezus van Nazareth. Van Hem zegt Paulus een keer: Toen het geloof gekomen was (...) en dan bedoelt hij Jezus. Daarmee bedoelt hij niet te zeggen, dat het geloof pas bij Jezus begonnen is. Maar wel dat Jezus de gelovende bij uitstek is, de overste en voltooiër ervan.

Ik geef eerst een parafrazerende vertaling van Hebr. 12 vers 1,2. Laten wij dan ook, een wolk van getuigen rondom ons hebbende (er staat eigenlijk: hebbende liggen) (zodat waar je rondkijkt allemaal mensen zijn die geloofd hebben en door het geloof erdoor gekomen zijn), afleggen (afwerpen) alle last (eigenlijk alle dikke zwaarte (Eng. bulk)) en de zonde die zo mooi om ons heensluit (als een kleed dat mooi staat, mooi maar lastig) met uithouding lopen de wedloop die voor ons ligt.

(Je kunt het ook als een hendiadys vertalen: laat ons afwerpen alle overmacht van de zonde). Laten we daarbij opzien naar de pionier (de hoofdman, de koploper) en de voleindiger (de voltooiër) van het geloof, Jezus, die voor de vreugde die voor Hem uit lag een kruis uithield, met verachting van de schande en Hij is gaan zitten aan de rechterkant van de troon van God.

Die woorden archègos en teleiotès zijn niet zo makkelijk te duiden. Er is dan ook heel wat over gefilosofeerd en geëxegese-tiseerd. De kerkvaders zeggen: de alfa en de omega, het begin en

het einde. We zouden ook kunnen zeggen: het één en het al. Dat is niet fout, zeker niet, maar al te licht wordt er toch die wolk van getuigen bij vergeten. En het is juist de bedoeling dat je die niet vergeet. Daarom zegt de schrijver erbij: Laten wij dan óók de wedloop met uithoudingsvermogen lopen. Wij moeten dat ook doen, niet als extraatje, niet als overbodige luxe, maar: óók! De schrijver heeft vele anderen genoemd, vaak bij name, die vanaf het grijze verleden ook geloofd hebben. En nu komt erbij: ook wij. Want zij waren zonder ons niet volledig. God had voor ons nog iets krachtigers (kreitton ti) in petto. Wij moeten erbij komen, anders waren zij maar alleen geweest. Dat is een heel andere houding dan: Horen zij er ook wel bij? Deze houding lijkt meer op het antwoord van de Heidelberger: Dat niet alleen anderen, maar ook mij heil van God geschonken is. Geloven doe je wel zelf, maar niet alleen, niet op je eentje. Het is eigenlijk net een estafetteloop: Het stokje van het geloof wordt doorgegeven en nu ook wij!

Dan zegt hij: zie op Jezus! Look at Him! Hij is de archègos, d.i. de beginner, die de eigenlijke aanzet en inzet heeft gegeven, de pionier, die vooroploopt en baanbrekend werkt. Hij is geen officier die met een kijker naar het slagveld staat te kijken, maar een koploper: Hij doet zelf mee, als eerste. Hij sneuvelde ook als eerste. Hij kwam als eerste om in het verzet. Hij verdroeg een kruis! Een kruis in die tijd was een wurgpaal, een gasoven, een Vernichtungslager. Waarom zetten jullie dat niet als symbool op jullie kerken, zei een jood mij eens. Nu is bij ons het kruis tot een religieus symbool geworden: Bisschoppen dragen het in goud. Ja, misschien zit er toch wel iets goed in die wurgpaal, maar je moet er wel mee uitkijken.

Hier staat: Hij verdroeg een kruis, de schande verachtend. Dat was de enige mogelijkheid, de versmading te verachten, de verachting te versmaden! Hij keerde de andere wang toe, niet uit lievigheid, maar zoals de profeet het zegt: Ik heb mijn aangezicht tot een keisteen gemaakt. Ze hebben gespuwd en geslagen; ik heb gezegd: Spuw maar, sla maar! Want als ik had teruggeslagen hadden

ze me helemaal kapot gemaakt. Terugslaan is niet altijd mogelijk, niet altijd wenselijk, lang niet altijd goed. De RAF heeft het gedaan: terugslaan, waar is het op uit gedraaid? Jezus sloeg niet terug. Hij keerde de ander wang toe niet uit masochisme, maar omdat hij dacht: Ze weten niet wat ze doen, want ze zijn ook maar gestuurd, die soldaten. Vader, vergeef het hun want ze weten niet wat ze doen.

Jezus is de archègos en teleiotès van het geloven. Hij heeft een nieuw begin gemaakt. Hij heeft zozeer geloofd, op hoop tegen hoop, zonder te zien, dat hij op het laatst zei: Mijn God, mijn God waarom hebt Ge mij in de steek gelaten? Hij heeft een kruis uitgehouden, Hij heeft de verachting veracht, niet omdat Hij erboven verheven was, o nee, maar omdat Hij er niet onder wou raken, zelfs niet toen Hij zich van God verlaten wist. Daarom heet Hij niet alleen de baanbreker, maar ook de voltooiër van het geloven. Daarom zegt de schrijver: Laten ook wij volhouden, met zo'n wolk getuigen om ons heen, ziende op de eindgelovige, de voleinder van het geloven, Jezus.

Jezus... 'da er hätte Freude haben können', vertaalt Luther. Wat lag er dan voor vreugde voor Jezus? 'Anti' betekent zowel 'in plaats van' als 'voor, ter wille van'. Er moet iets bedoeld zijn als: Ik zou eigenlijk vreugde moeten hebben.

Jezus hield van het leven. Het leven behoort vreugde en blijdschap te zijn. Jezus zag de vogels, Hij zag de lelies, Hij zag de mensen en droomde van onbezorgdheid. Hij zag misschien niet de zin van het leven, maar Hij had er wel zin in. De schrijver grendelt met die woorden over de vreugde, die voor hem lag (behoorde te liggen), alle masochisme bij Jezus af. Hij wist waartoe hij bestemd was, maar heeft in het niet-ziende geloof een kruis verdragen.

Jezus heeft nooit gezegd: Het is toch een rotzooi in de wereld, Ik moet er van tussen. Hij zag een vrouw, twaalf jaar naar de dokters gesjouwd, twaalf jaar lang 'door de satan gebonden', noemt Jezus dat. Wat bedoelt Hij? Hij maakt zich kwaad. Satan is een scheldwoord voor Hem. Satan (diabolos in het Grieks) is een dwarsdrijver en een aanklager, een door-elkaar-werper en versteerder. Wie de

weerstand van de machten in het leven ervaart gaat schelden. Er heerst in de bijbel ook een creatieve woede! Jezus zag de zonde in het leven en maakte zich kwaad. Wat is zonde? Het is een gewoon woord, een emotioneel woord, maar niet een religieus. Het leven wordt kapot gemaakt en gemold. Je glijdt van de weg in de sloot. Je gaat er net naast, je mist. Dat is hamartia. Tekortkoming is net iets te burgerlijk. Misschien is het goede woord mislukken, tekortschieten in de letterlijke en figuurlijke zin. Jezus is daar tegenop gelopen. Hij had recht op vreugde, maar vond het niet. Hij riep het uit van ontzetting. Hij was niet 'dankbaar' in de zin van: Ik heb een mooie dertig jaar gehad. Hij is niet 'in vrede' gestorven, als je daaronder verstaat wat er meestal (heel onwerkelijk!) onder verstaan wordt.

We weten niet hoe oud Jezus precies is geworden, maar het moet ongeveer dertig jaar zijn. Heel jong dus, een man van wie nog veel te verwachten was, zou je zeggen. Men heeft Hem aan kant geschoven, omdat Hij als gevaarlijk werd beschouwd. Die man wil alleen maar geloven, alleen maar fiducia hebben? Dat kan niet, dat is tegen de wet! Dat was Hij niet: Hij wilde alleen dat de mens niet vernederd werd door de wet (de tora). Het moest ziet zo zijn, dat de mensen denken: Hoe kan ik volmaakt worden, zoals God het wil... en zich daarop gaan richten, religieus. Nee, Hij wilde geen schaap met vijf poten.

Hij wilde, wat Pablo Neruda noemde: de verheven hoogte van gewone mensen. Het is zonde van het leven om naar boven te likken en naar beneden te trappen. Het is zonde om heer te willen zijn boven anderen uit. Of nog erger: om laag te willen blijven liggen, verslaafd, en te zeggen: Het wordt met mij toch niets of ik kan niets. Dat wordt in de schrift allemaal met dat emotionele woord hamartia genoemd. Het staat je mooi, het past je precies, maar je moet er wel van af. Die hele last die zo mooi om je heen sluit, dat mooie fladderende gewaad, je moet het uittrekken. Tot schrik van de rabbijnen trokken de sportslui in het gymnasium alles uit. Weg met alle last! En de wedloop lopen!

We kijken daarbij niet naar al die mensen, waarvan de schrijver

ons verteld heeft. Die kijken veeleer naar ons, als wolk van getuigen. Ze letten erop of wij wel doen zoals zij deden: lopen, niet ziende, in het geloof. Zo zien er volgens de schrijver, een beetje romantisch gezegd, eeuwen op ons neer. Gelovend zijn is niet goedgelovig zijn. Dan word je bedrogen, dan leef je bij illusies. Jezus vertrouwde zich de mensen niet toe, want Hij wist wat in de mens was. Hij was dus niet goedgelovig. Nee, Hij zei tot hen die lagen, Sta op! Hij hield ze of Hij zette ze op de been. En als ze hoog op stelten liepen, zoals Zacheus in de boom, zei Hij: Kom maar eens bene-den, want ik moet bij je zijn. Je kunt eigenlijk, maar één ding van Jezus zeggen: Hij heeft geloofd. Hij is de vleesgeworden fiducia. Hij is de voorman en de voltooiër van ons geloof. Het nog beter te doen dan Hij, daar ziet geen mens kans toe! 'Geen naam is er zoeter en beter voor 't hart'.

Gij zijt voorbijgegaan.
een steekvlam in de nacht.
De vonken van uw naam
zijn ogen in ons hart.

Gij zijt voorbijgegaan,
een vreemd bekend gezicht,
een stuk van ons bestaan,
een vriend, een spoor van licht.

Mag ik eindigen met een klein gedeelte uit een litanie:

Die een naam in mijn geheugen,
die een stem van mijn geweten,
die mijn waarheid is geworden,
hem gedenk ik hier en noem ik
als een dode die niet dood is,
als een levende geliefde,
die gekozen heeft te leven
voor de armsten van de armen,
helpman, reisgenoot en broeder

van de allerminste mensen,
die ten dage dat hij rondging
door de dorpen van zijn landstreek
mensen aantrok en bezielde,
hen verzoende met elkaar,
die niet stijl en ongenaakbaar,
niet hooghartig als een heerser,
maar in knechtsgestalte leefde,
die zijn leven voor zijn vrienden prijs-
[gaf,
door een vriend verraden werd,
die getergd tot op het kruis
voor zijn vijand heeft geleden,
die van God en mens verlaten
is gestorven als een slaaf,
die gestrooid is in de akker
als het kleinste van de zaden,
die daar wacht een lange winter
in de stilte van de dood,
die als graan geoogst zal worden,
die als brood gedeeld wil worden
om in mensen mens te worden,
die verborgen in zijn God
onze vrede is geworden,
onze ziel tot rust gekomen,
die ons groet vanuit zijn verte,
die ons aankijkt van dichtbij,
als een kind een vriend een ander,
hem gedenk ik hier, hem noem ik,
hem beveel ik bij je aan,
als je levende geliefde
als de mens die naast je is.

Hoofdstuk 18

VERZET TOT BLOEDENS TOE (Hebr.12:3-6)

Abel Herzberg heeft in één van zijn boeken geschreven: 'Zoals er mensen zijn die zingen, niet omdat ze dat willen, maar omdat er een stem in ze oprijst, zijn er ook mensen die ge-loven, niet uit angst, niet uit hoop op beloning, maar omdat ze krachtens hun wezen niet anders kunnen' (Brieven aan mijn kleinzoon). Dat is een prachtige samenvatting van wat we totnogtoe gelezen hebben. Maar dit wezenlijke geloven van de mens stuit op een verschrikkelijke weerstand, een weerstand die het geloof aanvecht. De zonde schijnt alles waar we op hopen kapot te maken. Het is in die wanhoop, dat we toch de hoop niet opgeven en bidden, zoals Barnard zei: tegen de klippen op. Het is jammer dat Rom. 8:26 vertaald wordt (al door de Statenvertaling) met: We weten niet wat we bidden zullen naar behoren. Alsof God eisen aan het bidden stelt, alsof niet alle vlees, zoals het is, ook zoals het gebekt is, tot Hem mag komen. Er is zelfs een gezang der kerk, dat die richting op gaat: Door geen bekommelingen,/ geen klagen en geen pijn/ laat God zich iets ontwringen:/ Hij wil gebeden zijn. Dat is werkelijk blasfemisch! Adonai heeft het geklaag van zijn volk gehoord en zijn pijn in zich gevoeld.. en daarom is Hij de bevrijder geworden. Wat we niet weten vaak is, hoe we bidden zullen zoals het nodig is, dus: hoe we bidden *moe-ten*. Dat komt omdat je het niet zeggen kan, hoe moe je bent, hoe vergeefs het allemaal is, hoe terneergeslagen door de voortdurende weerstand, hoe mismoedig door de zonde. Het betekent niet dat je de honger en de dorst naar gerechtigheid hebt opgegeven. Die gaat juist door in dit onuitsprekelijke zuchten! Van al die mensen is Jezus zowel de aanvoerder als de voleindiger.

De tekst, waar het nu over gaat, luidt: Let op Hem, aanmerk dezen (S.V.)! Dat is beter dan de wat plechtstatige uitdrukking van de N.B.G.-vertaling: Vestigt uw aandacht dan op Hem. Let op Hem, die zo'n tegenspraak van zondaars tegen zich heeft uitgehouden, opdat jullie niet slap wordt, niet traag wordt in je zielen, omdat je er doodmoe van wordt. Waar-van? Van al dat

geroep: 'Na ons de zondvloed!' en 'Je kunt er toch niets aan doen!' en 'Je moet ook rekenen met het feit der zonde!' Natuurlijk is in de Schrift de zonde ook een feitelijkheid, maar geen noodlottige, veeleer een absurde, die er is maar er niet moet zijn. Het is dus geen gemakkelijk geconstateerde feitelijkheid, waarmee je als met een vaststaand feit rekening hebt te houden. Jullie, gaat hij verder, hebt nog niet tot bloedens toe weerstand geboden in jullie strijd tegen de zonde.

En gij hebt de vermaning, beter is misschien te vertalen: de vertroosting vergeten. De parakleet is een advocaat, die je erbij roept, en die zegt: dat heb je stom gedaan, maar er zijn verzachtende omstandigheden. Daarom kun je beter met vertroosting vertalen of (ook mogelijk) met appèl. Die vertroosting spreekt met je als met zonen. Met is hier beter dan tot, want dialogein (in het Grieks) is spreken met (dialog!). En dan komt er ook een flard van een gesprek, ontleend aan de griekse vertaling van Spreuken. 'Mijn zoon acht de opvoeding niet gering en verslap niet als je door Hem gekastijd wordt, want wie Hij liefheeft voedt hij op, dat doet Hij met iedere zoon die hij aanneemt'. Het is een gelijkenis, waarmee we hier te doen hebben. De schrijver wil zeggen: Het lijkt op wat een vader met zijn zoon doet; het lijkt op opvoeding, die erop gericht is dat de zoon het beter doet dan zijn vader. Dat geeft wel eens gejangel en gezeur en allerlei stomiteiten, maar je moet toch maar met het leven omgaan als met je vader. Er staat niet: Protesteer niet! of: Wees onderdanig!, maar : Acht het niet gering! Gooi het niet weg! Zeg nooit: Wat kan het mij schelen wat mij in het leven overkomt, waar dient het voor. Maar zeg: Het is paideua, opvoeding, opdat ik benul krijg waar het om gaat.

Dat moeten we koppelen aan die opmerking over het ten bloede toe weerstand bieden. God is tuchtigend en kastijgend met ons bezig. Dat moeten wij niet gering achten en van ons wegwerpen. Het verzet tegen de zonde moet 'ten bloede toe' zijn. Dat heet met bloedtheologie niets te doen. In de bijbel is het zo, dat als er bloed aan te pas komt dan is het ernstig, dan komt het er op aan.

Het kost bloed. Er moet bloed voor vergoten worden. Bloed is leven: je geeft je leven ervoor, je hebt je ziel en zaligheid ervoor over. Het is duur betaald, zegt Paulus ergens, want het heeft bloed gekost. Dat is de bedoeling. Verzet tegen de zonde ten bloede!

Wat is zonde? Het is een fel, emotioneel woord in de bijbel. Het kan op zichzelf een klein vlekje zijn, maar de hele boel is erdoor bedorven. Toch is de zonde eigenlijk een onmogelijk incident. We moeten dus niet doen, wat vaak in de theologie gebeurt, dat de zonde de reden wordt voor God om in te treden en te verzoenen. Nee, God is de God van verzoening en vrede en daarom treedt hij op tegen die incidenten (die inderdaad alles bederven). In het licht van de verzoening, de genade (gein) van God wordt pas duidelijk wat zonde is. Zonde is alles wat de vrede en verzoening van God en mens en van mens en mens in de weg staat. Als Petrus het net aan de andere kant uitgooit, omdat Jezus dat zegt, heeft hij een geweldige mazzel: een geweldige vangst. Dan zegt hij niet: Reuze man, mooi gevonden, wat een visser! Dan zegt hij: Ga uit van mij, want ik ben een zondig mens! Hij dacht: Wat een lammeling ben ik, ik dacht dat hele vissen helpt allemaal niet, en daarom zegt hij: Heer ga weg, dit kan niet! Of zoals de mensen zeggen: Waar heb ik dit aan verdiend? (De vervelendste mensen zeggen altijd: Ik heb er hard voor gewerkt).

Mozes had ook kunnen zeggen (wat Aristoteles doet): De slavernij is ergens goed voor, de hele economie draait erop. Dat wordt trouwens nog gedaan: We hebben een 'arbeidsreserve' nodig. Maar dat zei hij niet. Hij vocht ten bloede tegen de zonde: Hij wilde niet doorgaan voor Farao's dochters zoon; hij wilde slaven bevrijden. Dat is waar het om gaat. Niet zeggen: Het is wel jammer maar de wereld zit nu eenmaal zo in elkaar. Maar ook niet mat worden en vermoeid, wel zien dat het zo niet kan, maar het af laten weten: Ik heb het wel gezien! Dat heeft de schrijver allemaal gekend van binnenuit en gezien bij de mensen rondom hem. Hij weet maar al te goed dat het op uithoudingsvermogen aankomt. Dat mensen maar al te geneigd zijn de paideua, de levenstucht weg te werpen. En dan worden ze niet rijper, niet gevoeliger (ze worden steeds minder

'gesensibiliseerd' zoals we dat tegenwoordig noemen), niet armer van geest. Dan worden ze veel harder, op zichzelf gericht en blaaskakeriger, ze weten het hoe langer hoe beter ze lijden niet meer aan de dingen en zeggen: Ze moeten dit en ze moeten dat, je kunt tegenwoordig niet meer op straat lopen, wat doen die zwarten hier enz. We zijn inderdaad in een wereld beland, waar we ons moet afvragen: Hoe moeten onze kinderen het nog voortzetten? en liefst een beetje beter dan wij het achtergelaten hebben. Niet omdat ze zo christelijk zijn (dat zijn ze niet), maar omdat ze niet anders kunnen; niet omdat ze beloond worden of willen worden, maar omdat goedheid en trouw er om zichzelf zijn. De Geest in ons binnenste, die ons geschonken is als onderpand, zegt:

O verbreker aller banden,
Gij die ons vertrouwen zijt,
bij wie schade zelfs en schande
hemel wordt en heerlijkheid, -
tuchtig Adams trotse zonen
in hun eigenzinnigheid,
tot Ge uw Aangezicht zult tonen
en hen uit de kerker leidt.

Hoofdstuk 19

DE VADER DER GEESTEN (Hebr.12:7-11)

De Statenvertalers en ook die van het NBG hebben een beetje een barsige toon aangebracht in deze woorden. Dat is wel te begrijpen, want de hele brief en ook dit stukje is gericht tot mensen, die het dreigden op te geven. Zij waren aan het verslappen door matheid van ziel. Zij konden niet zo goed tegen die 'tegenspraak', tegen alles wat ze aan negatiefs moesten ondervinden. Toch moeten we de vertalers wat corrigeren. Er staat in het grieks: terwille van je opleiding moet je het uithouden. Dat klinkt meteen al wat beter. Het gaat erom, dat je wat leert in de harde leerschool van het leven, dat je rijp wordt. Daar heeft de schrijver het over.

'Als zonen behandelt God jullie'. Dat moet je niet andersom zetten (zoals de NBG-vertaling doet), want het gaat verder:

'Wat voor zoon is er die de vader niet opvoedt?' Dat ging in die tijd zo, dat de zoon in de zaak van zijn vader kwam en daar allerlei dingen leerde. Niet religieus of zo, maar in de leerschool van het leven. Daar vielen wel een spaanders! Als je nu zonder paideua bent, dus zonder die ietwat stevige behandeling, dan ben je een bastaard en geen zoon. Dan is je vader kennelijk onbekend. De opleiding van onze vaders naar ons (niet: het) vlees hebben wij gehad. Het vlees is de mens voorzover hij overeenkomt net alle creatuur, ook met de dieren. En we hebben hen (die vaders) ontzien (dat is beter dan tegen hen opgezien). De aardse of biologische vaders hadden in die tijd alles te vertellen en de kinderen hadden niets in te brengen. Zolang een erfgenaam onmondig (nèpios) is, is hij, hoewel erfgenaam van alles, gelijk aan een slaaf, zegt Paulus.

Nu als dat zo is, zullen we ons dan niet nog veel meer onderwerpen aan de vader der geesten, en leven. Met de vader der geesten is bedoeld: wat er in onze wereld aan spirit, aan inspiratie, aan geest is en gebeurt daar is hij de vader van. Waar komt dat vandaan, vroegen de mensen zich af, als het stormde of zachtjes woei, als er beweging was, als er 'geest' was en dan zeiden ze: Daar heb

je Hem weer de vader der geesten. Waar komt de inspiratie vandaan, waar de menswording? Waar komt het vandaan, dat mensen het niet opgeven maar het verdragen en uithouden? Waar komt het vandaan als het op aarde wat menselijker toegaat? Dat zijn geestesuitingen die van Hem komen! Natuurlijk moet je kritisch zijn en onderscheiden wat van God komt en niet, want dat kan ook.

Het verschil tussen aardse vaders en de 'verborgen Vader' (God) gaat hij nu onderstrepen. Je kunt de Verborgene niet aanwijzen en zeggen: Daar heb je Hem. Pas als Hij zich geopenbaard heeft in heel de creatuur, kun je zeggen: Ik geloof in God de Vader, de Schepper van hemel en aarde. Dan eerst is hij uit zijn verborgenheid getreden.

De aardse vaders hebben ons voor luttele dagen naar hun goeddunken opgevoed. Dat hoeft niet allemaal zo goed geweest te zijn, maar het was goed bedoeld, zullen we maar zeggen. Zo voeden we gewoonlijk op. Een zekere willekeur klinkt ook mee in dat goeddunken. En wie zal het ontkennen dat die in de opvoeding vaak optreedt. De schrijver is dus helemaal niet autoritair, hij weet dat de opvoeding vaak faalt. De verborgen vader echter is anders. Hij doet het tot ons 'nut', zegt de NBG-vertaling. Bedoeld is: Waar je wat aan hebt, voor ons bestwil, tot iets goeds. Want we moeten deelkrijgen aan zijn heiligheid. Heilig is: de bijzonderheid van mensen die niet bijzonder zijn maar toch bijzonder worden, omdat God ze deel geeft aan zijn bijzonderheid. Heilig is afgezonderd worden tot de dienst van de God van de exodus. Het betekent bepaald niet, wat wij er van maken, volmaakt, edel, mooi. Chantepie de la Saussaye zei van zijn vriend J.H.Gunning Jr. dat hij een heilige en een kwast ineen was. Misschien was hij juist daardoor iets bijzonders. Heilig ben je niet, maar je wordt het: je wordt geheiligd! Dat is geen natuurproces, maar veeleer een procedure, een rechtsproces met voor en tegen, met strijd en botsing. Zo'n procedure die aan een mens voltrokken wordt betekent voor hem geen vreugde, maar verdriet. Maar later blijkt hij geoefend te zijn. En dan komt er een vreedzame vrucht die in gerechtigheid bestaat.

Gods bijzonderheid is dat Hij anders is dan wij denken. Wij zingen

bijvoorbeeld: Kinderen van één Vader zijn we allemaal!

Als je dan om je heen kijkt zeg je: Het is me de kinderkamer wel. Jezus viel eens een keer heel heftig uit: Jullie zijn van jullie vader de duivel, de moordenaar van den beginne, want jullie willen erop slaan; jullie vader is Abraham? Abraham deed zoiets niet! Nee, God is heilig, anders, vreemd. En zo is Hij onze verborgen Vader.

De schrijver wil zeggen: Er gebeurt iets met je en dat moet je uithouden, met het oog op je opleiding of als leerschool (eis paideuan). Daar is niet mee bedoeld wat wij er vaak van maken: Het lijden is opvoeding, alles wat je overkomt is opvoeding. Het omgekeerde is het geval en dat zegt hij: opvoeding is ook lijden, brengt soms smart en lang niet altijd vreugde. Dat mogen we niet omdraaien en zeggen: alle lijden is opvoeding. Het is een schande om tegen de mensen in nood en ellende te zeggen, dat het voor hun opvoeding is. De schrijver heeft het over de soms harde leerschool van het leven, die je doorstaan moet. De mensen leren door schade en schande, zo is het nu eenmaal. Als we geloven dat God het kwade ten goede denkt, dan gaat dat niet buiten de mensen om: Die houden het uit, verwerken het en dan wordt zelfs schade en schande hemel en heerlijkheid. Die leerschool is geen oorzaak van plezier, maar vaak van verdriet. Het gaat er de schrijver meer om dat je stand houdt in die smart dan dat je van allerlei zegt te leren. Hij denkt niet dat je er karaktereigenschappen door krijgt en afleert, maar dat je karakter toont. Wie karakter heeft heeft ook karakterfouten, daar twijfelt hij niet aan.

De vraag is, of je het doorstaat, of je het uithoudt, of je stand houdt, of je ... karakter toont.

In het leven is er veel schade en schande. Het kost veel inspanning de herkomst daarvan te bepalen. Waar komt het vandaan? Komt het van de verborgen Vader die het goede met je voor heeft? Of komt het van de Vorst der duisternis, de zwarte majesteit? Heel moeilijk is dat, want de duivel aapt altijd God na en lijkt dus op hem als twee druppels water. Hij speelt altijd de goede God, die met alles wat je overkomt het goede met je voor heeft. Maar dat is niet waar!

Daarom zegt Jezus ook: Je moet op aarde niemand vader noemen, want één is je Vader, de Verborgene. Zeg ook maar niet: Meester!, want er is maar één meester, de Messias, de uiteindelijke mens, die begonnen is te verschijnen in Jezus. Je moet dus heel scherp leren onderscheiden tussen God en wat-op-God-lijkt, maar naäperij is (satan!).

Jezus is de beginner en voltooiër van het geloof. Let op Hem! Maar Jezus wist niet alles en kon niet alles. Hij is ook verzocht, als wij. Hij wist honger en dorst te moeten doorstaan in de woestijn. Tegen de Satan, die tegen Hem zegt: De Zoon van God hoeft niet te hongeren, zegt Hij: Een mens leeft niet bij brood alleen. Hij koos voor de honger en de dorst en doorstond het, omdat hij solidair wilde zijn. Dat leerde Hij uit die smart! Hij heeft gehoorzaamheid geleerd uit hetgeen Hij heeft geleden, zegt de schrijver. Hij zegt niet 'door', nee door calamiteiten, tegenslag en stomiteiten leer je niets. Je kunt er echter wel iets 'uit' leren, namelijk gehoorzaamheid. Geen kadaver-gehoorzaamheid (bevel is bevel!), geen horigheid, maar echt gehoorzaamheid. Gehoorzaamheid is bereidheid om te horen, openheid, sensibiliteit, zodat je zegt: ik begrijp het! Dat is op het moment geen oorzaak van vreugde, maar van droefheid, maar later brengt het hun die geoefend zijn: een vredelievende vrucht van gerechtigheid. Je leert wat recht en billijk is.

Als je ooit zo'n gerechte ontmoet dan weet hij het nauwelijks zelf. Als je het hem zegt, zal hij zeggen: "Kom, kom! Ik?" En toch heeft hij deelgekregen aan de heiligheid van de Verborgene, aan het bijzondere van God, de Vader der geesten of -wat hetzelfde is- de Vader van de Messias Jezus, de God van onze toekomst. Er is geen andere God! Alles wat God heet of zich God noemt of God genoemd wordt... is geen God. Alleen Hij!

Nu bidden wij met ootmoed en ontzag
de Vader aan, wiens naam aan elk geslacht
in hemel en op aarde aanzijn gaf,
dat, naar zijn heerlijk wezen,

Hij ons de kracht des Heiligen Geestes geve
en de Messias bij ons intrek neme.
Zijn liefde is de grondslag van ons leven,
de oorsprong van ons hart.

Hoofdstuk 20

RECHTE PADEN (Hebr.12:12-17)

Het slot van het gedeelte dat wij behandelen heb ik in mijn jeugd een misselijke tekst gevonden. Het was te laat voor Ezau, een hoereerder, een onverschillige, die zijn eerstgeboorterecht verkocht: Hij vond geen plaats van berouw, hoewel hij die met tranen zocht. Dat merkwaardige leedvermaak stootte mij af. Het doet mij denken aan dominees die van kansels roepen: Voor eeuwig te laat..! Denk erom als je niet gelooft...! Die toon hoorde ik ook een beetje bij de Hebreeën- brief. Of dat juist is, achteraf denk ik van niet.

De bijbel, als je hem goed leest, is een boek dat je brengt tot een 'betere weerstand' (Miskotte). Het is een verzetsboek. Je leert je verzetten tegen de goden, de machten, de wereldbeheersers en -verdelers, tegen allen die de mensen benauwd maken en die hun schuldgevoel bijbrengen (zonder dat het helder is waarom er van schuld sprake moet zijn). Het is een boek van de genade van God.

En daarover gaat het ook in onze tekst: over rechte paden en dreigende gevaren. De weg waarover de tekst gaat is niet iets dat je zomaar ziet liggen, je moet hem zoeken. Hij wordt visionair beschreven als een weg waarin je gelooft en die je niet ziet. Je zoekt hem en wie zoekt zal vinden, zegt Jezus. Kijk maar recht voor je uit, zegt de Spreukendichter. Kijk niet naar links (wat zegt de PvdA ervan), kijk niet naar rechts (wat de VVD), kijk vooruit, want het gaat om jou en met jou samen om al die anderen, die ook een beetje 'ik' durven te gaan zeggen (want door de genade van God ben ik wat ik ben). Zijn genade is niet ijdel geweest voor mij. Voordat iemand 'ik' durft te zeggen, met alle ups en downs, moet er heel wat gebeuren. Zo leert een mens in anderen te geloven en iets voor ze te verwachten.

Altijd weer teleurgesteld, het meest in zichzelf, gaat hij toch verder en hoort de vermaning: Niemand verachttere bij de genade van God die vooruit gaat, die voorop gaat. Die genade wil je meenemen. Genade? Ja, genade! maar niet de genade van de hoge Heren die van bovenaf zo goedgunstig zijn en ook niet die van de

sterkste die van de onderliggende eist dat hij 'genade' roept. Dat soort 'deemoed' eist God niet van ons. Hij wil ons veeleer door zijn genade weer op de voeten zetten als wij liggen.

'Heft dan de slappe handen op en sterk de knikkende knieën'. De vertaling van het NBG vat dit op als een vermaning aan de mensen zelf, want ze gaan verder met: 'opdat wat kreupel is niet uit het lid rake maar veeleer geneze'. Nu dat is natuurlijk niet zo. Met andere woorden: Als je maar flink marcheert komt het goed. Rechttuit, jongens, en de anderen... Maar dat is helemaal niet zo! De schrijver haalt Jesaja 35 aan en het is dus een vermaning om de mensen die de moed dreigen te verliezen weer op te monteren. De SV heeft het beter: Richt weder op de trage handen en de slappe knieën. Dus niet: Ga eens recht op je voeten staan, maar zet de mensen op hun voeten. Je moet de wegen vlak maken voor de mensen. De weg van God met de mensen gaat niet bij voorkeur langs allerlei omwegen, langs hoogten en diepten, maar soms moet het. Dan staat er: De bergen moeten vernederd worden en de dalen verhoogd, dan zal er een gebaande weg zijn. De weg van Gods bevrijding zie je niet zomaar liggen, zodat je zegt: Kijk daar ligt hij. Nee, je gelooft dat de kern van de geschiedenis deze weg der bevrijding is, dat de onzichtbare God hem met mensen gaat, maar je ziet hem niet, je zoekt hem veeleer.

De dichter P.C.Boutens had daar gevoel voor, toen hij voor de theologische faculteit het motto dichtte:

Wij lichten bij met menselijke verklaring
het donker spoor der goddelijke openbaring.

Hij heeft er wat over moeten horen: Het was helemaal geen donker spoor, maar een licht. Het was toch geopenbaard! Maar Boutens had toch de Schrift op zijn hand. Want staat er niet geschreven: Uw weg was in de wateren, uw voetstappen werden niet bekend, o Heer, en toch hebt Ge uw volk geleid. Het is wel degelijk heel vaak een duister spoor.

'Jaagt naar vrede met allen, jaagt naar heiliging, zonder welke niemand de Here zal zien'. De vrede met iedereen bewaren, kan niemand, en dat hoeft ook niet. Er zijn vruchtbare conflicten.

Maar het is wel nodig tezamen met allen de vrede na te jagen! Je kunt dus beter vertalen: Jaagt met allen naar vrede. Jaagt ook naar heiliging, want de reinen van hart, zegt Jezus, zullen God zien. Probeer te leven als een mens die afgezonderd is, die bestemd om die weg der goddelijke bevrijding te gaan.

'Ziet daarbij toe...' O jee, nu komt het vingertje denk je dan. Maar dat is niet zo. Pas op, betekent het, pas nu op, dat je niet bij de genade van God achterblijft. Pas op dat je het er niet bij laat zitten en dat je zegt: Het zal voor mij wel niet gelden. Het is niet Gods genade dat we roepen: Genade, genade! God is niet een God op een pauwentroon aan het pralen, zei Willem Kloos terecht. Hij knecht niet maar maakt vrij, Hij velt niet maar zet rechtop, Hij doodt niet maar maakt levend.

En voor dat oppassen heb je 'opzieners' (episkopoi) nodig. Want je moet op elkaar passen, op elkaar toezien: Er is onderlinge hulp en tucht nodig. Je moet er met elkaar voor zorgen dat niemand in zijn wantrouwigheid en zijn balorigheid blijft steken.

'Dat niet een wortel der bitterheid opspruit en beroerte maakt'. Dat is een tekst uit de tora (Deuteronomium 29:18). Daar gaat het over een gifplant, waardoor de goden en machten worden verbeeld, die Israël heeft leren kennen toen zij tussen de volken zijn doorgegaan. 'Mozes' zegt daar: Laat er niet een gifplant opschieten die alles weer verpest en vergiftigt: in Gods Naam val niet terug in die (af)godendienst. Hier wil het zeggen: Pas ervoor op dat niet allerlei gif de messiaanse gemeente in druppelt, dit deemoedsgif bijvoorbeeld, waardoor er weer allerlei vroomheid in de oude zin opkomt en God weer verwordt tot een despotisch Heer in plaats van, wat Hij is: een genadige God die rechtvaardigt (rechtop zet).

'Laat niemand een pornos zijn'. Pornos wordt gewoonlijk vertaald met prostituée of hoer. Het slaat hier waarschijnlijk op Ezau en dan ligt hoereerder voor de hand. Wat is de bedoeling? Als we het te snel naar onze eeuw trekken, krijgen we een moraal, waarvan Noordmans terecht zei: Daar is een zekere welstand voor noodzakelijk. Want als je welvarend bent kun je het wel vermijden

hoer of hoerenloper, althans naar het uiterlijk. We moeten de context van die tijd eerst voor ogen nemen en het dan vertalen naar onze tijd. Er was geen mensensoort dat erger gekoeioneerd, gemaltraiteerd, misbruikt en verkracht werd dan de vrouwen. Er waren in de oudheid nau-welijks gewone walletjes, het ging veel fraaier toe. De pro-stitutie was religieus. De religie gaf er glans aan. Zo'n meisje was in dienst van de godin der liefde of der genezing. Prostitutie was een heilig gebruik geworden. Daarmee hangt overigens samen dat men in die oude tijd geen vrouwelijke ambtsdragers wilde: Men was bang voor zulke praktijken. In het Hebreeuws is er dan ook geen woord voor: Cohen kan niet in het vrouwelijk gezegd worden. Maar er is geen enkele reden om de vrouw daarom te discrimineren; integendeel: Om die tegen te gaan had men van vrouwelijke ambtsdragers afgezien. Ezau was blijkbaar in de rabbijnse traditie de typering van dit tirannieke heidendom geworden, die religieuze prostitutie en die religieuze machtsverheerlijking. De nieuwtestamentische schrijvers hebben de bijbel vaak door rabbijnse bril gelezen en niet meer direct. Wat de schrijver bedoelt is: Laat niemand meedoen aan die tirannie, die afgoderij, die religieuze prostitutie. Er waren er veel te veel in die dagen die wel zo waren. Niet zozeer onder het gewone volk, want er is een zekere welstand voor nodig om aan veelwijverij te doen. En die vrouwen waren slavin en die moest naast werken nog wat anders doen. Nu dat niet! zegt de schrijver.

Maar hij typeert Ezau ook als onverschillig. Dat is meer in overeenstemming met tenach. Hij liet merken niet te malen om het eerstgeboorterecht en verkwanselde het voor een bord soep.

Natuurlijk is die Jacob ook een gannef, maar Ezau doet het dan toch maar het eerstgeboorterecht verkopen. Wat is dat het eerstgeboorterecht? Dat is de mens die zijn familie moet voortzetten, die voor haar moet opkomen, die in zijns vaders sporen moet treden... en als je dan zegt: Wat kan het mij schelen, dan is dat een doodzonde. Daar doelt de schrijver op.

Hij zegt: Jullie zijn een kopgroep, jullie zijn de eerstgeborenen van de schepping en dan doe je niet alsof je dat niets kan schelen.

Je mag niet zo leven alsof je niets voor je hebt, je mag niet traditieloos leven. Je hebt iets te behoeden. Maar ook niet alsof er niets na je is. Je hebt een nageslacht, voor wie je iets van een pionier moet hebben. Je mag niet zeggen: Voor mij een ander. Natuurlijk mag je bij de dag leven, want elke dag heeft genoeg aan zijn eigen kwaad, maar niet zo bij de dag, alsof je alleen vandaag leeft en verleden en toekomst je niets kunnen schelen. Je mag niet sjoemelen met de messiaanse gemeenschap. Het is een niet gemakkelijke, maar eervolle genade daartoe geroepen te zijn. Je mag daarom niet vals-deemoedig en vooral niet deemoedig hovaardig zijn, je moet de slappe handen om je heen en de knikkende knieën versterken, je moet al die mensen die dreigen te versagen opmonteren en moed inspreken. Maar hoe? Dan moet je het grote visioen voor ogen houden, het hemelse Jeruzalem. Daarover spreken we in het volgende hoofdstuk. Met dit visioen voor ogen, gaan we voort op de donkere weg der bevrijding, zingend met die ouderwetse woorden:

Ik zet mijn treden in uw spoor,
opdat mijn voet niet uit zou glijden.
Wil mij van wankeling bevrijden
en ga mij met uw heillicht voor.

Hoofdstuk 21

DE SINAI EN DE BERG SION (Hebr.12:12-26)

Er is een tegenstelling ontstaan tussen die wee bergen en wat door hen gerepresenteerd wordt. Het zijn alletwee aardse bergen. Van de eerste weten we nauwelijks waar die ligt, al heft de traditie die ergens op het Sinai-schiereiland gelocaliseerd. Dat is helemaal niet zo zeker, als het lijkt. De traditie van de Tora is ook onzeker op dit punt. Maar goed, het is een berg in de woestijn, die voor Israël verbonden is met 'vulcanische' ervaringen. De tweede berg is maar klein, een bergje, een hoogte bij Jeruzalem. De berg Sion kun je eigenlijk nauwelijks een berg noemen. Het is een plek waaraan andere maar toch ook verwante ervaringen zijn vastgeknoopt.

Nu is het merkwaardige dat de christelijke uitlegging hier een tegenstelling heeft gemaakt: de eerste is zwart, duister, schrikwekkend en ellendig, kortom 'wettisch' en de tweede is liefelijk, licht en blijmoedig, kortom 'evangelisch'. Zo heeft ook Luther het opgevat en daarin is hij de gewezen monnik. De hele Lutherse traditie is ervan doorspekt. Die tegenstelling is dan ook weer verbonden geraakt in die traditie met die tussen staat en kerk. De staat is de wet, de kerk het evangelie. De staat is de instantie van dwang, van politie en hellebaarden (tegenwoordig van Berufsverbot en Radikalenerlaß), de kerk is iets zachts en liefelijks, iets ontroerends, daar heerst de liefde. De staat is er voor orde en rust. De kerk voor de vergeving. Maar zo gaat het niet!

Sinai en Sion vormen twee grondervaringen van het volk Is-raël. De Sinai is een geweldige berg, vulcanisch en ontoegankelijk, wet tastbaar maar je mocht hem toch niet aanraken. Zeker je kunt op de Sion lopen, maar hij is een middelpunt van visioenen en dromen geworden. In de profetenboeken heet hij de berg van huis van God en die berg heeft God verkoren als woonplaats. Een klein bergje? Zeker, maar wat betekenen al die geweldige bergen? Ze zijn niets, Sion dat is het! Sion wordt ook veel meer onder kritiek gesteld van de profeten. De tempelberg wordt omgeploegd, zegt Jesaja,

en dan zal er tora uitgaan naar de volkeren. (Zo'n kritiek is er op de Sinai niet). Tora, d.i. lering, onderricht en wel zonder lidwoord, niet de tora, maar tora. Sion was een droom en daarom ook voorwerp van teleurstelling en woede bij de profeten. Omgeploegd! Tora voor de volkeren! Men wilde Sion maken tot een nationaal middelpunt en de tempel tot een heiligdom als alle volkeren hebben. Dat is de droom, zoals die vervalst werd. De echte droom is een andere.

Sion is een droomplaats. Geen nationaal middelpunt in de gewone zin, maar ook niet dualistisch: het 'geestelijke' Sion.

De schrijver wil helemaal niet zeggen: Jullie zijn genaderd, niet tot iets stoffelijk, iets materieels, maar tot iets hogers, iets geestelijks. Dat is weer een andere variant op niet iets schrikwekkends maar iets liefelijks. De schrijver zegt: Deze stem van Sion is nog geweldiger dan die van de Si-nai. Dus zeg niet: Ach wat! Wimpel het niet af. Want ze konden al niet afkomen van de God op de Sinai, ze wilden dat wel, ze zeiden: O nee, asjeblijft niet, we kunnen het niet verdragen. Maar wij al helemaal niet, want deze stem van de Sion zal nog eens alles onderste boven keren.

De valse alternatieven hebben de kerkelijke traditie bedorven. Geen tegenstellingen tussen materiaal en geestelijk en ook niet tussen schrikwekkend en liefelijk! Sion is de kleine, geringe maar verkoren berg, die in de profetische werd tot een plaats waar alle volken heen zouden stromen, omdat ze zeggen: Hij zal ons leren van zijn wegen. Da Costa heeft daarvan gezongen:

Wegen Gods, hoe duister zijt gij,
maar we omvleugelen ons het hoofd
voor 't verblindend licht der toekomst,
die 't verrukte hart gelooft!

.....

Als de Here God in allen,
en in allen alles is,
zal het licht zijn, eeuwig licht zijn,
licht uit licht en duisternis.

God zal op deze berg, dit bergje, een feestmaal aanrichten. En

de joden in Polen uit die kleine stettelchen zeiden: Dan eten we samen de Leviathan en de Behomot op. Wij, de joden en de goim, eten dan samen die oermonsters op. Dat is een andere wijze van zeggen, dat het licht zal zijn uit licht en duisternis. Jullie, wil de schrijver zeggen, hebben vergeleken bij het voorgeslacht het geweldige visioen van dichtbij gezien: Het hemelse Jeruzalem, zoals het in Gods dromen vanouds moet zijn geweest. Dat is heel iets anders dan een tot nationalisme verworpen zionisme, dat niet beter is dan het nederlandse 'God, Nederland en Oranje'. Nee, die schrijver wil zeggen: Jullie hebben een nog veel doordringender stem gehoord dan die stem die de aarde deed schudden. Jullie hebben een stem gehoord die de aarde en de hemel deed schudden, die aarde en hemel in de war bracht. Dat mooie bestand van jullie, de aarde hier en de hemel daar, die dualiteit die de mensen bederft, zal God verwarren. Het is zo als Henriëtte Roland Holst zegt:

De wereld keerde langzaam ondersteboven
en kwam op hare voeten recht te staan.

Sion is het eindvisioen van wat met de Sinai is begonnen. De Sinai betekende dus niet totaal iets anders. Daar zette het in! Daar werd gezegd: Blijf bij je bevrijder. Laat je niet meeslepen om alles en nog wat tot God te verklaren. Niemand is God dan één. Je hebt alleen maar een stem gehoord en geen gestalte gezien. Je hebt gezien, dat je niets hebt gezien. Je hebt alleen maar gehoord de Tien Woorden. En daarmee uit. Vader en moeder heb je te eren. Dat betekent niet: Eerst komen de grote mensen dan de hangoren. Maar: Veracht je afkomst niet, al waren je ouders schnorrers (Weizmann). Eer ze, draag ze door de woestijn met je mee, laat ze niet kreperen. Je mag niet stelen. Je mag de naaste zijn levensbasis niet ontnemen, je mag hem niet ondermijnen. Dat is heel wat anders dan eerbied voor de eigendom! Enz. De Here God heeft daar een begin gemaakt aan die donderberg. En wat voor één! Er moest heel wat weggedonderd worden aan menselijk getiranniseer. Het was de God van de exodus, van de bevrijding die daar sprak. En dat troepje herders en nomaden dat hij verkoren

had als kopgroepje luisterde: Hoor, hoor! Dit wil Hij niet en dat wil Hij niet. Wat wil Hij wel?

De wijze woorden en het groot vertoon
de goede sier van goede werken
de ijdelheden op hun pauwentroon
de luchtkastelen van de sterken
al wat hoog staat aangeschreven
zal Gods woord niet overleven
hij wiens kracht in onze zwakheid woont
beschaamt de ogen van de sterken.

Zijn woord wil deze wereld omgekeerd
dat lachen zullen zij die wenen
dat wonen zal wie hier geen woonplaats heeft
dat dorst en honger zijn verdwenen -
de onvruchtbare zal vruchtbaar zijn
die geen vader was zal vader zijn
mensen zullen and're mensen zijn
de bierkaai wordt een stad van vrede.

Wie denken durft dat deze droom het houdt
een vlam die kwijnt maar niet zal doven
wie zich aan deze dwaasheid toevertrouwt
al komt de onderste steen boven:
die zal kreunen onder zorgen
die zal vechten in 't verborgen
die zal waken tot de morgen dauwt
hij zal zijn ogen niet geloven.

Daarom zegt de schrijver: Jullie zijn genaderd tot de levende God, de stad van de toekomst. Zijn roep wil deze wereld omgekeerd. Het is een droom, het is een richtsnoer, het is de consequentie van de Tien Woorden, het is het visioen dat Jezus op de berg (welke?) had uitgesproken. Het geloof is een vaste grond, een basis van je hoopt en een bewijs van wat je nog niet ziet. 'Als wij geloofden

en hoopten op hetgeen we zagen, waarom zouden we dan nog hopen?' zegt Paulus. 'Maar als we hopen op wat we niet zien, verwachten wij het met volharding'.

'Mensen die geloven hopen en mensen die hopen geloven niet meer dat de feiten de laatste waarheid zijn. Zij stellen zich garant voor wat nog geen feit is, ze ontkennen en ontzeggen de feiten het recht om als een soort natuur het einde van alle wijsheid te zijn. Mensen die hopen stellen zich garant voor dingen die er nog niet zijn' (Huub Oosterhuis). Of zoals Calvijn het uitdrukte: Geloven is de ogen sluiten en de oren spitsen!

Hoofdstuk 22

EEN ONOMSTOTELIJK KONINGSCHAP (Hebr.12:26-29)

'Onze God is een verterend vuur'. Deze man vergelijkt het geloof van Israël met het messiaanse geloof. In alle woorden van dit en het vorige hoofdstuk (en eigenlijk in het hele Nieuwe Testament) wordt gezegd: We geloven in dezelfde God, we hebben geen andere God, ook onze God is een verterend vuur.

Dat is geen prettige uitdrukking voor, ik wil niet zeggen zachtmoedige mensen, maar wel voor halfzachte mensen. Zachtmoedig zijn is kwetsbaar en sensibel zijn, halfzachtheid lijkt erop maar is iets anders. De halfzachten zijn niet kwetsbaar maar kleinzerig, niet sensibel maar zeurderig. Je hebt van die mensen die lijken per ongeluk in deze mensenwereld gedropt te zijn. Dat is op zichzelf begrijpelijk, want het is niet zo'n aardige wereld, hardhandig als zij is. Allicht vraag je je af: Wat doe ik hier? Maar het is fout te zeggen: Het is hier een 'nu eenmaal' rotzooi. Een rotzooi is het, maar niet 'nu eenmaal'! Dan gaan we te veel uit van het feit der zonde. Dat moeten we niet doen. Zonder is een emotioneel woord: De eerste christenen hebben zich erover opgewonden en er zich niet bij neergelegd. Ze werden woedend.

Zo woedend, dat men dacht, toen Rome in brand vloog: Dat hebben vast die christenen gedaan. Ze kregen er eenvoudig de schuld van. Als ze iets niet gedaan hadden, was het dat wel, maar Nero of iemand uit zijn kringen zei: De christenen hebben het gedaan. Het volk geloofde het. En dat was begrijpelijk want de brand was in de armste wijken begonnen en de brand greep geweldig om zich heen, want het waren maar houten huis-jes. Sommigen dachten: Dat heet Nero gedaan, die wil een nieuwe stad en een nieuw paleis. Maar de christenen kregen er toch de schuld van, . Niemand sprak het tegen. In het algemeen krijgen in ons brave vaderland de christenen nergens de schuld van. Een engelse schrijver, Chesterton, heeft eens gezegd: Ja, dat was wel laster omtrent die eerste christenen, maar die laster geeft toch beter weer, wat het karakter van die eerste christenen was dan wat ze ons

tegenwoordig wijs willen maken, nl. dat ze zo lief zijn en zo tot liefde manen dat ze te zoet zijn om ze van iets ook maar te verdenken. Christenen worden niet meer vervolgd, gemarteld en verbrand, want ze hebben eigenlijk ideeën à la 'morele herbewapening'.

De mensen toen hebben geproefd, wat hier gezegd wordt: Onze God is een verterend vuur. Dat is een mosaïsche uitdrukking: God is een eeuwige brand, een gloed, een laaiend vuur. Adonai is een geestmacht die opruiming houdt in de wereld, die des-noods een hele generatie laat sterven in de woestijn om met anderen opnieuw te beginnen. De God van de bijbel is niet een God van religieuze mensen. De God van de bijbel is een God die alles te maken heeft met de mensengeschiedenis. Je moet de voetstap horen van de komende tijd, de komende Heer en zijn Rijk. Het is geen leuke geschiedenis, geen vooruitgang en de mensen worden ook niet rijper. De mensen spoken van alles uit. Onze God is ook een verterend vuur! Unser Herr ist kein Kaputtmacher sondern ein Seligmacher, zei Blumhardt, maar (volgens onze schrijver) is Hij ook een verterend vuur. Karl Barth heeft eens gezegd: De liefde van God die ons is geopenbaard in Jezus Christus moet je niet gebruiken als een kachel-scherm tegen de gloed, want het is juist ook die gloed die geopenbaard is. God zij dank: Wij geloven in een God die woedend kan worden, die kan toornen, die kan zeggen: Vervloekt dat je dat doet!, die spijt kan hebben dat hij ermee begonnen is, en die kan zeggen: Ik zal het nog eens met ze proberen!

Dat is allemaal heel menselijk gezegd, maar ik heb het liever dan het lievige gepraat over Onze Lieve Heer. Wij spreken in mensentaal over het allerhoogste en allerdiepste van onze mensengeschiedenis.

De schrijver haalt de profeet Haggai aan, God zal niet alleen de aarde doen schudden, zoals Hij deed op de Sinai, maar ook de hemel. Bij de hemel denken we meteen aan de allerhoogste hemel, waar God woont. Toch is de hemel in de bijbel nu ook weer niet zo hoog, wel hoog, zeker, maar niet eindeloos verheven boven de aarde. Aarde en hemel zijn geen tegenstellingen. Aarde is alles wat zichtbaar en tastbaar is. Hemel alles wat verborgen en

onzichtbaar is. We moeten dus niet te veel over een bijbels wereldbeeld praten. Het gaat er meer om hoe ze in hun wereldbeeld met de dingen zijn omgegaan. De hemel is vaak een andere naam geworden voor God. De hemel is in ieder geval niet iets vastigs of eeuwigs. Hij moet af en toe door elkaar worden geschud. Dan zal er eindelijk iets goeds te voorschijn komen.

Is dat natuurkunde? of futurologie? of voorspelling van de atoombom? Niets van dit alles. Het zegt iets over wat er in de harten van die mensen omging. Ze leefden in de schepping en ze vonden het prachtig. Maar als ze zagen wat ervan gemaakt was, dan werden ze bedroefd en woedend. Ze zeiden niet: Ik reis naar de hemel/ al het aardse gewemel/ verhindert mij niet. Ze willen de zaak op aarde niet achterlaten. Ze roepen: Liebster Herr Jesu, wo bleibst du so lange? en ze hoopten dat dit hele heelal terwille van de toekomst voorbij zou gaan. Een adembenemende, zo u wilt overdreven gedachte. Dat mag u vinden; blijf rustig op uw stoeltje zitten. Pas u aan. Of toch niet? Bent u misschien toch een mens, die ook zulke dingen hoopt. Hebt u ook een hartstocht voor een ander menszijn? Kent u ook dat verlangen naar deze wereld anders?

Jezus is een onvergetelijke man. Wij hebben hem koning van Israël en Heer der wereld leren noemen. Hij is de Masjiach, wiens Rijk geen einde zal hebben: een onomstotelijk koningschap. Laten wij zijn Vader eren juist omdat Hij een verterend vuur is. De schrijver roept ons op dankbaar te zijn, te danken (de SV zegt zelfs: de genade vasthouden). Niet de God van Jan, Piet en Klaas, maar de Abba van de Here Jezus, tot wie Hij geroepen heeft: Vader, in uw handen beveel ik mijn Geest, opdat Hij nimmermeer van zijn God verlaten zou zijn.

Wat wij gelovend hopen
wordt eindelijk toch vervuld,
dan gaan de deuren open
en wordt het Rijk onthuld.
God komt de Zoon verhogen,
zijn scepter reikt zeer wijd.

Dan schouwen onze ogen
zijn komst in heerlijkheid.

Er zijn amsterdamsche gemeenteleden die aan Ds. K.H. Kroon een kostbare herinnering bewaren. Zijn preken werden in kleinere kring zeer gewaardeerd. Wat was het bijzondere van zijn aanpak? Ongetwijfeld de altijd originele exegese die hij van bijbelteksten wist te geven. Niet voor niets heeft Dr. J.Koopmans hem eens één van de belangrijkste uitleggers der Schrift genoemd. Dat was hij zeker. Hij kon zo open en intens naar de woorden luisteren, dat hij altijd nieuwe schatten opdolf. Hij was eigenlijk een 'ziener', in de zin van dat hij de verhalen zich zag afspelen voor zijn ogen. Hij kon er dan ook buitengewoon beeldend over vertellen, in een levend, ietwat zoekend en tastend nederlands. Wie het heeft meegemaakt vergeet het niet licht. In dit boek probeert Dr. G.H. ter Schegget daar postuum - Kroon stierf in 1983 - nog iets van over te brengen. Of hem dat gelukt is, mag de lezer beoordelen. Het was niet eenvoudig, want Kroon maakte veel uitweidingen, maar kwam wel altijd weer op zijn punt terug. In de levende rede kan dat, maar het geeft wat moeilijkheden als je het moet opschrijven. Je mist dan node zijn sonore stem. Het opvallende is dat zijn uitleg nimmer abstract is, maar onmiddellijk in de huidige tijd staat. Hij spreekt zijn hoorders aan op wat ze werkelijk raakt, niet religieus, helemaal niet 'vroom', maar politiek, sociaal, menselijk. Hij wil geen vragen beantwoorden, maar eerder oproepen. Hem is de vragende, de zoekende, de onzekere mens lief, niet hij die het weet en zeker niet hij die weet dat hij het weet. Deze preken zijn een zoektocht naar echte menselijkheid. En die vindt hij, nooit op een goedkope wijze, altijd weer in de profetische boodschap. Hij vindt het waar de mensen bijzijn: hij weet het niet van tevoren al, nee: het werd hem al prekende gegeven, niet voor eeuwig maar voor het moment. Dr. K.H. Miskotte vergeleek hem eens met een marktkoopman, die zijn stof keurend tussen de vingers neemt en zegt: Goed stofje, mevrouw, zit geen pap in! Inderdaad: goede stof, die oude bijbelverhalen. Kroon was een gedrevene: hij wilde de mensen laten 'zien', wie die mensen van vroeger waren en hoe ze de stem van God zelf 'hoorden' in hun leven.

LIJST VAN SCHRIFTLEZINGEN

1. Tekst: Hebr.11:1,2.
Gelezen: Hab.1:13-17; 2:1-4, 7-9,11-14; 3:2, 16-19.
Rom.8:14-25.
2. Tekst: Hebr.11:4.
Gelezen: Gen.4:1-16. Psalm 9:12-15, 18-21; Psalm 10:1-6,
9-18.
3. Tekst: Hebr.11:5,6.
Gelezen: Gen.4:17-26; 5:1-27. Hebr.10:32-39; 11:1-6.
4. Tekst: Hebr.11:7.
Gelezen: Gen.28-32; 6:1,20-22. Matth. 24:37-44; 25:31-46.
5. Tekst: Hebr.11:8,9,10.
Gelezen: Gen.11;12:1-5a, 12; 13; 14; 15:1. Jes. 40:6-
11,13,14,22-31; 42:5-7,14-16,18,19. Joh.8:3-22, 25b-37,
48-58.
6. Tekst: Hebr.11:11,12.
Gelezen: Gen.12:10-20; 15:1-6; 16:1-5; 17:1-6,15-19a;
18:1-2a,9-15; 21:1-12a. Gal.3:23-29;4:21-31;5:1.
7. Tekst: Hebr.11:13-16.
Gelezen: Gen.23; Hebr.2:5-10,16-17a; 11:8-16.
8. Tekst: Hebr.11:17-19.
Gelezen: Gen.22:1-19; Rom.4:16-25; 8:31-39.
9. Tekst: Hebr.11:20.
Gelezen: Gen.25:7-34; 26:1,12-25; 27:1-45.
10. Tekst: Hebr.11:21.
Gen.32:28; 47:27-31; 48:1-45.
11. Tekst: Hebr.11:22.
Gen.49:1, 28-33; 50:1-26.
12. Tekst: Hebr.11:23-26.
Ex.1:8-11,22; 2:1-20,23-25; 3:1-10; 4:10-17,19,20,24-26.
Rom.8:14-25.
13. (Zie 12).
14. Tekst: Hebr.11:30,31.
Gelezen: Joz.2; 5:13-16,6:1-5,14-16,20-27.
15. Tekst: Hebr.11:32-38.
Gelezen: Hab.2:1-4; 3:2,16-19. Hebr.10:30-39. Rom.8:18-39
(vert. Huub Oosterhuis); 15:4,5.

16. Tekst: Hebr.11:39,40.
Gelezen: Hebr.2:5-9,14-16; 11:33-40; 12:1.
17. Tekst: Hebr.12:1,2.
Gelezen: Jes.10:1-4,12,20,33; 11:1-10. Fil.2:1-11.
18. Tekst: Hebr.12:3-6.
Gelezen: Spr.3:1-24; Rom.8:19-29.
19. Tekst: Hebr.12:7-10.
Gelezen: Jes.64:1,4-9. Matth.6:2-6,16-18; 23:8-11.
20. Tekst: Hebr.12:12-15.
Gelezen: Jes.35:1-10. Spr.3:1-8,19-26; 4:18-27.
21. Tekst: Hebr.12:18-22.
Gelezen: Deut.1:1; 4:7-13,33-37; 5:5,23-27. Hebr.12:12-29.
22. Tekst: Hebr.12:26-29.
Gelezen: Jes.33:10-17. Hagg.2:1-10. 2 Petr.2:1-5,9-11;
3:1-13.